فِقهُ العِبَادَاتِ

MUHAMED SEID SERDAREVIĆ

FIKH-UL-IBADAT

(PROPISI O OSNOVNIM ISLAMSKIM DUŽNOSTIMA)

Sarajevo 1968.

Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ

Sarajevo

Muhamed Seid Serdarević

FIKH – UL- IBADAT

(PROPISI O OSNOVNIM ISLAMSKIM DUŽNOSTIMA)

Sarajevo, 1968.

Izdavač:

Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ

Sarajevo

Štampa: Grafičko preduzeće "Štampa" – Sarajevo
Za štampariju: Simo Bunčić

SADRŽAJ

RIJEČ IZDAVAČA

Fikh-ul-ibadat je punih pedeset godina služio kao najobimniji i najmjerodavniji izvor fikhskih propisa na našem jeziku iz oblasti obredoslovlja u širem smislu, u što spadaju namaz, zekat, hadž i post. Do sada je ovo djelo doživjelo tri izdanja. Sva tri izdanja štampana su arapskim slovima, takozvanom »matufovačom«. Prvo izdanje, koje je izdao Reis-ul-ulema Hadži Mehmed Džemaludin ef. Čaušević izašlo je 1918. godine.

Značajno je da ovo, četvrto izdanje, koje izdaje Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, izlazi upravo na pedesetogodišnjicu smrti autora Muhamed Seid ef. Serdarevića, kao i pedesetogodišnjicu prvog izdanja.

Drago nam je što možemo da i na ovaj način obilježimo ova dva značajna jubileja i da se time, bar u nekoliko, odužimo jednom od najznačajnijih pionira našeg buđenja. Pionirska uloga Muhamed Seid ef. Serdarevića na polju vjersko-prosvjetnog buđenja muslimana bez sumnje je neizmjerno velika. *Fikh-ul-ibadat* je na vjerskom prosvjećivanju muslimanskih masa učinio mnogo. Prva izdanja štampana su arapskim pismom isključivo zbog toga, da bi bila što pristupačnija muslimanskim širokim slojevima, jer je u to doba broj muslimana koji su znali čitati arapsko pismo bio mnogo veći od onih koji su bili pismeni u evropskom smislu.

Danas je, međutim, ta proporcija sasvim drugačija. Stoji u obrnutom odnosu. Osim vjerskih službenika vrlo je mali broj onih koji znaju arapska slova, a sve veći broj onih koji čitaju latinicu ili ćirilicu.

Vrhovno islamsko starješinstvo je zbog toga već odavno osjećalo potrebu da se *Fikh-ul-ibadat* štampa latinicom, kako bi u naše vrijeme bio pristupačan što većem broju čitalaca.

Zahvaljujući susretljivosti i punom razumijevanju autorovih nasljednika - nosilaca autorskog prava, ovoj nasušnoj potrebi biće udovoljeno. Time je Vrhovnom islamskom starješinstvu omogućeno da ispuni jednu prazninu, koja odavno postoji.

Sa osobitom zahvalnošću ističemo da su se nasljednici autorskog prava velikodušno odrekli u korist Islamske vjerske zajednice svake materijalne naknade. Nesumnjivo je da su se na ovaj način najdostojnije odužili autoru koji je čitav svoj život bio posvetio Islamu i muslimanima u ovim krajevima.

Smatramo potrebnim napomenuti da ovo, četvrto izdanje, pored izmjena u vrsti pisma, sadrži izvjesne neznathije korekcije u tekstu, koje se uglavnom odnose na jezična i stilska prilagođavanja. Izostavljena su, uz saglasnost nasljednika autorskog prava, isto tako, neka manja poglavlja koja, s obzirom na naše prilike, nisu više aktuelna.

Ipak treba podvući da je djelo i pored ovih neznatnih izmjena sačuvalo svoju punu prvobitnu izvornost, ne samo sadržajnu nego i stilsku i jezičnu, jer je to bila izričita želja autorovih na-sljedaika. S obzirom da je *Fikh-ul-ibadat* pisan prije pedeset godina, kada je pismenost bila na vrlo niskom stupnju, treba shvatiti da će nam jezik kojim je pisano ovo djelo izgledati prilično zastarjelim.

Tako će *Fikh-ul-ibadat* ponovo, u nešto izmijenjenom ruhu, pokucati na vrata naših domova, ponuditi se imamima, vaizima, i predavačima obuke. Otvorite mu vrata i prihvatite ga! On će vam najbolje pomoći u upoznavanju i vršenju vjerskih dužnosti.

Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ

Sarajevo

BILJEŠKA O PISCU

Merhum Muhamed Seid Serdarević

Autor ovog djela ***Muhamed Seid Serdarević***, dobro poznat starijim generacijama muslimana, rodio se je u Zenici 8. decembra 1882. godine.

Za 36 godina života i 14 godina aktivnog rada napisao je desetak do petnaest što manjih što većih radova sa temama iz društvene i religiozne oblasti i preko stotinu članaka u gotovo svim muslimanskim časopisma onog vremena.

Značaj njegova djela nije dovoljno istaknut u publicistici muslimana BiH. Time je ujedno izostala i odgovarajuća ocjena o njemu kao društveno-prosvjetnom radniku, koji je u tadašnji konzervativni sistem osnovnog i opće-društvenog obrazovanja unio nove momente, koji su značili reformu i reorganizaciju toga sistema.

Ovo izdanje *»Fikh-ul-ibadata«* pružilo je priliku da se kaže nešto više i da se čitaocima ovog vremena prikaže jedan od rijetkih entuzijasta svog poziva, koji je općoj stvari podredio lične i porodične interese.

Njegov rad karakterističan je po originalnom stvaranju, prevodilačkoj djelatnosti, reformi osnovne vjerske nastave, organizovanju imamsko-mualimskog staleškog udruženja i pisanju vjerskih udžbenika na narodnom jeziku - prvi slučaj u istoriji muslimana Bosne i Hercegovine.

Dobar poznavalac arapskog, turskog, perzijskog i vlastitog jezika, pod utjecajem Šejh Muhameda Abduhua, Džemaludina Afganije i Tekijuddina Ibni Tejmije - a prvenstveno onog prvog, čiji mu je reformatorski rad bio dobro poznat, pristupio je razradi programa za reformu osnovne vjerske nastave kod nas, čim je postavljen za vjeroučitelja, nakon završenog *»Darul-muallimina«* u Sarajevu.

Svjestan da se mektebska nastava ne može dalje obavljati po sistemu *»Bergivije«* i na stranim jezicima, on je predložio novi program, s tim da se nastava obavlja na novi način, na vlastitom jeziku i kvalifikovanim kadrom vjeroučitelja.

Program je izložio na prvoj skupštini imamsko-mualimskog društva u referatu *»Preustrojstvo mektebi-ibtidaija*« 1904. godine.

Za ostvarenje programa, napisao je na narodnom jeziku malu knjižicu u obliku pitanja i odgovora pod naslovom *»Temelji vjere« (Usuli dinijje)* i vježbenicu za ispravno učenje Kur'ana *(Talimi tedžvid),* u kojoj su pravila izložena na veoma popularan način.

Činjenica, da je kao mlad vjeroučitelj brzo uočio »ćor-sokak« u kome se našla osnovna vjerska nastava i da je još brže pristupio njenoj reformi, na tih i efikasan način pišući sam potrebnu stručnu literaturu, čini ga svakako markantnom pojavom muslimanskog društvenog života na početku 20. vijeka.

Ova efikasnost izgleda tim veća kad se zna da je poslije smrti svoga oca preuzeo dužnost muderisa u Sultan-Ahmedovoj medresi u Zenici, sarađivao u časopisima, pisao svake godine po jednu ili dvije stvari i da je vršeći dužnost imama u zeničkom kaznenom zavodu, za potrebe vjerske nastave kažnjenika samo za tri dana napisao djelo *»Nauka Islama«,* koje je i poslije njegove smrti - kao i ostale napisane stvari još dugo služilo kao jedini udžbenik.

U vezi s reformom mektebske nastave, radio je na učvršćenju vjeroučiteljskog staleškog društva, jer je znao da bez solidno obrazovanog kadra ni najbolje zamišljena reforma ne može biti sprovedena.

Pored organizacionog rada, uređivao je i stručni časopis društva *»Muallim«,* koji se svojom strukturom i tematikom smatrao među najboljim te vrste, ne samo kod nas.

Jedna od rubrika »Pitanja i odgovori« iz ovog časopisa bila je veoma cijenjena i popularna, pa je kasnije izdata i kao posebna knjiga.

Pored ostalih djela u vremenu od 1904. do 1917. godine napisao je prvu Istoriju Islama pod nazivom *»Kratka povijest Islama«* i *»Fikh-ul-ibadat«* čije četvrto izdanje je pred nama, zatim *»Jedan hadisi šerif«, »Dvije opasne socijalne bolesti«* i *»Istinitost Božijeg bivstva i Muhamedova poslanstva«.*

Radio je na prevođenju »Kur'ana« i na građi za jedan arapsko-bosanski rječnik.

Na žalost, ovi materijali koji bi u islamskom muzeju naše zemlje, kojeg nema, bili veoma atraktivni eksponati, nestali su nakon njegove smrti.

Tako bi se u današnjoj polemici o prvim prevodiocima *»Kur'ana«* kod nas, vrlo brzo raščistile neke stvari, koje bi morale biti poznate.

Sarađivao je u *»Beharu«, »Tariku«, »Misbahu«, »Biseru«, »Mualimu«* i drugim listovima i časopisima onog vremena.

Tim radom, kao izuzetno intenzivnom djelatnošću dopunjavao je napisana djela, zadovoljavao dnevnu potrebu čitalaca za osnovnim znanjima i vršio izuzetnu misiju prosvjetitelja, kakvih kod nas nije bilo baš mnogo.

U znak poštovanja prema onima od kojih je učio i iz čijih djela je crpio mudrost, napisao je 1909. godine biografije šejh

Muhameda Abduhu, Abul Ala El Mearije, Šejh Muslihudina Sadije i Tekijuddina Ibni Tejmije.

Muhamed Seid Serdarević vjeroučitelj, imam, muderis, pisac, prevodilac, saradnik dnevnih listova i časopisa, društveni i javni radnik nije imao vremena da svršava najviše škole niti da obavlja dužnost visokih vjerskih funkcionera.

Pa ipak učinio je mnogo više sa mjesta donje hijerarhijske skale, što objašnjava i njegovo odbijanje položaja muftije u Travniku. Jedna od rijetkih žrtava, kada skromni vjeroučitelj iz razloga svog poziva odbija maksimalno unapređenje, jer bi ga ovo ometalo u njegovu radu.

Kao da je znao da neće dugo živjeti, žurio je u svom poslu. Pisao je za imperativ trenutka, za mnoge inicijative koje je inspirisao, za budućnost.

Vjerovatno nije ni pomislio da će pedeset godina poslije njegove smrti biti izdato i četvrto izdanje *»Fikh-a«* jer je govoreći o napretku muslimanske zajednice, kojoj je posvetio život i rad, pretpostavljao da će novi autori napisati nove i bolje stvari.

Čini se da se njegova predviđanja nisu ostvarila - bar ne u onom obima, kakav je on pretpostavljao.

O njegovu radu na dužnosti muderisa, imama j društvenog radnika u svom rodnom mjestu nećemo govoriti na ovom mjestu.

Spomenućemo samo to da je bio jedinstvena ličnost, autoritet za sve mještane, bez razlike na nacionalna i vjerska opredjeljenja.

Trieesetšest nepunih godina života nije dug period da bi se ljudska ličnost i definitivno potvrdila.

Međutim, Muhamed Seid Serdarević se potpuno afirmisao u svom opredjeljenju, a ono što je uradio dokaz je izuzetne ličnosti, koja bi, da joj je bio dosuđen duži život, uradila daleko više.

U tom pogledu, gotovo da je bio usamljena pojava našeg društvenog života onog vremena.

Po strani od svakodnevnih, uobičajenih ili spektakularnih tokova, išao je svojim putem, ostvarujući misiju prosvjetitelja, za koju se u najranijoj mladosti opredijelio.

Tu misiju je zaista ispunio.

Umro je 26. maja 1918. godine.

O pedesetogodišnjici njegove smrti pojavljuje se ovo četvrto izdanje *Fikh-ul-ibadata*.

Mjeseca maja 1968. godine M. S.

بسم الله الرحمن الرحيم

BISMILLAHIR-RAHMANIR-RAHIM

ELHAMDU LILLAHI RABBIL-ALEMIN. VEL-AKIBETU LIL-MUTTEKIN. VESSALATU VESSELAMU ALA SEJJIDIL-MURSELIN MUHAMMEDIN VE ALA ALIHI VE ASHABIHI EDŽMEIN.

UVOD

MUKELLEF – MUKELLEFIN

Svevišnji Bog dž. š. je odlikovao ljudski rod od ostalih živih bića time što mu je dao pamet i razum, ali ga je zato zadužio raznim dužnostima, zapovjedivši mu neke stvari i zabranivši mu opet druge. Dok životinji nije sramota šta god učini, čovjeku se uzima za zlo i kod Boga i kod ljudi ako izostavi ono što je dužan da učini ili uradi ono što ne bi smio uraditi.

No, nije svaki čovjek dužan da vrši Božije zapovijedi, nego samo onaj koji je sposoban za to, a to je punoljetan i pametan čovjek. Takav čovjek se zove *»mukellef«,* što znači »zadužen vjerskim dužnostima«. Množina od riječi *»mukellef«* je *»mukellefin«* - »zaduženi«.

FIKH

Svaki punoljetan čovjek je odgovoran za svako svoje djelo, i svako njegovo djelo podliježe naročitim vjerskim propisima i osudama. Nauka koja nas uči kakvu osudu treba izreći za pojedina ljudska djela zove se *»Ilmi-fikh«* ili kraće *»Fikh«*. Onaj ko se bavi tom naukom zove se *»fakih«*.

Prema tome je fikh nauka koja pretresa sve postupke punoljetnih ljudi sa šeriatskog gledišta i određuje da li se neko djelo po vjerskim propisima mora ili ne mora, smije ili ne smije činiti, je li ga slobodno činiti, ili je neko djelo pohvalno ili ružno činiti.

Ahkami-šer'ijje (šeriatske presude)

Iz spomenute definicije fikha se vidi da šeriatska osuda o izvjesnom činu može biti donesena na pet načina:

1) da se neki čin (npr. namaz ili post) mora činiti, i to se zove *»vudžub«* a čin je sami *»vadžib«*.
2) da se određeni čin ne smije činiti (npr. upotreba alkoholnih pića ili krađa). To se zove *»hurmet«,* a takav čin je »*haram«* (zabranjen).
3) da se neki čin može bez zamjerke činiti (npr. napraviti izlet ili voditi običan razgovor). Tome se kaže *»ibahat«,* a takav čin je po šeriatu *»mubah«*.
4) da je nešto pohvalno činiti (npr. redovito čistiti zube). Tome se kaže *»nedb«,* a sam čin je *»mendub«*.

5) da je neki čin nevaljao, ružan (npr. najesti se bijelog luka pa otići u društvo ili džamiju). Tome se kaže *»kerahet«,* a takav čin je *»mekruh«.*

Prema tome: vudžub, hurmet, ibahat, nedb i kerahet su šeriatske presude *(ahkami-šer'ijje).* One se primjenjuju na sve postupke punoljetnih i pametnih ljudi, a ti postupci zovu se *»ef'ali mukellefin«.*

Farz, vadžib

Rekli smo već da se čin koji se po vjerskim propisima mora vršiti zove vadžib. No, vadžiba ima dvije vrste: jedni se zovu *»farz«,* a drugi zadržavaju ime *vadžib.*

Farz je onaj čin za koji se sigurno zna da ga je Bog dž. š. zapovjedio, i ko ga takvim ne vjeruje, nije musliman. Vadžib je opet onaj čin za koji nismo posve sigurni da se Božija zapovijed odnosi baš na njega. Zato se ne može reći za čovjeka koji ga kao takvog ne vjeruje da je nevjernik, ali ko ne izvršava i jedno i drugo, griješan je i zaslužuje Božju kaznu.

Prema tome riječ »vadžib« ima dva značenja:

1) znači ono što se po vjerskim propisima mora činiti, znalo se da je baš to (a ne drugo) Bog dž. š. izvjesnom zapovijedi naredio ili ne;
2) ono što se prema vjerskim propisima mora činiti, ali za što se ne zna posve sigurno da li je baš to - a ne drugo - Bog dž. š. zapovjedio.

Farzi-ajn i farzi-kifaje

Farzove opet dijelimo na: *farzi-ajn* i *farzi-kifaje.*

Farzi-ajn je onaj farz koji mora vršiti svaki sposoban musliman, kao npr. pet vakata namaza klanjati ili postiti mjesec ramazan. *Farzi-kifaje* je onaj farz koji se kao dužnost odnosi na cijelo jedno društvo - zajednicu muslimana, pa ako ga neki od njih izvrši, s ostalih spada ta dužnost, a ako ga niko od njih ne izvrši, biće svi kod Boga griješni i odgovaraće pred Njim. Takav je npr. slučaj dužnost klanjanja dženaze umrlom muslimanu ili npr. džihad (braniti vjeru, čast, domovinu itd.).

Sunnet, mustehab

Ono što Allah dž. š. nije zapovjedio da se radi, ali je Muhamed a. s. radio ili preporučivao da se radi zove se ***»sunnet».***

Sunneta ima dvije vrste: *»Sunneti-huda«* i *»Sunneti-zaide«* (množina *»Suneni-huda«* i *»Suneni-zevaid«*). U prve spadaju postupci i djela u stvarima vjere koje je Muhamed a. s. redovno radio, kao npr. džemat i klanjanje nekih sunneta. U druge sunete spadaju stvari iz života a tiču se običaja, npr. način nošnje, jedenja i sl. Ovdje mogu unići i postupci u vjerskim stvarima koje Muhamed a. s. nije redovno uobičajio raditi (npr. predugo učenje Kur'ana u namazu, oduljivanje rukju'a i sedžde i sl.).

Sunneti-huda treba da vršimo, a suneni-zevaid lijepo je vršiti, ali neće nam se zamjeriti ako ih i ne vršimo.

Sunnete također dijelimo na *sunneti-ajn* i *sunneti-kifaje*. Među prve spada npr. čišćenje zuba keficom (ili misvaćem), a među druge npr. zatvaranje nekolicine ljudi u i'tikjaf zadnju trećinu ramazana.

Mustehab je ono što je Muhamed a.s. rijetko radio ili je rekao za to da je lijepo raditi, kao npr. klanjati ikindijske sunnete. Ko, dakle, vrši mustehab djela, biće mu to upisano u sevab, a ko ne vrši, neće bita griješan. Kako se vidi, mustehab i sunneti-zaide su gotovo jedno te isto.

Mekruhi-tahrimen, mekruhi-tenzihen

Ona djela koja ne valja raditi a nisu izričito zabranjena, zovu se *»mekruh«*.

Mekruhe dijelimo na dvije vrste: *Mekruhi-tahrimen* i *mekruhi-tenzihen*. Prvi označuje djela koja su veoma važna, sasvim bliska haramu, kao npr. nagomilavanje hrane u doba oskudice u namjeri da se proda po višim cijenama. Mekruhi-tenzihen je manje ružno djelo, kao npr. jesti lijevom rukom.

Prema farzu stoji haram. Farz su dužnosti koje je Bog dž. š. jasno naredio, a haram stvari koje je jasno zabranio. I jedno i drugo ko zaniječe, ne smatra se muslimanom.

Prema vadžibu stoji mekruhi-tahrimen a prema sunneti-huda mekruhi-tenzihen.

Sunneti-zaide i mustehab su na istom stepenu. Oba se mogu nazvati imenom *»mendub«*.

Podjela fikha

Područje fikha je vrlo prostrano. On se dijeli u četiri glavna dijela: »ibadat«, »munakehat«, »muamelat« i »ukubat«.

Ibadat su propisi o vjerskim obredima, ***munakehat*** govori o bračnim stvarima, ***muamelat*** tretira međusobne odnose ljudi, kao npr. kupoprodaju, a ***ukubat*** govori o kaznama za prekršaje pojedinih vjerskih propisa.

U ibadete spadaju uglavnom: namaz, post, zekjat i hadž. U ovoj knjizi biće govora samo o ibadatu, tj. o ovim vjerskim dužnostima, i to najprije o namazu kao osnovnoj vjerskoj dužnosti. Budući da se namaz ne može obavljati bez poznavanja

propisa o čistoći (Taharet), to će najprije biti govora o tim propisima.

Osnove fikha - Edillei-šer'ijje

Osnove fikha su: ***Kur'an, Sunnet, Idžma i Kijas.***

Kur'an je Božija knjiga, *Sunnet* je ono što je Alejhis-selam rekao, radio ili šutnjom odobrio (Sunneti-kavlijje, Sunneti-fi'lijje i Sunneti-tekririjje). *Idžma* je jednoglasno rješenje nekog šeriatskog pitanja od strane cjelokupne uleme jednog vremena, a *Kijas* je donošenje neke šeriatske odredbe na temelju analognog rješenja donesenog prije o nekom drugom pitanju koje ima nešto zajedničko i slično s pitanjem o kojem se donosi novo rješenje, kao npr. odredba da je haram piti rakiju, jer i ona opija kao vino, za koje je već otprije poznato da je zabranjeno.

Kur'an, Sunnet, Idžma i Kijas su, dakle, vrela iz kojih se crpe šeriatske odredbe *(ahkjami-šer'ijje)* za sve postupke, djela i događaje među muslimanima sve do Sudnjeg dana. Ta vrela zovu se zajednički *»Edillei-šer'ijje«* (šeriatski dokazi) jer se njima dokazuje ispravnost pojedinih šeriatskih odredaba. Nauka koja raspravlja o tome kako se na temelju ovih Izvora dolazi do šeriatskih odredaba zove se *»Usuli-fikh«.*

Mudžtehid, mukallid

Mudžtehid je onaj učenjak koji, ne povodeći se za drugim, nastoji ličnim proučavanjem glavnih izvora da dođe do pravilne šeriatske odredbe o nekom pitanju. Onaj, opet, koji nije u stanju ili neće da to potpuno samostalno čini, nego se u svom radu povodi za drugim mudžtehidom, zove se *»mukallid«.* Medžtehid, za kojim se drugi povode u svom radu zove se *»imam«* i *»metbu'«,* a onaj koji se u radu povodi za njim je *»tabi'«* (sljedbenik).

U prvim stoljećima Islama bilo je mnogo mudžtehida; bilo ih je i kasnije i biće ih do kraja svijeta.

Znameniti mudžtehidi - imami

Znameniti mudžtehidi - imami bijahu:

Hasani Basrija iz Basre (umro 110. g. po hidžri), Ebu Sevr (Ibrahim ibni Halid) iz Bagdada (umro 240. g. po hidžri), Ahmed ibni Muhamed ibni Hanbel (umro 261. po h.), Ebu Sulejman Davud ibni Alijj el-Isbihaniz-Zahirijj (umro 270. po h.), Muhamed ibni Džerir et-Taberi (umro 310. po h.) - svi iz Bagdada.

Muhamed ibni Nasr el Mervezijju, iz Horasana (umro 296. po h.), Abdur-Rahman el Evzaijju, iz Damaska (umro 157. po h.), Ebu Abdillah Mahkjul, iz Damaska (umro (l 14. po h.).

Ibni Ebi Lejla (umro 184. po h.), Ebu Hanife en-Nu'man ibni Sabit (umro 150. po h .), Sufjan es-Severij - svi iz Kufe

Malik ibni Enes (umro 179. po h.), Muhamed ibni Idris eš-Šafi'ijju (umro 204. po h.), Ebu Bekr Muhamed ibni Munzir (umro 309. po h.) - svi iz Medine.

Ishak ibni Ravijje (umro 239. po h.), Muhamed ibni Huzejme (umro 313. po h.), oba iz Nisabura.

Osim njih bilo je još mudžtehida - imama kao Ibrahim en-Neh'ijju iz Kufe (umro 96. po h.), El-Lejs ibni Sad, porijeklom iz Isfahana (umro 175. po h.) i dr.

Mezheb

Mezheb je put ili pravac kojim je neki mudžtehid - imam išao rješavajući pojedina pitanja iz fikha. Obično je svaki mudžtehid imao svoj put - mezheb. Danas, međutim, postoje samo ovi priznati mezhebi (nazvani po imamima): *hanefijski, malikijski,*

šafi'ijski, i hanbelijski, te donekle i *zahirijski* koji ima nešto pristaša u Indiji. Ostalih je gotovo sasvim nestalo.

Hanefijski mezheb

Osnivač ovoga mezheba je *»Imami-A'zam« Ebu Hanife* (rahmetullahi alejhi!). Njegov mezheb je najrašireniji u islamskom svijetu; jugoslavenski muslimani su također pristalice toga mezheba.

Imam Ebu Hanife (kome je ime Nu'man, a ocu mu bilo ime Sabit) rodio se u Kjufi 80. g. po h. Učio je pred čuvenim učenjakom Hammadom (zvao se Ebu Ismail ibni Sulejman, umro je 120. g. po h.). Pred njim su učili, pored ostalih, i Ebu Jusuf (Kjufa 113., umro u Bagdadu 182), zatim Muhamed ibni Hasan eš-Šejbani (Vasit 135., umro u Rejju 189.) i Ebu Huzeil Zufer ibni Huzejl (Basra 110-158). Ova trojica učenjaka bili su također imami. Ebu Jusuf, kao glavni kadija u abasovićkoj državi, mnogo je doprinio da se raširi hanefijski mezheb. On je udario temelj hanefijskom »usuli-fikhu«, a imami Muhamed je svojim mnogobrojnim djelima potkrijepio i učvrstio ovaj mezheb i osigurao mu uvjete za razvoj.

Ova tri imama nisu usvajali uvijek mišljenja Ebu Hanife, ali kako su se držali njegova pravca i načela (usula) u donošenju šeriatskih odluka (propisa), oni se ne smatraju tuđim imamima za hanefijski mezheb i zbog toga se i oni ubrajaju u imame hanefijskog mezheba, kojem stoji na čelu Ebu Hanife (imami-a'zam - »najveći imam«).

Fetva, mufti

Fetva je rješenje nekog pitanja iz fikha uz koje dolazi objašnjenje na temelju čega je doneseno to rješenje. Vjerski učenjak koji donosi to rješenje zove se *mufti* (kod nas muftija).

Kad se kaže npr. da je fetva u nekom pitanju donesena prema mišljenju imami Muhameda, to znači da su učeni ljudi to pitanje po fikhu riješili na temelju imami-Muhamedova mišljenja, tj. oni su donijeli tu šeriatsku odluku onako kako ju je donio imami Muhamed, a ne kao Ebu Hanife ili Ebu Jusuf.

Šeriatski propisi koji se nalaze u ovoj knjizi u skladu su s rješenjima (fetvama) odabranih fakiha.

ČISTOĆA (Taharet)

ŠTA ZNAČI TAHARET

Jedan od bitnih uvjeta za obavljanje namaza je *taharet* (čistoća), tj. da čovjek bude čist. Protivno od toga je nedžaset (nečistoća), tj. stanje kad čovjek nije čist.

Imamo dvije vrste nečistoće: *nedžaseti-hakikijje*, tj. stvarna nečistoća, kada je nečije tijelo ili odjeća zamazana ljudskom ili životinjskom nečisti, mokraćom i sl.

Druga vrsta nečistoće je *nedžaseti-hukjmijje*, tj. gdje nema spomenute nečistoće, ali se po fikhskim propisima smatra čovjek nečist u izvjesnim slučajevima, kao npr. kad je čovjek bez abdesta, ili je džunup, ili je žena hajizli ili nifasli (prj menstruacaji ili poslije porođaja), pa kao takvi ne mogu stupiti na namaz.

Stanje s nedžaseti-hukjmijjom zove se *hades* koji može biti *veliki hades* i *mali hades*.

Mali hades znači stanje bez abdesta, te je potrebno uzeti abdest da bi čovjek mogao da klanja.

Veliki hades je stanje kada treba da se čovjek okupa da bi bio čist, a to je ako je džunup, ili je žena hajzli ili nifasli.

Taharet kojim se odstranjuje nedžaseti-hukjmijja ili hades zove se tahareti šer'ijje, a postiže se obično vodom.

O VODAMA

Razlikujemo sedam vrsta voda kojim se može postići čišćenje (*tahareti šer'ijje*):

1) kišnica,
2) morska voda,
3) riječna voda,
4) bunarska voda,
5) otopina snijega,
6) otopina grada (krupe) i
7) voda sa izvora.

S obzirom na čistoću, pogodnost za čišćenje i upotrebljivost, vode dijelimo u pet grupa:

1) ona koja je čista i čisteća, tj. kojom se može odstraniti nečistoća (hades) i valja je u tu svrhu upotrebljavati, kao što je obična voda;
2) ona koja je, doduše, i čista i čisteća, ali je nije dobro upotrebljavati (mekruh je!). To je npr. voda koju je nalokala pitoma mačka, kokoš ili ptica grabljivica, zmija, miš i sl.;
3) ona koja je čista ali ne i čisteća, tj. ne može se njom uzeti abdest ili se okupati. To je tzv. *»mai-musta'mel«,* voda koja je već jednom bila upotrebljavana, tj. uzeo se njome abdest, samo radi sevaba imajući već abdest, ili se njom oprale ruke pred jelo ili poslije jela;

4) voda za koju se sumnja da li se njom može očistiti ili ne. To je voda od koje je pila dugouha životinja - magarac ili mazga. Ona se zove »sumnjiva voda« *(mai-meškjukj)* jer hanefijski imami nisu donijeli o njoj jasnu odluku;

5) nečista voda, a to je ona u koju je upalo kakve nečisti, a voda je stajaća i mala (s površinom manjom od stotinu kvadratnih aršina, ili otprilike pedesetsedam i po kvadratnih metara. Voda s većom površinom računa se kao »velika voda«.) Takva »mala voda« smatra se nečistom kad u nju upadne nečist, makar se i ne opažao nikakav znak od nje. Tekuća voda kao i »velika stajaća« voda smatraju se nečistim ako se opažaju neki znakovi nečisti: okus, boja ili vonj (neugodni miris).

Sur

Kada »mala stajaća voda« bude nalokana od kakve životinje, ona se zove *»sur«*. (Ovim imenom naziva se i ostatak jela). Kao i običnu vodu i sur dijelimo na vrste, i to:

1) onaj koji je čist i-čisteći, te se može njime poslužiti. To je voda koju je pio čovjek, konj i sve životinje čije meso musliman smije jesti, ili škorpija (akrep);

2) sur se može upotrijebiti ako nema druge vode, inače ga ne treba upotrebljavati. To je sur iza pitome mačke, kokoši koja hoda po nečistim mjestima, ptica grabljivici (jastrijeba, sokola, orla, mišara i si.), miša, zmije;

3) sur koji je sumnjiv u pogledu čišćenja. To je sur iza magarca i mazge. U nevolji se može njim uzeti abdest, ali odmah iza toga treba i tejemmum uzeti, pa onda klanjati.

4) onaj sur koji je nečist, te se ne smije njime poslužiti. To je sur iza pseta, svinje i svih deraćih životinja - zvjeradi: vuka, medvjeda i sl.

Ako je voda sumnjive čistoće

Kad bi se na nekom mjestu našlo više sudova vode od kojih je većina s čistom vodom a neki s nečistom, onda ćemo ispitati i pregledati vodu iz raznih sudova i odlučiti se kojom ćemo uzeti abdest, okupati se njom ili se napiti.

Ako bude više sudova s nečistom vodom, onda nećemo izvršiti čišćenje njom, nego ćemo uzeti tejemmum i klanjati, ako nema druge vode da se očistimo.

(U slučaju da ima više čiste ili nečiste odjeće, u oba slučaja, bilo više jedne ili druge, upotrijebiće se ona za koju se misli da je čista).

O bunarskim vodama

Iz malog bunara (s površinom od 57 i po kvadratnih metara) treba iscrpati svu vodu:

1) ako u nju upadne makar malo nečisti, ili kap krvi, ili mokraće (osim konjske fuškije),
2) ako upadne u bunar svinja, pa makar bila i živa izvađena,
3) ako u njemu krepa pseto, ovca ili druga životinja,
4) ako čovjek umre u njemu,
5) ako i mala životinja krepa u bunaru pa se već bila nadula. U slučaju da se ne može sva voda iscrpsti,

treba da dvojica vještaka odrede koliko da se iscrpa vode pa da se bunar smatra čistim.

Krepa li u bunaru kokoš, mačka ili druga njima veličinom slična životinja, treba iscrpati četrdeset kova vode, a ako krepa miš, vrabac ili veličinom nešto slično, treba iscrpati dvadeset kova. Tim crpanjem se očisti ne samo bunar, nego i uže, kova i ruka koja je izvlačila.

U današnje doba najbolje je poslije čišćenja bunara odnijeti vodu na analizu i ubaciti klora u bunar.

Voda u bunaru ne smatra se nečista:

1) ako bi upala sasvim mala količina brabonjaka, fuškije ili balege, tako da se ne bi očito opažalo ili kad bi se crpalo da ne bude u svakoj kovi koji brabonjak, odnosno balege, ili friškija da se osjeća,

2) ako upadne malo nečisti od goluba, vrapca ili sličnih ptica koje se jedu,

3) smrću u bunaru životinje koja nema krvi kao ribe, žabe, komarca, ose, muhe, škorpije i si. pa i uopće vodene životinje kao raka i si.,

4) kad bi upao u bunar čovjek ili životinja čije se meso jede pa izašli živi a na njima ne bude nečisti,

5) kad u bunar upadne magare, mazga ili ptica grabljivica, pa i divlja zvijer. No, ako bi se bala ovih životinja pomiješala s vodom, onda će se dotična voda smatrati onom vrstom sura, kakva je životinja upala u vodu.

Ako bi se u bunaru našla kakva krepana životinja, a nije se još nadula i ne zna se kad je pala u bunar, onda će se - po Ebu Hanifi - smatrati da se je bunar opoganio prije jednog dana (24 sata), a ako se je nadula, onda od prije tri dana.

(Tada bi namaze, obavljene kroz to vrijeme s abdestom koji smo uzimali vodom iz tog bunara, trebalo naklanjati).

Imami-Jusuf i imami-Muhamed pak smatraju da će se voda u tom slučaju smatrati poganom tek od časa kada se primijetila krepana životinja u njemu, te ne treba naklanjavati namaze koji su dotada obavljeni.

Kapljevine i voda koja je predrugojačena

Ne može se hades očistiti voćnim sokom kao ni sokovima od povrća ili drveća, makar se sok sobom cijedio, kao što je sok vinove loze koji sam kapi.

Isto to važi i za vodu koja je izgubila svoju narav (kapljevitost, tečnost i snagu gašenja žeđi) kuhanjem ili nadvlađivanjem drugih primjesa dodavanjem istih.

Ovo nadvlađivanje procjenjuje se ovako:

Ako je primjesa kruta stvar, kao šafran, sapun, voće, lišće od drveća, zemlja itd, voda će se smatrati nadvladana samo onda ako izgubi svoju žitkoću i tekuće svojstvo, inače joj neće smetati što će izgubiti ostala tri svojstva: boju, ukus i miris.

Ako je primjesa kapljevina, onda će voda biti nadvladana ako se u njoj ukaže jedno od svojstava dotične kapljevine (boja, ukus ili miris) ako ta kapljevina ima samo dva svojstva (kao mlijeko koje ima samo boju i ukus a nema mirisa).

Ako kapljevina ima sva tri svojstva (kao sirće), onda će voda biti nadvladana ako dobije dva svojstva njezina.

Ako pak kapljevina nema nijedno od tih svojstava, kao »mai-mustamel« (upotrijebljena voda) ili izhlapjela đulsija, onda se uzima količina kao mjerilo za nadvlađivanje.

Prema tome, ako je na litar vode u smjesi došlo dva litra mai-mustamela ili điulsije, onda se tom vodom ne može uzeti abdest niti okupati. U protivnom slučaju može.

ISTINDŽA I ISTIBRA

Istindža znači čišćenje stražnjeg dijela tijela nakon obavljanja velike nužde.

Istibra znači odstranjivanje i najmanjeg traga mokraće s izvjesnog dijela (uda).

Kad se čovjek pomokri, treba da obavi istibra na taj način što če strpljivo nastojati da odstrani i najmanji trag mokraće sa spomenutog mjesta, i tek kada se uvjeri da je mokraćna cijev presušila, onda će početi uzimati abdest.

Poslije obavljanja velike nužde sunnet je očistiti predio oko čmara, ako nečist ne prelazi preko njega, a vadžib ako prelazi a ne premašuje količina nečisti izvjesnu mjeru (l dram), a ako prelazi tu mjeru, onda je čišćenje (istindža) farz. Kad nečist prelazi određeno mjesto, onda nije dovoljno to samo obrisati nego se mora i vodom ili drugom kakvom kapljevinom oprati. Pri vršenju gusula (vjersko kupanje kod uklanjanja velikog hadesa) treba i farz je oprati nečist, pa makar ne prelazila izvjesno mjesto.

Najbolje je oprati se vodom a može se to učiniti i kamenom, zemljom i sličnim. Naravno da je bolje u ovom slučaju još i vodom izaprati se, iako u nevolji može i bez ovog izapiranja.

Pri čišćenju treba nastojati da se ukloni potpuno nečist, a koliko će se upotrijebiti kamenica ili drugog nečeg, nije to od presudne važnosti. Ne treba pretjerivati ni u jednom smislu, ni previše ni premalo.

Poslije svakog podapiranja treba ruke dobro sapunom oprati, ako ima vode.

Što ne valja upotrebljavati pri čišćenju

Ne valja istindža činiti pomoću kosti, fuškijom, ljudskom ili životinjskom hranom, ugljem, staklom, krečom i stvarima od neke vrijednosti, niti to valja vršiti desnom rukom.

Lijepo je (mendub) u zahod unići lijevom nogom a prije ulaska proučiti Euzu i Bismille a onda: *Allahumme inni euzu bike minel-habesi vel-habaisi* (Bože, sačuvaj me zlih duhova!), onda unići i kleknuti oduprijevši se malo na lijevu stranu.

Pri obavljanju nužde i čišćenju treba stidno mjesto držati pokriveno, naročito ako se nužda vrši na otvorenom mjestu. Nije lijepo pri tome razgovarati, a mekruh je tada biti okrenut prednjim ili stražnjim dijelom tijela prema Kibli, Suncu, Mjesecu ili vjetru. Mekruh je i mokriti ili obavljati veliku nuždu u vodi, u hladovini gdje ljudi sjede blizu puta, ili pod voćkom. Isto tako ne valja mokriti u rupu gdje se insekti legu (mravinjak i si.). Pošto se izađe iz zahoda (izlazi se desnom nogom), mendub je proučiti: *El-hamdu lillahi-1-lezi ezhebe annl ma ju'zini ve emseke alejje ma jenfeuni.* (Hvala Bogu koji je dao da se odstrani iz mene ono što me muči a da se zadrži u meni ono što mi koristi).

ABDEST

Farzovi (šartovi) abdesta

Glavni sastavni dijelovi abdesta (šarti) su:

1) umivanje lica,
2) pranje ruku do iza lakata,
3) četvrtinu glave potrti mokrom rukom,
4) oprati noge do iza članaka.

Pod licem se razumijeva u duljinu prostor od vrha ćela, gdje kosa počinje, pa do dna vilice (do podbratka), a u širinu od uha do uha. Pod pranjem ili umivanjem misli se upotrijebiti toliko vode perući izvjesno mjesto, da bar nekoliko kapi vode spadnu s njega.

Povod (sebeb) za uzimanje abdesta je namjera vršenja djela koja se čine samo sa abdestom, kao npr. klanjanje, uzimanje mushafa ili obavljanje tavafa.

Posljedica (hukum) uzimanja abdesta je mogućnost vršenja spomenutih djela, na ovom svijetu, i sticanje sevaba za onaj svijet.

Uvjeti da uzimanje abdesta bude obavezna dužnost (vadžib) su:

1) biti musliman - muslimanka,
2) biti punoljetan[1],

[1] Gdje god se u ovoj knjizi spomene izraz »punoljetan«, »dorastao« ili »zrio« (balig), misli se na osobu koja je već spolno zrela, tj. kod muškog postoji polucija, a kod žene se već pojavila menstruacija, ili ako imaju već 15 godina i muška i ženska osoba.

3) biti pametan,
4) biti u mogućnosti upotrijebiti dovoljnu količinu vode za abdest,
5) biti s hadesom,
6) za žene: biti čist od hajza ili nifasa i
7) da namasko vrijeme bude na izmaku.

Uvjeti za valjanost abdesta

Da bi abdest bio ispravan valja ispuniti i sljedeće uslove:

1) da čisteća voda dođe u dodir i sa najmanjom česticom onoga dijela tijela koji se pere,
2) da se tokom uzimanja abdesta ne dogodi ništa što abdest kvari (hades, hajz ili nifas),
3) da ne bude smetnji dopiranju vode do tijela (da ne bude npr. tijelo namazano masnom materijom).

Vadžib je oprati spoljašnjost guste brade, a kod rijetke pokvasiti i sami korijen brade, odnosno kožu ispod nje. Ne mora se kvasiti onaj dio kose koji je pad niz čelo ili lice kao ni nutarnji dio usnica.

Treba naročito pripaliti da se vodom operu mjesta između stisnutih prsta, ispod dugačkih nokata te dijelovi po kojima se polijepilo npr. tijesto, vosak i si. Ako pod noktima nije prljavština nego obična plijesan, smatra se da voda može prodrijeti ispod nje a isto tako i ispod buhoserine i si. Ako se nosi tijesan prsten ili minđuše, treba ih malo pri pranju okrenuti. Ako je pukotina na nozi ili ruci namazana mehlemom ili masti radi liječenja, dozvoljeno je vodom samo preko toga preći da se rana ne bi pozlijedila pranjem. Kada se neko okupa ili uzme abdest pa se iza

toga obrije, odreže nokte ili potkreše brkove, ne treba mu ponovo vršiti pranje niti mesh činiti.

Sunneti abdesta

Kod abdesta je sunnet slijedeće:

1) oprati ruke do iza šaka na početku,
2) spomenuti Božije ime, isto na početku,
3) očistiti zube misvakom, keficom ili makar prstima ako nema drugo,
4) izaprati usta tri puta, i to dobro (ako se ne posti),
5) izaprati nos tri puta, isto dobro (istinšak),
6) »madmada« provući prste jedne između drugih,
7) kroz gustu bradu proći prstima,
8) sve što se pere po tri puta prati,
9) svu glavu potrti mokrom rukom, ali samo jednom,
10) uši potrti mokrom rukom,
11) pri pranju trljati pojedine dijelove,
12) vršiti pojedine dijelove abdesta uzastupno,
13) nijjet učiniti (donijeti odluku[2]),
14) dijelove abdesta vršiti onim redom kako je izloženo,
15) počinjali s pranjem desnih dijelova,
16) počinjali mesh glave (notiranje) sprijeda i
17) početi s pranjem ruku i nogu od prsta.

---

[2] Šta znači nijjet, to vidi kod rasprave o tejemmumu.

Adabi abdesta

Adabi (mustehabi) - pohvaljene stvari - kod abdesta su:

1) ako se abdest uzima na vani, stati ili sjesti malo ponaviše da se mai-mustamel ne sliva pod dotičnog, odnosno paziti da se ne uštrca tom vodom koja je upotrijebljena,
2) okrenuti se prema Kibli
3) sobom abdest uzimati, tj. bez tuđe pomoći,
4) izgovoriti nijjet,
5) učiti abdeske dove,
6) ne govoriti ništa drugo osim dova ili Božijeg imena,
7) spomenuti Božije ime pri pranju svakog uda,
8) mali prst zavući u uši da se bolje mesh učini,
9) i prostrani prsten okrenuti,
10) desnom rukom izapirati usta i nos, a lijevom se osek-nuti,
11) vrat mesh učiniti,
12) po svršetku abdesta izreći dva kelimei-šehadeta,
13) napiti se malo vode iza abdesta, okrenuvši se prema Kibli,
14) po svršetku uzimanja abdesta reći: *Allahumme-dž'alni minettevvabine vedž'alni minel—mutetahirin*. (Bože, učini me od onih koji čine teubu [pokajanje] i od onih koji se redovno čiste!).

Mekruhi abdesta

Mekruh je pri abdestu:

1) previše vodu proljevati ili je previše čuvati,
2) pljuskati po licu vodu,
3) razgovarati uzimajući abdest
4) tražiti da nam kogod pomaže (polijeva) kad se uzima abdest.

Abdest u raznim prilikama

Abdest može biti farz, vadžib i mendub.

Farz je abdest za čovjeka s hadesom radi obavljanja namaza, makar to bio neobavezni namaz (nafile), dženaze-namaz, radi činjenja sedžde pri učenju Kur'ana (sedždei-tilavet), kad hoćemo prihvatiti mushaf ili što drugo na čemu je ispisan makar jedan ajet iz Kur'ana.

Abdest je vadžib radi obavljanja tavafa (obilaženja) Kabe.

Abdest je mendub u ovim prilikama: pred spavanje, kad se ustane iza sna, kad god se abdest izgubi (tako da se uvijek bude pod abdestom) kad malo zastari prijašnji abdest (abdest na abdest), iza ružna govora (laži, ogovaranja i si.), nakon svakog griješna čina, nakon smijanja grohotom (što nije muslimanu pohvaljeno činiti), nakon kupanja mrtvaca, poslije nošenja mrtvaca, radi pojedinog svakog namaza, prije kupanja zbog džunupluka, za džunupli čovjeka kad hoće da jede, pije ili spava, kad se čovjek rasrdi, kad hoće da uči Kur'an ili Hadis, ili uopće studira vjerska pitanja, kad hoće da prouči ezan, ikamet ili hutbu, kad hoće da posjeti Alejhisselamov kabur, da stoji na Arefatu, da trči između Safe i Merve, kad se dotakne ženske osobe ili stidna mjesta, kao što misle neki imami.

Šta kvari abdest?

Abdest će biti pokvaren:

1) vršenjem velike nužde (makar samo glista izašla)
2) ako se pomokri ili kakva bilo tekućina izađe iz mokračne cijevi,
3) ako se pusti vjetar,
4) ako poteče iz tijela krv, sukrvica ili gnoj,
5) ako se ispljuje krv, makar to bilo s pljuvačkom, ako pljuvačka nije nadvladala,
6) ako se povrati punim ustima najednom ili na više puta pa bi to sve bilo koliko puna usta (ako bude uzrok povraćanju jedan),
7) ako se zaspi ležeći na strani,
8) ako se izgubi svijest uslijed onesvješćenja, pijanstva ili ludila,
9) ako se klanjajući glasno nasmije, tako da bi ga njegov susjed mogao čuti.

Abdest se neće pokvariti: ako se krv samo pojavi ali ne poteče, što će s tijela otpasti kakva bobuljica a da krv ne poteče, ako iz rane, nosa ili uha izađe crv, ako se dotakne spolni organ, ako se dotakne ženska osoba, kad se vidi stidno mjesto u sebe ili drugoga, što će se malo povratiti ili izbaciti hrakotine makar i više, što će neko zakunjati čak da glavom klima, što će se čak i zaspati ali sjedeći pa makar se i prislonio uza što, ako mu bude stražnji dio priljubljen uza zemlju, kad se zaspi klanjajući pa makar na ruku'u ili na sedždi koja bude obavljena onako kako je sunnet (odmaknuvši trbuh od stegana i mišice od strana).

KUPANJE (GUSL)

Uzroci zbog kojih je kupanje farz su slijedeći:

1) svako spolno općenje (sa ejakulacijom ili bez nje),
2) polucija (ihtilam), snovi koji dovedu do izbacivanja sjemena i od toga se opazi trag na rublju,
3) izbacivanje sjemena usljed razdražene strasti,
4) prestanak hajza kod žene,
5) prestanak nifasa.

Osoba pri kojoj se nalazi jedan od prva tri uzroka zove se *»džunub«,* a to stanje zove se *»dženabet«* (džunupluk).

Farz je također okupati i mrtvaca.

Ne mora se kupati ni zbog kakve druge tekućine koja bi se pojavila iz mokraćne cijevi osim sjemena kao ni zbog snova koji razdražuju ako se na rublju nije pokazao kakav znak ejakulacije ili mokrine na mokraćnoj cijevi. No, ni zbog izbacivanja sjemena ne mora se kupati, ako je ono izašlo zbog muke ili bola, a ne u stanju razdraženosti.

Farzovi gusla

Farzovi gusla su:

1) usta izaprati,
2) nos izaprati,
3) sve tijelo oprati da ne ostane ni trun na tijelu koji voda nije dohvatila. Radi toga se moraju oprati: unutrašnjost

pupka, menđušna rupica na uhu, ako nije zarasla, koža i pod gustom bradom, brkovima i obrvama. Žena ne mora rasplitati pletenica ako je voda dohvatila njihove korjenove.

Sunneti gusla

Sunnet je pri kupanju slijedeće:

1) nijjet učiniti,
2) spomenuti na početku Božije ime,
3) ukloniti nečist s tijela prije kupanja, ako je bude,
4) prije kupanja uzeti abdest kao što se obično uzima,
5) tri puta politi cijelo tijelo vodom,
6) politi najprije glavu, pa desno rame pa lijevo (ako se ne kupa u rijeci,
7) istrljati sve tijelo pri prvom polijevanju.

Ako se neko kupa u kadi ili teknetu (koritu), u koje se slijeva mai-mu-stamel, neće pri uzimanju abdesta prati nogu, ali će po završenom kupanju oprati noge čistom vodom.

Adabi i mekruhi gusla

Adabi gusla su isti kao i kod abdesta, samo što se neće okretati prema Kibli ni učiti dove. Mekruhi su također isti, samo što je još mekruh pri kupanju i dove učiti.

Vrste gusla

Kupanje (gusl) može biti farz, ili sunnet ili mendub.

Gusl je farz u već spomenutih pet slučajeva.

Gusl je sunnet:

1) radi džume,
2) radi Bajrama,
3) radi oblačenja ihrama kod hadža i
4) hadžiji na Arefatu popodne.

Gusl je mendub:

1) osobi koja primi Islam a bila je čista,
2) dječaku ili djevojčici koji navrše 15 godina a prije toga nisu imali znakova zrelosti,
3) osobi koja je bila izgubila pamet pa došla sebi,
4) nakon puštanja krvi,
5) nakon kupanja mrtvaca,
6) na Lejlei-berat,
7) na Lejlei-kadr,
8) pred ulazak u Medinu,
9) radi stajanja na Muzdelifi, izjutra desetog dana zil-hidžeta,
10) kad se uniđe u Meku radi tavafuz-zijareta,
11) radi klanjanja posebnog namaza kod pomračanja Sunca ili Mjeseca, kišne dove, strave, tame, žestokog vjetra itd.

TEJEMMUM

Tejemmum znači: rukama se dotaći čiste zemlje, zemljane stvari ili praha i tim rukama potrti lice i ruke. Tejemmum zamjenjuje abdest i guši kad je nemoguće njih uzeti.

Za valjanost tejemmuma postoji osam uslova:

1) nijjet, tj. odlučiti ili naumiti nešto učiniti, i to izvršiti. Da nijjet bude valjan, treba: da je neko musliman, da je pametan, da poznaje ono što nijjet čini. Naročito kod nijjeta za tejemmum radi namaza treba paziti da se odluči jedno od ovo troje: ili tejemmum činimo radi tahareta od hadesa, ili radi namaza, ili radi ibadeta koji se namjerno čini a ne usput i koji bez čišćenja nije valjan. Prema tome ne može se s tejemmumom klanjati ako nijjet učinimo samo za tejemmum, ili ne može se npr. klanjati s tejemmumom ako smo nijjet učinili da učimo Kur'an, a nismo bili džunub. Nijjet za tejemmum čini se u momentu kada se rukama dotiče zemlja ili prah za uzimanje tejemmuma.

2) razlog koji dozvoljava tejemmum: Razlozi koji dozvoljavaju da se uzme tejemmum su: udaljenost vode od najmanje dvadeset minuta pješačkog hoda, makar to bilo i u gradu, ili bolest koja bi se mogla pogoršati ako se uzme abdest ili se okupa, ili rana koja bi u tom slučaju teže zacijelila, ili velika studen od koje bi mogao čovjek stradati ili oboljeti, ili strah od neprijatelja koji se nalazi na onom kraju gdje je voda, bio to čovjek ili zvijer, isto tako oskudica u vodi koja prijeti da će nestati vode za piće ili mijesenje hljeba, ili nedostatak oruđa kojim bi zagrabili vodu; ili bojazan da će nas mašiti dženaza - ili Bajram-namaz. (Bojazan

da će proći vrijeme običnog namaza ili da će nas džuma mašiti ne opravdava uzimanje tejemmuma).

3) da se tejemmum uzme čistom zemljom, zemljanom stvari ili onim što se računa kao zemlja: pijesak, kamen, kreč itd. (Drvo, pepeo ili kovine ne spadaju u to).
4) sve lice i ruke do iza lakata obuhvatiti meshom (potrti zemljom).
5) cijelom rukom ili većom polovicom njezinom mesh činiti. Dakle, ako bismo mesh činili samo pomoću dva prsta, pa makar ponavljanjem obuhvatili sve što treba mesh učiniti, mesh neće valjati (dok to vrijedi za mesh po glavi).
6) dva puta dotaći dlanovima zemlju, jednom za mesh po licu, drugi put za mesh po rukama,
7) da se tokom uzimanja mesna ne dogodi ništa što bi mesh pokvarilo kao hajz, nifas i hades, kao što smo i kod abdesta naveli,
8) da se po mjestima kuda se mesh čini ne bude nalazilo nešto što bi smetalo dodiru zemlje s tijelom, kao vosak, loj i sl.,

Uzroci koji traže tejemmum kao i uvjeti da on bude vadžib isti su kao kod abdesta. Najvažnije stvari kod tejemmuma su mesh učiniti po licu i rukama.

Sunneti tejemmuma su:

1) spomenuti Božije ime na početku,
2) mesh učiniti najprije lice pa onda ruke,
3) obaviti ga bez prekidanja,

4) ruke poslije spuštanja na zemlju naprijed malo povući, pa ih zatim povući natrag,
5) iza toga ih stresti i
6) prste pri tome razmaknuti jedan od drugog.

Mendub je pričekati do pred kraj namaskog vremena, ako se nadamo da ćemo dobiti vode.

Vadžib je pričekati pa kad bi i vrijeme namaza prošlo, ako je neko obećao nabaviti nam vode. Isto tako je vadžib pričekati ali samo do pred kraj namaskog vremena, ako nam je neko obećao dati oruđe (kovu ili uže) za crpnju vode. (Ovakav je slučaj i kod onoga ko nema što obući pa mu neko obeća donijeti haljinu). Vadžib je tražiti vodu sobom ili preko drugog do na udaljenosti od 300-400 koraka, ako mislimo da se voda nalazi u blizini i ako smo sigurni od opasnosti. Vadžib je tražiti vodu i od svoga druga ako se nalazi na mjestu gdje ima dovoljno vode. Ako je čovjek u nuždi, on je dužan i da kupi vode, ako nije preskupa i ako ima toliko novaca da mu pretječe preko osnovnih životnih potreba.

S jednim se tejemmumom može klanjati i više namaza, farzova ili nafila, a može se uzeti i prije nastupa namaskog vremena.

Čovjek čija je veća polovina tijela ranjava ili samo polovina, uzeće tejemmum mjesto abdesta. Ako mu je ranjavo manje od polovine tijela, zdrave će dijelove oprati a ranjave mesh učiniti mokrom rukom neposredno po tijelu, a ako ne može, onda po zavojima. Ako ni to ne može, onda će i to izostaviti.

Pranje i tejemmum ne može se sastaviti.

Tejemmum će pokvariti sve ono što i abdest kvari, a uz to još i slučaj da dobijemo vode kojom bismo mogli uzeti abdest.

Zašto smo zaduženi tejemmumom kad ne možemo uzeti abdest ili gusl?

Vjerski propisi traže da se čišćenje koje se postiže abdestom ili kupanjem vrši radi obavljanja namaza, jer samo čisti možemo stati pred Boga dž. š. S druge strane to čišćenje je od ogromne koristi za održavanje zdravlja čovjekova jer nečistoća prouzrokuje razne bolesti. Musliman koji se pridržaje ovih propisa o čistoći i još pri tome ima na umu da to vrši radi Božijeg zadovoljstva, biće uvijek tjelesno i duševno zdrav. Vršiti redovito ovo čišćenje po nekoliko puta dnevno nije lak posao, osobito pri hladnom vremenu i drugim neprilikama. Naviknuti se na ovo redovno čišćenje poteško je naročito za ljude slabe volje, dok je to za ljude s jakom voljom i čvrstim vjerovanjem vrlo lak posao i s uživanjem ga obavljaju, a kad se jednom navikne na to, onda čovjek ne može ni pomisliti da to ne čini. Ako je takav čovjek usljed putovanja ili bolesti bio spriječen da vrši redovno čišćenje, on jedva čeka priliku da ga počne vršiti. Naravno, ako je čovjek u nemogućnosti da uzme abdest ili se okupa, on ne bi mogao klanjati. Da bi se izbjeglo izostavljanje namaza u tom slučaju, određeno je da se može uzeti tejemmum kao zamjena za abdest ili guši. Tim postižemo dvije stvari: ne ostavljamo Božiji farz nego ga redovno vršimo i uzimajući tejemmum činimo one pripreme za namaz kao da uzimamo i abdest, te se ne odvikavamo od tih priprema, a s druge strane idemo i duševno pripremljeni na namaz.

U nuždi, dakle, obraćamo se materi zemlji od koje smo postali, na kojoj živimo od rođenja do smrti, koja nas hrani svojim izravnim i neizravnim proizvodima i konačno će nas poslije smrti u se primiti. Uzimajući tejemmum, potirući se zemljom, treba da o svemu tome razmišljamo, a naročito o ovom posljednjem. Time mi isto tako iskazujemo pokornost i poniznost prema uzvišenom Stvoritelju jer za Njegovu ljubav taremo svoje lice, najodabraniji dio tijela, zemljanom prašinom. To čine u određenim prilikama svi muslimani: vladar i prosjak, bogat i siromah, najugledniji

čovjek i obični seljak, jer je svima jedna majka - zemlja i, potirući svi svoje lice zemljom, tim izražavaju da su svi pred uzvišenim Bogom jednaki i da ne treba da se neki smatraju većim i da se uzdižu nad druge.

MESH PO MESTVAMA

Ako čovjek ili žena nose mestve, oni mogu pri uzimanju abdesta mesh učiniti po mestvama, mjesto da skinu mestve i operu noge. To je jedna olakšica za ljude, a opravdava se tim što je noga u mestvama manje izložena nečistoći nego kad je bez mestve.

Pod riječi »mestva« razumije se svaka čvršća obuća koja pokriva nogu do iznad članaka, dakle i svaka čista cipela s lastikom ili svezama. Mestve ne moraju biti od kože, nego mogu biti i od neke jače materije, npr. od sukna, čohe, abe i si. Isto tako smatraju se mestvama i debele čarape koje same stoje uz nogu: bez vezanja i ne propuštaju vode lako, pa makar i ne bile podšiveme kožom.

Da se mogne po mestvama mesh učiniti treba sedam uvjeta:

1) da se mestve ili slično njima obuku dok je čovjek s abdestom ili je oprao noge prije navlačenja mestava pa do uzimanja cijelog abdesta nije mu se dogodilo ništa što bi mu abdest pokvarilo;
2) da pokrivaju članke nogu (dakle ne može se mesh učiniti po patikama, kratkim priglavcima ili polucipelama);
3) da se može ići u njima. Ne može se dakle mesh činiti po mestvama od đrveta, željeza, stakla i si., a može po cipelama s drvenini potplatama;
4) da ne budu toliko razdrte da bi se mogla ukazati bar tri prsta;

5) da stoje same uz noge bez sveza (dakle ne može po tankim čarapama),
6) da ne propuštaju vodu (dakle po rijetko pletenim čarapama, makar bile i od debele pređe, ne može se mesh činiti);
7) da se u mestvi nalazi od prednjeg dijela stopala bar toliko koliko su tri najmanja ručna prsta. Prema tome čovjek kojem je odrezan prednji dio stopala, pa makar mu peta bila u mestvi, ne može mesh činiti nego treba da pere noge.

Čovjek koji je kod svoje kuće (mukim), može mesh činiti dvadeset i četiri sata od časa kako je izgubio abdest s kojim je obukao mestve. čovjek koji je na putu (musafir), može to činiti tri dana i tri noći.

Kad bi mukim, koji je mesh učinio po mestvama, pošao na put prije nego je isteklo vrijeme njegova mesha, či-niće mesh kao musafir, tj. tri dana. Kad bi opet musafir stigao kući, morao bi skinuti mestve ako je mesh činio već dvadeset i četiri sata, a ako nije, može namiriti 24 sata.

Farz je kod mesha povući mokrim prstima (s najmanje tri prsta) po gornjem prednjem dijelu stopala.

Sunnet je prste razmaknuti i povući ih od vrhova prsta prema grliću mestava.

Kad god se ponovi abdest, mora se i mesh ponovo učiniti.

Mesh prestaje vrijediti ako skinemo makar jednu mestvu ili izvučemo veći dio stopala do u grlić mestve, ili se veća polovica koje bilo noge smokri u mestvi, ili, napokon, isteče vrijeme mesha (za mukima 24 sata a za musafira tri dana). U ovim slučajevima treba, dakle, noge oprati, osmi u slučaju velike studeni pri kojoj bi čovjek mogao stradati, ali se cio abdest ne

mora ni u jednom ovom slučaju obnavljati ako ga nije bio inače izgubio.

Mesh se može učiniti i po čizmama obučenim na mestve, ako ih je čovjek obukao na mestve dok je bio pod abdestom. Ne može se mesh činiti po saruku (turbanu, ahmediji), po kapi, po vali (peči) ni po rukavicama.

MESH PO ZAVOJIMA

Ako ozlijedimo neki dio tijela koji se pere pri uzimanju abdesta, pa smo stavili zavoj na taj dio tijela, onda mjesto pranja možemo mesh učiniti po zavoju ako ne smijemo taj dio prati niti po njemu direktno mesh činiti. I po zdravim dijelovima tijela koji se nalaze pod zavojima možemo mesh činiti ako će nam naškoditi skidanje zavoja, inače ćemo te zdrave dijelove oprati a po ranjenim mesh učiniti. Ako će nam to škoditi onda ćemo mesh po ozlijeđenom mjestu izostaviti.

Mesh po zavojima ima istu vrijednost kao i pranje toga dijela tijela, nije ograničen vremenski, ne mora se biti s abdestom kad se zavoji povijaju, vrijednost njegova ne gubi se time što je zavoj spao ili se odmotao osim ako je rana zarasla pa su zavoji postali nepotrebni. U ovom slučaju ne mora se mesh ni obnavljati, iako je bolje obnoviti. Napokon može se mesh činiti po zavoju jedne noge a drugu nogu prali.

Kad činimo mesh po mestvama, po zavoju i po glavi nije potrebno nijjet činiti.

Ukratko, gdje god pranje škodi, može se ono zamijeniti mesnom, a gdje i mesh škodi, on se izostavi

HAJZ, NIFAS I ISTIHAZA

Hajz, nifas i istihaza su posebne pojave kod ženskih lica, prirođene samo njima, a stoje u vezi s ustrojstvom i funkcijama ženskih tjelesnih organa.

Hajz (žensko pranje, žensko vrijeme, perioda, menstruacija, menzis, žensko mjesečno vrijeme) je periodična pojava krvi koju izbacuje materica zrele ženske osobe koja je zdrava i koja nije prešla izvjesne godine starosti, i to kad je u normalnom stanju (nije trudna), a traje obično najmanje tri dana a najduže deset dana.[3]

Najmanji je razmak između dva redovita pranja, kad je žensko čisto, petnaest dana, a najvećem nema granice.

Nifas je hajzu slično stanje kod žena iza poroda, a to se stanje u nas zove čišćenje. Njega može nikako da ne bude, a najduže može trajati četrdeset dana.

Istihaza je oticanje krvi kod žene osim hajza i nifasa. Prema tome ono za što bi se mislilo da je hajz a ne traje tri dana ili potraje preko deset dana ili prekorači običaj i premaši deset dana (običaj je na primjer kod jedne žene da ima pranje pet dana, pa joj se dogodi da joj jedno pranje mimo običaj traje dvanaest dana, uzeće se da joj je hajz pet dana a sve ostalo, tj. sedam dana da je istihaza, pa joj treba naklanjati namaze što ih nije kroz to vrijeme klanjala). Isto tako i nifas preko četrdeset dana ili ako se pokazao

---

[3] Imami Šafija i Hanbel vele: Najmanje trajanje hajza je jedan dan, a najviše petnaest dana. Imami Malik misli da najmanje vrijeme niie određeno, može trajati i jedan čas, a najviše petnaest dana Za najmanje trajanje nifasa sva tri imama se slažu da je neodređen, dok za najduže trajanje imami šafija i Malik vele da je šezdeset dana. Imami Hanbel se slaže s Ebu Hanifom, a po mnogim verzijama i imami Malik.

odliv krvi prije nego je minulo najmanje petnaest dana iza redovitog pranja - sve je to istihaza. Istihaza je, dakle, neuredno žensko vrijeme kao i tzv. bijelo vrijeme ili bijeli cvijet.

Žena je nečista dok je u hajzu ili nifasu, a kad to prestane, onda je čista čim se okupa. Dok je žena nečista, ona ne smije klanjati, postiti, učiti Kur'an ili ga prihvaćati, osim ako je zamotan u platno ili u kakvom oklopu koji nije za njega prišiven, zatim ne smije ulazit u džamiju, tavaf činiti Kabu niti spomo općiti.

Ništa od nabrojanih stvari ne smije žena činiti dok joj pranje ili čišćenje ne prestane i ne okupa se. Samo spolno općenje može se vršiti i prije kupanja, ako je pranje prestalo navršenim desetim a čišćenje navršenim četrdesetim danom. Ako je prestalo prije, i prije običaja, onda se to općenje ne dozvoljava nikako, a ako je po običaju, onda se dozvoljava uvjetno i to: da se okupa, ili u nuždi da uzme tejemmum, ali i da uz to klanja jedan namaz ili da nakon zaustavljanja krvotoka prođe toliko namaskog vakta koji je već u toku kroz koliko bi se žena mogla okupati i stupiti u namaz, pa makar se ne okupala ni tejemmum uzela.

Nečista žena je dužna da post obavi naknadno (*na kada*), a namaze ne treba naklanjavati.

Osoba koja je nečista (džunub) ne smije vršiti ono prvih šest stvari koje su zabranjene nečistoj ženi, osim posta koji je njemu dozvoljen (džunubu) pa će i postiti, ako je ramazan.

Osoba koja je s malim hadesom ne smije vršiti prvi, četvrti i šesti čin od onih koji su spomenuti. Žena s istihazom ne smatra se nečistom, pa smije sve spomenuto činiti; ona je samo kao obični sahibi-uzr.

O SAHIBI-UZRU

Sahibi-uzr ili mazur je ona osoba kod koje se neprestano pojavljuje nešto što kvari abdest. Tu je najprije slučaj sa ženom koja je s istihazom. Takva je i osoba kod koje neprekidno curi krv iz nosa ili rane, zatim osoba koja ne može držati mokraću, vjetrove itd.

Sahibi-uzr postaje osoba kod koje dotični uzr (smetnja, razlog da se neko isprića za nešto kao npr. tečenje krvi, curenje mokraće i sl. ustraje kroz jedan cijeli namaski vakat, ne prekinuvši ni toliko koliko bi se mogao uzeti abdest i obaviti namaz. Dotični će se smatrati takvim sve dotle dok mu se pri svakom namaskom vaktu bude taj uzr ukazivao makar jedanput. Prođe li samo jedan namaski vakat a da se uzr nije ukazao, prestaje se biti sahibi-uzrom.

Sahibi-uzr će mijenjati abdest pri svakom namaskom vaktu i u toku toga vakta on može s tim abdestom klanjati šta god hoće, bez obzira na svoj uzr. Čim dotični namaski vakat isteče, ne važi više ni taj abdest za istečeni namaski vakat.

RAZNE NEČISTI I ČIŠĆENJE OD NJIH

Nečisti dijelimo u dvije vrste: teške i lake. Teške su nečistoće: sve što izlazi iz ljudskoga tijela i što kvari abdest, zatim vino, krv, ali ne ona što je u mesu nego ona što otječe iz mesa, meso od mrljine (krepane životinje) kao i njena koža dok se ne učini, mokraća životinja koje se ne jedu, nečist pasja i svinjska, nečist deraćih životinja i njihova bala, te nečist domaće peradi.

Lake nečisti su mokraća konjska i svih životinja koje se jedu i nečist ptica koje se ne jedu (jastrijeb, orao i sl.). Za konjsku mokraću, balegu i brabonjke Ebu Hanife drži da su teške nečisti, a Ebu Jusuf i Muhamed da su lake, pa je imami Muhamed čak kasnije istakao mišljenje da to nisu uopće nečisti.

I teške i lake nečisti se praštaju do izvjesne mjere, pa se ne moraju čistiti da bi se moglo klanjati. Ta izvjesna mjera kod teških, krutih nečisti je jedan dram (nešto preko četiri i po grama) a kod tečnih koliko bi moglo stati u izdubljeni prostor dlana. Kod lakih je ova mjera koliko bi zahvatio četvrtinu odjeće, odnosno tijela. Prašta se također minimalna količina mokraće koliko vrh od igle koja dođe prskanjem.

Nečist se može prenijeti i na čistu stvar. Tako npr. pri spavanju se smokri znojem postelja ili zemlja, pa se trag od toga pokaže na nozi ili drugom dijelu tijela. Ako se trag ne pokaže na tijelu, onda se ne smatra da je ono onečišćeno. Isto tako neće se onečistiti čista suha haljina zamotana u nečistu mokru iz koje se ne može ništa iscijediti kad bi to pokušali, kao ni mokra haljina prostrta po nečistoj suhoj zemlji pa makar se zemlja od nje malo ovlažila.

Nečista stvar sa vidljivom nečisti postaće čista ako se bitni dio nečisti otkloni, makar samo jednini pranjem, pri čemu ostane i trag nečisti koji je bilo teško ukloniti.

Nečista stvar s nevidljivom nečisti postaje čista ako se tri puta opere i svaki put iscijedi.

Čišćenje se obavlja:

1) pranjem vodom ili kojom drugom tekućinom kojom se može nečist uklonuti, npr. sirce, đulsija i sl.,
2) otiranjem (delk),
3) potiranjem (mesh),
4) istiranjem (ferk),
5) isušivanjem,
6) pretvaranjem u što drugo,
7) šeriatskim klanjem i
8) činjenjem.

Haljine se čiste pranjem, mestve i druga kožna obuća pranjem i otiranjem ako je nečistoća kruta, sablja i kalajisano suđe, nokat i politirane drvene stvari potiranjem krpom ili zemljom, ljudsko sjeme (menija), ako je suho, istiranjem, zemlja (tlo) i trava na njoj isušenjem s kojim ne ostaje traga nečisti. Ovo vrijedi- samo za klanjanje na njoj a ne za tejemmum, zatim uginula životinja ako se pretvori u so, drvo ili pepeo, nečisto maslo ili zejtin pretvaranjem u sapun, svaka koža životinje koja se ne jede ako je »»Hana po propisima vjere kao i koža kakve bilo uginule životinje osmi svinjske, postaje čista činjenjem. Ostrižena vuna, kostrijet ili dlaka s uginule životinje, rogovi, kopile i kosti, ako na njima nema masti, smatraju se čisti.

ZAKLJUČNA RIJEČ O TAHARETU

Čistoća (taharet) je propisana u prvom redu radi obavljanja namaza. Stupanjem u namaz, mi stupamo pred uzvišenog Allaha, gospodara i tvorca svih svjetova, da Mu se pomolimo i iskažemo Mu zahvalnost na svim dobrima. Kad nije pristojno da izađemo nečisti pred jednog uglednog čovjeka, kako bismo mogli takvi izaći pred Boga dž. š.

Osim toga čistoća je sama po sebi lijepa i draga i Bogu i ljudima, a u isto vrijeme ona je uvjet za očuvanje zdravlja, njom se sprečavaju mnoge bolesti, a ona pomaže i pri liječenju bolesti. Zato islamski propisi od nas zahtijevaju nekad potpuno čišćenje (kupanje), a nekad djelomično (abdest). Ova čišćenja su naravno potrebna pored čišćenja od vidljive nečistoće s tijela, odijela i mjesta gdje se boravi i gdje se klanja.

Iz svega ovog se vidi da musliman treba da strogo pazi na čistoću, da je se pridržava i da bude upravo uzor čistoće.

Ovo sve je vanjsko čišćenje, čišćenje naše spoljašnjosti i ono služi samo kao priprema za ono drugo, unutrašnje čišćenje koje je glavni cilj.

Čovjek se sastoji od tijela i duše. Duša je u čovjeka glavno, a tijelo joj služi kao odjeća. Namaz se sastoji također od spoljašnjeg dijela (pregibanja, padanja na sedždu i učenja) i unutrašnjeg dijela (sjećanja na Allaha i osjećaja strahopoštovanja prema Njemu). Spoljašnja i unutrašnja strana kod namaza slične su tijelu i duši kod čovjeka.

Za spoljnji dio namaza služi kao priprava vanjsko čišćenje, dok za unutarnji dio namaza treba da se izvrši čišćenje duše i srca od svih ružnih pomisli i negativnih svojstava.

Tako npr. kad nemamo abdest i peremo pojedine dijelove tijela od vanjske nečistoće, treba u isto vrijeme da mislimo i na to da želimo da očistimo te dijelove i od eventualnih grijeha učinjenih tim dijelovima tijela, ili da ne učinimo takve grijehe. Ispirući usta iskreno zaželimo da operemo usta od laži, nepristojnih riječi i govora, ogovaranja, sijanja sumnje prema drugima itd. Tako i kod čišćenja drugih dijelova tijela, čišćenje same spoljašnjosti, bez čišćenja unutrašnjosti, donosi malo koristi čovjeku za njegovo usavršavanje, što je glavni cilj vjere.

SALAT (Namaz)

ŠTA JE NAMAZ

Salat znači namaz, a onaj ko ga obavlja je *»musallija«.* Ako neko klanja sam on je *»munferid«,* a ako je za imamom onda je *»muktedija«,* a može čovjek klanjati i kao imam pred drugima. Ako je muktedija prispio na namaz i cijeli namaz klanjao za imamom, zove se *»mudrik«,* ako je s početka zakasnio, zove se *»mesbuk«,* a ako je slučajno u sredini namaza nešto mu prošlo (npr. momenat zakunjao) ili na kraju namaza to bude, on se zove *»lahik«.*

Namaz je jedna od osnovnih i najvažnijih vjerskih dužnosti i svaki musliman i muslimanka dužni su (farz im je) da pet puta dnevno klanjaju namaz. Kur'an na mnogo mjesta spominje ovu vjersku dužnost a riječi koje stoje u vezi s namazom su: *»salat«, »musallin«, »Ekimus-salate«, »jukimunes-salate«, »lilmusal-line«* itd. Za one koji tu dužnost zanemaruju izražene su u Kur'anu i Hadisu žestoke prijetnje.

Da namaz bude nekom farz potrebna su tri uvjeta:

1) islam,

2) zrelost (punoljetnost)

3) pamet.

Radi priučavanja klanjanju, djeci od sedam godina već će se preporučivati da klanjaju, a od one od deset godina tražiće energičnije da klanjaju (natjerivati ih upotrijebivši čak i šipku).

Dužnost klanjanja izvjesnog namaza pada na nas s nastupom vremena toga namaza i može se odgađati klanjanje samo do pred konac toga namaskog vremena.

Svaki namaz ima svoje određeno vrijeme. Vrijeme sabah namaza počinje od (prave) zore pa traje do pred izlazak Sunca. Podnevsko vrijeme počinje od »zevala«, tj. otkako Sunce prevali polovicu neba pa dok sjena svake stvari naraste za dva ili jedan put toliko kolika je ona sama, nadovezu-jući na onu sjenu što ju je imala pri zevalu. Recimo da je sjena načega što je metar visoko pri zevalu iznosila 30 cm. Podnevsko vrijeme ističe kad sjena toga naraste na dva metra i 30 cm po Ebu Hanifi, a za jedan metar i 30 cm po imamejnu (Ebu Jusufu i Muhamedu). Ikindijsko vrijeme je od isteka podnevskog vremena do zalaska Sunca, akšamsko od zalaska Sunca do nestanka »šefeka«, tj. crvenila koje se opaža uveče na obzorju. Jacijsko od tada pa sve" do zore, a isto tako je i vrijeme vitr namaza. Treba znati da se ipak vitr namaz ne može klanjati prije jacije namaza.

KAD JE MUSTEHAB KLANJATI NAMAZE

Muškarcima je mustehab da klanjaju sabah kad se prilično rasvane, a ženama još za sumraka. Podne je mustehab klanjati ljeti kad popusti žega, a u druga godišnja doba odmah kad mu nastupi vrijeme osim kad je oblačno. Ikin-diju je mustehab klanjati uvijek malo kasnije, samo ne čekati dok Sunce »prevrne«. Akšam je bolje požuriti osim pri oblačnom vremenu. S jacijom je bolje pričekati da prođe jedna trećina noći, osim kad je oblačno. Vitr namaz je bolje odgoditi do na kraj noći ako je čovjek siguran da će se tada probuditi.'

KAD NE VALJA KLANJATI

Tri su doba kad se ne može klanjati nijedan farz ni vadžib namaz koji su postali dužnost čovjeka prije nastupa ovih doba, a to su:

1) kad se Sunce rađa pa dok ne odskoči za jedno ili dva koplja,
2) kad je Sunce na polovici neba,
3) kad Sunce pred zalazak klone pa dok ne zađe. Namazi koji su postali vadžib u sama ta doba mogu se u njima klanjati ali je to mekruh. Na primjer dženaza namaz mrtvaca koji je tek opremljen, ili sedžde pri učenju Kur'ana za ajet koji se u to doba prouči ili ikindija namaz istoga dana ako se malo okasni.

Još je teži mekruh (tahrimen) klanjati kakvu bilo nafilu u ta doba.

Mekruh je klanjati nafilu: poslije zore pa sve do Sunca, osim dva rekata sabahskog sunneta, zatim poslije ikin-dijskog farza, prije akšamskog farza, kad se hatib ispne na mimber pa sve dok se ne klanja džumanski farz, kad počne ikamet za neki farz (samo sabahski sunnet smije se i tada klanjati), prije i poslije bajram-namaza u džamiji, kad je vrijeme za klanjanje farza pri izmaku.

Mekruh je uopće klanjati kad osjećamo veliku ili malu nuždu, kad je jelo gotovo a čovjek se osjeća gladan, kao i pri svakoj situaciji koja nam zaokuplja um i ne možemo da se posvetimo namazu kako treba.

EZAN I IKAMET

Ezan zapravo znači objavljivanje a *ikamet* uspostavljanje. Pošto se izvjesnim riječima najavljuje svijetu da je nastupio određeni namaski vakat i klanjanje, to se i prozvalo ezanom. Ikamet se obavlja neposredno pred početak farza namaskog, tj. kad se namaz uspostavlja, i odatle mu i naziv.

I ezan i ikamet su za muškarce sunneti muekkede pred klanjanje farza, makar klanjali sami, u redovnom vremenu ili naknadno, kod kuće ili na putu. Ženskim osobama to je mekruh činiti.

Ezan glasi:

Allahu ekber (4 puta),

Ešhedu en la ilahe illellah (2 puta),

Ešhedu enne Muhammeden resulullah (2 puta),

Hajje ales-salah (2 puta),

Hajje alel-felah (2 puta),

Allahu ekber (2 puta),

La ilahe illellah (l put).

Značenje ezana:

Bog je najveći (4 puta),

Svjedočim da nema drugog boga osim Allaha (2 puta),

Svjedočim da je Muhamed Božji poslanik (2 puta),

Hajde na namaz (2 puta),

Hajde na spas (2 puta),

Bog je najveći (2 puta),

Nema drugog boga osim jedinog Allaha (l put).

Kod sabahskog ezana umetne se iza *»Hajje alel-felah«* još *Essalatu hajrun minen-nevm* (2 puta), što znači: Bolji je namaz od spavanja.

Ikamet sadrži iste riječi kao ezan, samo iza riječi »Hajje alel-felah« doda se *»Kad kametis-salatu«* (2 puta) tj. *»namaz upravo nastupi«.* Dok se ezan uči lagano i s odmorima ikamet se vrši brže i bez zastajanja.

Lijepo je da muezin bude pobožan, da zna kako se ezan obavlja u skladu sa sunnetom, da poznaje namaska vremena, da bude s abdestom i da se okrene prema kibli, da stavi prste u uši, da se licem zakrene malo na desno pri učenju *»Hajje ales-salah«,* a nalijevo kod *»Hajje alel-felah«.* Ako je na munari muezin, onda je mustehab da ide okolo.

Između ezana i ikameta treba da prođe toliko vremena da se može džemat iskupiti, ali pazeći da se odgađanjem ne dođe u ono vrijeme kada je mekruh klanjati. Kod akšama je samo toliki razmak koliko bi se mogla proučiti tri kratka ajeta, odnosno napraviti nekoliko koračaja.

Nije ružno i pored ezana upozoriti ljude na namaz na najprikladniji i uobičajen način u tom mjestu, npr. riječima: *»Vaktus-salati«* (Vrijeme je namaza!) ili slično.

Mekruh je kod ezana netačno izgovarati riječi, ezan obavljati bez abdesta ili džunub, a isto tako i ikamet. Ne valja da ezan uči nerazumno dijete, luda, pijan čovjek, ženska osoba ili vjerski prijestupnik (fasik), kao i da se ezan obavlja sjedeći.

Za vrijeme ezana kao i ikameta ne valja razgovarati. Čak je lijepo ponoviti ezan u tom slučaju, dok ikamet ne treba ponavljati.

Za ljude koji su slučajno zakasnili na džumu namaz mekruh je dati ezan i ikamet kad hoće da klanjaju tada podne, makar po sebi klanjali, dok im je mekruh klanjati taj podne-namaz džematile.

Kad čovjek naklanjava neki namaz, proučiće i ezan i ikamet. Ako naklanjava više namaza, onda mu ne treba posebno za svaki namaz ezan, dok ikamet treba za svaki farz posebno.

Kad čujemo ezan, treba prekinuti razgovor i slijediti muezina ponavljajući riječi njegove tiho. Jedino,kod riječi *»hajje alessalah«* i *»hajje alel-felah«* ne treba ponavljati iste riječi, nego tada reći *»La havle ve la kuvvete illa billahi«* (Nema preinake sa zla niti snage za dobro bez Božije pomoći«. Pri riječima *»Es-salatu hajrun minen-nevm«* treba reći: *»Sadekte ve bererte«* tj. Istinu si rekao i dobro si učinio!, ili samo reći: *»Mašaellah!«* Lijepo je poslije svršetka ezana proućiti dovu: *Allahumme rabbi hazihi deavetit-tammeti ves-salatil-kaimeti ati Muhammedenil-vesilete vel-fadilete vebashu mekamen mahmudenil-lezi veadtehu*. (Bože moj, Gospodaru ovog savršenog poziva i nastupajućeg namaza, podari Muhamedu odličan stepen i čast i postavi ga na ono mjesto koje si mu Ti obećao).

NAMASKI FARZOVI

Šart znači uvjet ili uslov, od koga zavisi postojanje nečega ili njegova vrijednost. *Rukn* znači sastavni dio nečega. U namazu imamo i šartova i ruknova, a jednim imenom zovu se namaski farzovi.

Namaskih farzova ima uglavnom dvanaest, i to:

1) biti čist od »nedžaseti-hukmijje«, tj. male i velike nečistoće (hadesa),
2) čistoća tijela, odijela i mjesta gdje se klanja od »nedžaseti-hakikijje«,
3) da bude pokriven stidni dio tijela,
4) okrenuti se prema kibli (Meki),
5) da nastupi vrijeme namaza,
6) nijjet učiniti,
7) tahrime, tj. donijeti početni tekbir pri stupanju u namaz,
8) kijam, stajanje na namazu,
9) kiraet, učenje Kur'ana,
10) ruku, sagibanje tijela,
11) sudžud, činiti sedždu,
12) kadei-ehire, izvršiti posljednje sjedenje.

1) i 2): Šta je nedžaseti hukmija, kako se od nje čisti, šta se radi kad nema vode, šta je nedžaseti hakikijja, o količinama nečistoće koje smetaju namazu - o svemu je bilo govora prije.

Jedino bi se moglo reći i ovo: Ako se po nečistom mjestu prostre makar i nešto tanko, ako je neprozirno, može se na tom klanjati i namaz je valjan. Isto tako namaz je valjan ako se klanja na suknu, ponjavi čija je gornja strana čista a donja makar nečista, ili na haljini čije je lice čisto a postava nečista, ako ta haljina nije isprošivana. Također i na čistom kraju prostirke ako je drugi kraj nečist, makar prostirka bila i malena. (Kad bi se jedan dio ahmedije ili šala koji se zamotaje oko glave onečistio, pa čovjek nečisti dio odmotao i spustio da visi a čisti ostavio na glavi, pa ako bi se nečisti kraj micao kad se makne čisti dio, namaz ne bi bio valjan, inače ne bi smetalo namazu.). Kad se nečistoća nemadne čim očistiti, klanjaće se i pored toga, i taj namaz ne treba naklanjavati (povraćati).

3) Kod muškarca se kao stidni dio tijela uzima od ispod pupka do pod koljena, dok žene moraju pokriti sve tijelo osim lica, ruku do iza šaka i nogu do iza članaka, pa čak i kosu.

Ako bi četvrtina onog dijela tijela koji treba pokriti bila otkrivena to bi smetalo namazu. Ako bi se na raznim mjestima ukazalo ponešto od stidnog dijela tijela, pa bi sve skupa iznosilo četvrtinu najmanjeg od otkrivenih dijelova tijela, namaz neće vrijediti; inače neće smetati.

Ko nemadne ničim da pokrije stidna mjesta, on će klanjati go, i taj namaz ne treba mu kasnije ponoviti. Ako bi našao poganu haljinku, kojoj je makar četvrtina čista, mora se njome poslužiti. Čak je bolje klanjati u haljinki koja je sva pogana nego go klanjati. Ko nađe nešto čim bi mogao pokriti makar samo jedan dio stidnog mjesta, to će staviti na ono što je stidnije. Ko bude prisiljen da klanja go, on će klanjati sjedeći, pruživši noge prema kibli, služeći se gestovima (išaretom), a može i stojeći.

Stidne dijelove treba pokriti tako da se običnim gledanjem sa strane ne može ništa vidjeti.

4) ***Kibla*** je Kaba, odnosno strana na kojoj se Kaba nalazi. Ko je u Meki i gleda u Kabu, treba da se okrene prema njoj, samoj

zgradi. Ko je izvan Meke ili u Meki, ali ne vidi Kabe, treba da se okrene na onu stranu na kojoj se nalazi Kaba.

Ko se ne mogne okrenuti prema kibli, npr. usljed bolesti ili jašući na konju s kojeg ne može da sjaše, ili ako sjaše ne bi mogao opet uzjahati, ili se boji iza leđa neprijatelja ako se okrene prema kibli, neka se okrene kuda može ili smije i to će mu vrijediti kao kibla.

Ko ne bude znao na kojoj je strani kibla, a nemadne koga upitati niti imadne drugog načina da to dozna, on će se nakon istraživanja i razmišljanja, osloniti na pamet i tamo će se okrenuti kuda mu pamet kaže i klanjati. Ako bi poslije doznso da se nije pravo okrenuo, neće ponavljati namaza. No, ako bi tokom samog namaza doznao pravac kible, okrenuće se u samom namazu i nastaviti klanjanje ne ponavljajući prvog dijela namaza. Ako bi neko počeo klanjati bez istraživanja kible, namaz mu ne bi bio valjan čak i kad bi tokom namaza doznao da je i pogodio bio kiblu. Glavno je dak!e, u slučaju nepoznavanja kible, istraživati. Ako je već bio sklanjao namaz, ne bi ga trebao ponavljati. Ako bi doznao da je krivo bio okrenut kad je klanjao, bilo da je doznao u namazu ili poslije njega, klanjaće ponovo.

Kad bi se više osoba na osnovu vlastitog određivanja okrenulo na razne strane, ne bi se mogao formirati džemat između njih osim onih koji bi se okrenuli onamo kuda se je imam okrenuo. U mraku bi možda moglo kad se ne vidi kuda se on okrenuo.

5) Već je rečeno kad je vrijeme kojeg namaza. Nijedan se namaz ne može klanjati prije njegova vremena niti se smije odgoditi bez vjerskim propisima određenog razloga do drugog namaskog vremena. Kod nastupa vremena treba da se to sigurno zna i vjeruje da je vrijeme namaza nastupilo.

6) ***Nijjet***. O njemu je bilo govora još kad se govorilo o tejemmumu. Kod nijjeta igra više ulogu srce nego jezik, tj. to je unutrašnja odluka da staješ na namaz - koji si dužan u to vrijeme

da klanjaš i staneš i rekneš: Allahu ekber. Ne mora se, dakle, govoriti ništa kao npr. Nevejtu fardil-vakti ili još opširnije kao što mi govorimo: Nevejtu en usallije lillahi teala salate fardiz-zuhri... i sl. Potrebno je pri tome pomisliti na to da li klanjamo farz ili vadžib i treba u mislima odrediti koji mislimo farz ili vadžib da tada klanjamo. Ako klanjamo što drugo osim farza i vadžiba, ne mora se odrediti koji je to namaz; dosta je naumiti da klanjamo.

Ako se klanja u džematu treba zanijetiti da se pristaje za imamom, dok imam ne mora nijetiti da će biti kome imam, osim ako ima žena koje klanjaju za njim. U nijetu se ne mora spominjati okretanje prema kibli niti isticati broj rekata.

7) ***Tahrime ili iftitahi tekbir***. To je reći pri stupanju u namaz Allahu ekber. Tekbir treba donijeti odmah poslije nijeta stojeći i izgovarajući ga tako da ga mi sami možemo čuti.

8) ***Kijam***, tj. stajanje usprav. Ono je farz u namazima koji su farz ili vadžib, dok kod drugih namaza (nafila) nije farz. Krajnja granica uspravnog stajanja je ta da, kada bi čovjek pružio sasvim ruke, ne bi mogao dohvatiti koljena. U namazu je farz stajati onoliko koliko je farz učiti iz Kur'ana na jednom rekatu.

9) ***Kiraet*** - učenje Kur'ana. Farz je proučiti na jednom stajanju najmanje jedan ajet, pa koji bilo. Kiraet je farz na dva rekata farz-namaza kao i na svima rekatima ostalih namaza: nafila i vitra. Ko za imamom klanja neće učiti ništa iz Kur'ana, ni Fatihe ni sureta. Ako bi učio, bilo bi mu to »mekruh tahrimen«.

10) ***Ruku***. To znači sagnuti leđa i glavu najmanje toliko da možemo rukama doseći koljena. Ako je neka osoba sama od sebe već pogurena da izgleda da je na rukuu, samo će malo glavu pognuti kad obavlja ruku.

11) ***Sudžud*** - činjenje sedžde. Dvije su sedžde farz na svakom rekatu. Za valjanost sedžde potrebno je najmanje da na čistu zemlju spustimo čelo, jednu ruku i koljeno, te jednu nogu,

odnosno nešto od krajeva njenih prsta. Ovakva sedžda je mekruh, iako vrijedi kao takva. Prava sedžda je kada se polože na zemlju obje ruke, oba koljena, obje noge, čelo i nos. Sedžda se čini na onom čistom predmetu čija se tvrdoća može bar osjetiti, i gdje će čelo moći mirno stajati. Mjesto gdje stavljamo glavu na zemlju neka ne bude uzdignuto više od pola aršina (40 cm) od mjesta nogu, inače sedžda neće biti valjana. Ako je velika tjeskoba, može se sedžda obaviti i na leđima osobe koja stoji ispred nas i klanja isti namaz. Isto tako može se sedžda obaviti ako je mjesto sedžde malo odignuto, najviše do pola aršina. Sedžda se može učiniti, iako to nije lijepo, i na svojim dlanovima ili na kraju svoje haljine, ako je mjesto ispod njih čisto.

Sedžda ne valja ako se samo nos spusti na tle, osim ako ima smetnje na čelu (čir ili sl.). Isto tako ne važi sedžda ako se spuste gornji dijelovi nogu (nadkoljenice) na zemlju. Sedžda i ruku važe samo ako je sedžda obavljena neposredno poslije rukua, odnosno ruku prije sedžde.

12) ***Kadei-ehire***, posljednje sjedenje. Farz je sjediti na završetku namaza koliko se može proučiti tešehhud, tj. Et-tehijjatu. To sjedenje zove se Kadei-ehire. Ono mora biti na kraju namaza, i zato ako bi npr. neko učinio običnu namasku sedždu, koju je bio zaboravio, poslije sjedenja, on mora zato ponovo izvršiti sjedenje, da bi namaz valjao.

Prvih sedam namaskih farzova su šartovi, a ostalih pet su ruknovi. Za valjanost ruknova namaza potrebno je biti budan za njihovo obavljanje.

Za valjanost namaza koji su farz potrebno je da onaj koji ih obavlja tačno zna da su oni farz, a ne nafila.

NAMASKI VADŽIBI

Vadžib je u namazu slijedećih petnaest stvari:

1) učiti Fatihu na svakom rekatu i to samo po jedanput (ako nehotice proučimo dva puta, treba sehvi-sedždu učiniti),
2) iza Fatihe proučiti sure, ili tri kratka ajeta, ili jedan duži ajet u farz-namazu na prva dva, a u vitra i sunnet-namaza na svakom rekatu,
3) na sedždi pored čela i nos spustiti na tle tako da i nosom osjetimo tvrdoću tla,
4) na prvom sjedenju kod svih namaza sjediti toliko da se može proučiti Ettehijjatu,
5) pri svakom sjedenju proučiti Ettehijjatu,
6) čim se prouči Et-tehijjatu na prvom sjedenju, odmah ići na treći rekat,
7) čim se učini druga sedžda od prvog i trećeg rekata odmah ići na slijedeći rekat,
8) da se u podnevskom i ikindijkom namazu kao i u svim dnevnim nafilama Fatiha i sure uče u sebi (tiho),
9) da imam uči na glas Fatihu i sureta u namazima sabahu, akšamu, jaciji, džumi, teraviji i vitru uz ramazan. (Ko klanja za sebe a ne u džematu, može i ovdje učiti u sebi, a može i na glas),
10) kad se klanja za imamom, na stajanju ništa ne učiti osim Subhaneke koje se uči samo na prvom rekatu,

11) na završetku namaza selam predati (okrenuvši glavu na desnu stranu reći: *Eselamu alejkum ve rahmetullah*, pa opet to reći zakrenuvši glavu na lijevu stranu).

12) u vitr-namazu proučiti Kunut dovu, 13) u bajram-namazu proučiti šest tekbira, tri na prvom a tri na drugom rekatu. Na prvom rekatu tekbiri se uče poslije Subhaneke, a na drugom rekatu poslije »sure« tj. pred ruku,

13) učiniti Sehvi-sedžde kad zatreba,

14) »tadili-erkan«, tj. smireno i bez prevelike žurbe izvršiti rukiue, sedžde kao i dizanje s rukua i s prve sedžde.

NAMASKI SUNNETI

Sunnet je u namazu slijedeće:

1) kod stupanja u namaz i donošenja početnog tekbira da muškarac digne ruke do spram ušiju, a žena do spram ramena,

2) pri tome prste ruku ostaviti u njihovu naravnom položaju,

3) držati se usprav, ne saginjući glavu pri samom stupanju u namaz,

4) da na kijamu muškarac sveže ruke ispod pupka, žensko na prsima. Muškarac će pri tom staviti dlan desne ruke po ljesici lijeve ruke i obuhvatiti palcem i malim prstom ruku, dok to žene neće raditi,

5) proučiti Subhaneke i Euzu na prvom rekatu svakog namaza kao i na trećem u sunneti-gajri muekkede (nepritvrđeni sunnet), i to Euzu samo onaj koji će učiti Elham ili sure (po Ebu Hanifi i Muhamedu),

6) proučiti Bismille s početka svakog rekata, također onaj ko će učiti Fatihu,

7) po svršetku Fatihe reći Amin,

8) sve ovo — Subhaneke, Elham i sure - u sebi proučiti.

9) Ko klanja po sebi i ko je imam da rekne *»Semiallahu li men hamideh«* kad se diže s rukua,

10) ko klanja po sebi i ko je za imamom reći će još *Rabbena lekel-hamd*,

11) da imam na glas izgovara tekbire i *»Semiallahu li men hamideh«,*

12) na kijamu noge rastaviti jednu od druge kolik četiri prsta,

13) da sure koje se iza Fatihe uči u sabahskom i podnevskom namazu bude od dužih sureta (mufessala), u ikindiji i jaciji od srednjih, a u akšamu od kratkih, odnosno onoliko da se iz Kurana prouči u spomenutim namazima koliko odgovara dužini ovih sura ako se nije na putu ili u nuždi. (Zadnja sedmina Kur'ana zove se Mufessal. Dugačke sure u njemu su po prilici od sure »El-Hudžurat« do sure »El-Burudž«, srednja od te sure do sure »Lem jekunillezine keferu«, a kratke odatle pa do kraja),

14) prvi rekat u sabahskom farzu učiniti dužim od drugog

15) tekbir rukuski,

16) na ruku-u reći tri put *»Subhane rabbijel-azim«,*

17) na ruku-u se prihvatiti rukama za koljena,

18) na ruku-u ručne prste razmaknuti jedan od drugoga, i to muško, a žensko ne,

19) noge u koljenima ispraviti, a ne ukriviti ih pognuvši koljena naprijed, jer je to meknih,

20) na ruku-u leđa uravniti,

21) glavu s leđima poravnati,

22) pri idenju na sedždu najprije spustiti na tle koljena, pa ruke pa onda lice, a kad se ustaje sa sedžde, onda postupati obratnim redom, ako nema kakve smetnje. (Ko je slab ili klanja u mestvama ili cipelama, on će činiti kako može),

23) donijeti tekbir kad se ide na sedždu i sa sedžde,

24) pri sedždi spustiti glavu među ljesice ruku,

25) tri puta reći na sedždi *»Subhane rabbijel-eala«*,

26) da muškarac rastavi na sedždi trbuh od stegana, laktove od strana a podlaktice ruku od tla, dok žensko to čini obratno,

27) ruke položiti na stegna kad se sjedne. Muško će sjesti na podavijenu lijevu nogu, dok će desnu usaditi, okrenuvši prste prema kibli, dok će žensko sjesti isto na lijevi dio sjedilice a noge će izbaciti na desnu stranu ispod desnog buta,

28) pri prvom šehadetu kažiprstom dati znak. 'Kad se htjedne izgovoriti Ešhedu... podavićemo mali, prstenjak i srednjak, i vrh palca popriječenog ispod kažiprsta postaviti na stranu srednjeg zglavka a srednjak i palac saviti u kolut da im se vrhovi jedan drugog dodiruju, pa kad reknemo *»En la ilahe«* dignućemo kažiprst, a kad reknemo *»Illellah«* spustićemo ga,

29) salavat proučiti iza tešehuda (Ettehijjatu) pri posljednjem sjedenju kao i pri prvom u sunneti gajri-muekkede,

30) proučiti iza salavata dovu kur'anskog porijekla kao: *»Rabbena atina fiddun'ja haseneten ve fil-ahireti haseneten ve kina azaben-nar«,* ili: *»Rabbena la tuzig kulubena b'ade iz hedejtena ve heb lena min ledunke rahmeten, inneke entel-vehhab«,* ili: *»Allahumme inni zalemtu nefsi zulmen kebiren, ve la jegfiruz-zunube illa ente, fagfir li magfireten min indike, verhamni, inneke entel-gafurur-rahim«,* ili druge slične dove, makar i ne bile kur'anskog ili hadiskog porijekla, ako se u njima traži ono što se ne može od ljudi tražiti,

31) pri selamima obazrijeti se najprije na desnu pa onda na lijevu stranu,

32) da imam u mislima svojim selamom pozdravi sav džemat svoj kao i nevidljive duhove i meleke. Isto tako i onaj koji klanja za imamom treba da pri selamu misli na okolne džematlije oko sebe, na imama, a ko klanja sam nek misli na meleke,

33) da se drugi selam izgovori malo tiše od prvog koji se glasnije izgovara,

34) da onaj koji nije na sve rekate prispio za imama, pa treba naklanjati, pričeka dok imam završi sasvim zadnje sjedenje pa onda ustane i donaklanja propušteno.

NAMASKI ADABI

U namazu je adab između ostalog i ovo:

1) da onaj koji klanja gleda kad je na kijamu u ono mjesto gdje će sedždu učiniti, na ruku-u u potkoljenice, na sedždi u zadnji dio nosa, pri sjedenju u kiblu, a predajući selam u ramena,
2) po mogućnosti suzbijati kašalj,
3) otimati se zijevanju,
4) kad mujezin pri ikametu rekne »Hajje alel-felah« ustati, a kad rekne »kad kametis-salatu« onda stupiti u namaz.

SASTAV NAMAZA

Kad hoće neko da stane na namaz, dignuće ruke do spram ušiju (ako je muško), ili do spram ramena (ako je žensko) okrenuvši dlanove prema kibli i donijeće tekbir, tj. reći će *»Allahu ekber«* namjeravajući tim stupiti u namaz. Tekbir će izgovoriti lijepo, bez otezanja hemzeta u riječi Allah, jer kad bi to »A« bilo otegnuto, ne bi mu namaz bio valjan. Odmah poslije tahrime svezaće ruke ispod pupka (muško) ili na prsima (žensko) pa će proučiti: *»Subhanekel-lahumme ve bihamdike, ve tebarekesmuke, ve teala džedduke vela ilahe gajruke«* (tj. »Uzvisujem Te, Bože, nad sve ono što Ti ne dolikuje, i zahvaljujem Ti, Tvoje je ime blagoslovljeno, Tvoje je veličanstvo uzvišeno, i nema drugog boga osmi Tebe«. Svaki će musallija proučiti onda: *»Euzu billahi mineš-šejtanir-radžim«* (Tražim utočište kod Allaha od prokletog šejtana). Ovo će proučiti onaj ko će učiti Fatihu i sure, dakle neće muktedija, ali hoće mesbuk (Prema Ebu Jusufu svi će Euzu proučiti, pa i muktedija). Na bajram-namazu će se Euzu proučiti poslije ona tri tekbira. Poslije Euze proučiće se *»Bismillahir-rahmanir-rahim«*. (U ime Boga, sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog), zatim Fatihu, osim muktedije. Bismilla se uči na svakom rekatu samo pred fatihom.

Fatiha glasi: *»Elhamdu lillahi rabbil-alemin. Errahmanir-rahim. Maliki jevmiddin. Ijjake n'abudu ve ijjake nestein. Ihdinessiratal-mustekim, siratallezine en'amte 'alejhim, gajril-magdubi 'alejhim ve led-dallin«* (Hvala jedinom Bogu, Gospodaru svih svjetova, sveopćem Dobročinitelju, Milostivom. Gospodaru sudnjeg dana. Samo Tebi robujemo i samo od Tebe pomoć tražimo. Ti nas napućuj na pravi put, na put onih koje si Ti obasuo svojim blagodatima, a ne na put onih na koje je pala Tvoja srdžba niti onih koji su zalutali«).

Nakon Fatihe rekne se *Amin!,* tj. Uslišaj (Bože), i to u sebi, kako imam tako i muktedija, kao i onaj koji klanja po sebi. Zatim ćemo proučiti jednu suru iz Mufessala ili nekoliko ajeta iz kojeg bilo sureta (najmanje tri kratka ili jedan duži - to je vadžib). Poslije toga dođe tekbir pa se ide na ruku', pri čemu će se izravnati glava i leđa, prihvatiti rukama rastavljenih prsta za koljena i ispraviti noge i na ruku-u reći tri puta *»Subhane rabbijel-'azim«* (Slava mome velikom Gospodaru!) Zatim će se dignuti s ruku-a govoreći: *»Semi'allahu li-men hamideh«* (Čuo Bog onog koji Mu zahvaljuje), zatim *»Rabbena lekel-hamd«* (Gospodaru naš, Tebi hvala!). Ovo obadvoje reći će ko klanja sam, dok će u džematu imam reći samo ono prvo, a muktedije će reći drugo. Kad se podigne s rukua, mirno će se stati jedan časak, a zatim poći na sedždu položivši najprije koljena na tle, pa ruke (ako za to ne bude kakve smetnje), zatim lice, i to među ruke. Čelo i nos treba da dotiču tle. Tako treba mirno ostati izgovarajući tri puta *»Subhane rabbijel-eala«* (Slava mom Najuzvišenijem Gospodaru!). Pri sedždi će muškarac rastaviti trbuh od stegana i ruke od strana tijela odignuvši ih od zemlje, ako nema za to smetnje, dok žensko to neće činiti. Prste ručne i nožne okrenuće prema kibli. Poslije prve sedžde podignuće se uz tekbir i stavivši ruke na stegna sješće malo i uz tekbir vratiti se na drugu sedždu, koju će obaviti kao i prvu. Zatim će dignuti glavu, i uz tekbir ustati na drugi rekat ne odupirajući se na zemlju (bez nužde) i ne zastajući nimalo.

Drugi rekat je kao i prvi, samo se u njemu ne uče »Subhaneke« ni »Euzu«. Pošto se završi i druga sedžda od toga rekata, musallija će sjesti na prvo sjedenje kako je opisano gore i proučiti tešehhud kako'ga je Ibni Mesud prenio, a mi ga zovemo »Ettehijjatu«. Ono glasi: *»Ettehijjatu lillahi vessalevatu vettajjibatu. Esselamu alejke, ejjuhen-nebijju, ve rahmetul-lahi ve berekjatuhu. Esselamu alejna ve ala ibadillahis-salihin. Ešhedu en la ilahe illellah, ve ešhedu enne Muhammeden abduhu ve resuluhu.«* (Poštovanje, molitve i .sva dobra pripadaju Allahu! Neka je selam Tebi, Vjero-vjesniče, kao i nama i svima dobrim Božijim robovima. Očitujem da nema drugog boga osim jedinog

Allaha. Svjedočim da je Muhamed Božiji rob i Božiji poslanik!) Kod prvog šehadeta će kažiprstom dati naročiti znak kako smo to naprijed opisali.

Treći, odnosno i četvrti rekati su kao i drugi, samo što se iza Fatihe neće učiti sura nego će se odmah ići na ruku, ako je namaz farz, inače treba učiti i sure iza Fatihe.

Pri svršetku namaza će se sjesti kao i na prvom sjedenju, proučiti Tešehhud, salavate i dovu, pa će se predati selam riječima: *Esselamu alejkum ve rahmetullah* (Nek je spas i Božja milost na vas) i to najprije na desnu pa onda na lijevu stranu, imajući na umu one oko nas, kako je to već rečeno.

Salavati glase: *»Allahumme salli 'ala Muhammedin ve 'ala ali Muhammedin kema sallejte 'ala Ibrahime ve 'ala ali Ibrahime, inneke hamidun medžid.«* (Bože podijeli svoju milost Muhamedu i njegovim rođacima kao što si ukazao milost Ibrahimu i njegovim rođacima. Ti si hvaljen i slavan!) *»Allahumme barik 'ala Muhammedin ve 'ala ali Muhammedin kema barekte 'ala Ibrahime ve 'ala ali Ibrahime, inneke hamidun medžid.«* (Bože, Ti obaspi blagoslovom Muhameda-i njegove kao što si obasuo blagoslovima Ibrahima i njegove! Zaista si Ti hvaljen i slavan).

Dove iza salavata su najobičnije ove:

»Rabbena atina fid-dun'ja haseneten ve fil-ahireti haseneten, ve kina azaben-nar« (Gospodaru naš! Daj nam i na ovom i na onom svijetu svako dobro i očuvaj nas paklene vatre!).

»Allahummegfir li ve livalidejje ve lil-muminine jevme jekumul-hisab« (Bože, oprosti grijehe meni, mojim roditeljima i vjernicima onoga dana kad se bude polagao račun!)

»Rabbena la tuzig kulubena bade iz hedejtena ve heb lena min ledunke rahmeh, Inneke entel-vehhab« (Gospodaru naš, ne daj da nam srca skrenu pošto si ih Ti već uputio pravim putem, i podijeli nam svoju milost. Ti si zaista vrlo darežljiv!)

»Allahumme afini vafu anni ve aslih emri vasrif anni kulle šerrin! Allahummestamilni bi taatike ve taati resulike verhamni ja erhamer-rahimin« (Bože, sačuvaj me bolesti i muka, oprosti mi grijehe, poboljšaj mi moje stanje i otkloni svako zlo od mene! Bože, upotrijebi me u službi Svojoj i Svoga Poslanika i smiluj mi se, najmilostiviji Milosnice!)

Napomena:

Ruke se dižu samo u ovim slučajevima:

1) kod stupanja u namaz pri početnom tekbiru,
2) pri tekbiru za Kunut dovu u vitr-namazu,
3) pri posebnim bajramskim tekbirima,
4) pri dovi poslije namaza (znamo kako se tada drže ruke u visini prsa okrenute dlanovima prema nebu), i
5) na izvjesnim mjestima kod obavljanja hadža, kao na Arefatu, Muzdelifi itd.

Sve što se uči u namazu osim Kur'ana, tj. Fatihe i sureta, može se učiti na narodnom jeziku a ne na arapskom. To je mišljenje našeg imama Ebu Hanife r. a. koje je dobilo prevagu, dok po mišljenju Ebu Jusufa i Muhameda ne može se to učiti na drugim jezicima bez nužde. Ako je krajnja nužda, onda se sve, pa i Fatiha i sura, može učiti na narodnom jeziku onog koji klanja. U tom se slažu sva tri imama. Kao nužda računa se slučaj kad neko ne zna pravilno proučiti to na arapskom jeziku.

Muslimanu je farz da nauči iz Kur'ana makar jedan ajet, a vadžib mu je znati Fatihu i makar jednu suru, odnosno tri kratka ajeta ili jedan dulji. Dok to ne nauči, ako ne zna otprije, neka se služi prijevodom. Ne mogne li ovo naučiti i pored svega nastojanja, spada s njega ta dužnost (*»La jukellifullahu nefsen illa vusaha«* - Bog nikog ne zadužuje osim koliko može podnijeti.).

Za tahrimu je, kako vele, važno da je na arapskom jeziku, samo ako je čovjek umije lijepo izgovoriti. U svakom slučaju

potrebno je da musallija zna ono što uči u namazu i da o tom misli. Zato smo i dali prijevode svih sastavnih dijelova namaza koji se uče.

Sure »Ihlas« glasi: *»Kul huvellahu ehad. Allahussamed. Lem jelid, ve lem juled. Ve lem jekun lehu kufuven ehad«.* (Reci: Bog je jedan. Bog je onaj Gospodar kojem se svako u nevolji utječe. Nije nikog rodio niti je rođen. Niko i ništa Mu nije prilika.).

O KLANJANJU U DŽEMATU I O IMAMETU

Klanjati namaz u dzematu (zajednici) mnogo je bolje i sevabnije nego po sebi; to je čak sunneti-muekkede za ljude bez uzura (zapreke) i ne smije se olako uzimati. Ako neko nije mogao otići u pravi džemat u džamiju, neka makar s jednom osobom klanja negdje, pa bilo to sa ženom ili dječakom. Tim će postići jedan dio koristi koja dolazi od klanjanja u džematu, iako je sevab veći od većeg džemata.

Imamet - biti imam - vrlo je dobra i pohvalna stvar a isto tako i muezinluk - služba muezina.

Da neko može biti imam zdravim ljudima treba da pored toga što je musliman ima još sedam stvari:

1) da bude dorastao (punoljetan); dječak ne može biti imam odraslom,
2) da bude pri pameti (lud i pijan ne mogu biti imam),
3) da bude muškarac (žena ne može biti imam mušku, a i ženama da bude imam, mekruh je),
4) da zna iz Kurana toliko koliko' je nužno za namaz,
5) da ne bude sahibi-uzr (jedan sahibi-uzr može biti imam drugom sabibi-uzru ako je uzr iste vrste, inače ne može),
6) da prilično dobro može izgovarati riječi koje se u namazu uče (tepavac i mucavac koji ne mogu izgovarati pravimo ili bez ponavljanja riječi ne mogu biti imami,

7) da mu ne manjka koji namaski šart kao taharet i setri-avret (goli ne može npr. biti imam odjevenom).

Da neko mogne klanjati za imamom, tj. da bude muktedija treba osim onih stvari nužnih za imamet još i slijedeće:

1) da muktedija pred stupanje u namaz nijjet učini da klanja za tim imamom (pristaje za njim),

2) da imam nijet učini imamet ako za njim klanjaju ženske osobe, inače ne mora to činiti ako su za njim ujisali muškarci. Dakle, ako je muškarac počeo sam da klanja pa mu tokom namaza došao drugi muškarac i pristao za njim da klanja, on će, pošto je u duši pristao na to, početi da uči na glas, ako je to sabah, akšam ili jacija od onoga mjesta dokle je bio došao klanjajući sam za sebe, ili s početka,

3) da imam makar svojom petom bude naprijed ispred muktedije (ako bi imam bio nožnim prstima ispred muktedije a petom iza njega, ovaj ne bi mogao biti njegov muktedija),

4) da namaz imamov ne bude sporedniji od namaza muktedije (tako se ne može klanjati farz za čovjekom koji klanja neku nafilu),

5) da namaz imamov i muktedijin budu isti (ne može se npr. podnevski farz klanjati za čovjekom koji klanja ikindijski farz ili čak jučerašnje podne),

6) da ne bude imam mukim a muktedija musafir ako se klanja ne sadašnji nego prošli namaz i ako je taj namaz od četiri rekata (ako se klanja namaz koji je još u svom vremenu ili je baš prošli ali je od dva ili tri rekata (sabah i akšam), onda spomenuto ništa ne smeta,

7) da ne bude onaj za kim bi htio klanjati mesbuk,

8) da između muktedije muškarca i imama ne bude koji red žena,

9) da su i imam i muktedija na istom mjestu kako bi se moglo reći da se ovaj nalazi u njegovu području. Ako se klanja negdje na polju, pa muktediju od imama rastavlja npr. potok, mala rijeka ili putić, to se uzima kao jedno mjesto. Ako je velika rijeka kojom lađe plove ili je to pravi put za vozila ili je između imama i muktedije neki prostor na kome bi mogla stati dva reda ljudi, onda u ovim slučajevima ne bi ovakav muktedija mogao klanjati za ovim imamom. Ako ga rastavlja od imama zid ili neka druga pregrada a on može pratiti imama jer ga npr. čuje ili vidi, onda ne smeta ta pregrada, inače ne bi mogao klanjati za njim.

Musalija koji je s abdestom može klanjati za nekim ko je s tejemmumom, onaj koji pere noge pri abdestu za onim koji čini mesh po mestvama ili zavoju, koji klanja stojeći za onim koji klanja sjedeći ili za zguranim, onaj koji klanja gestovima (išaretom) za onim koji isto tako klanja, te koji klanja nafilu za onim koji klanja farz.

Kad se ustanovi da imamov namaz nije valjan, moraju ga i njegove muktedije ponovo klanjati. Imam tada treba da obavijesti svoje muktedije o tome.

Opravdan razlog za izostanak od džemata može biti: kiša, veliko blato ili studen kao i pomrčina, zatim nesigurnost od razbojnika ili nasilnika, starost, bolest, uzetost, saka-tost ruke ili noge, zatvor, ponavljanje fikha, ako nije to čest slučaj, spremanje na put, posluga bolesnika, puhanje žestokog vjetra po noći i pripravljeno jelo za kojim neko žudi.

Ko izostane s razlogom od džemata u kojem bi inače učestvovao da nije bio spriječen, računa mu se sevab kao da je bio u džematu.

Kad se nađe nekoliko ljudi na okupu i hoće da osnuju džemat, ako tu nema sposobnog kućnog domaćina, pravog imama, ili kakvog uglednijeg i učenijeg čovjeka, uzeće za imama onog čovjeka koji najbolje poznaje namaz i ono oko namaza. Za njim dolazi onaj koji zna najbolje učiti Kur'an po tedžvidu, pa onda najpobožniji, pa najstariji, zatim najljepše ćudi, najpristaliji, najboljeg roda i na kraju najljepšeg glasa. Ovako treba da se radi i kada se izabire stalni imam za neku džamiju. Ako oba kandidata imaju iste osobine, onda se može odlučiti kockom ili da ljudi odluče većinom glasova kojega će od te dvojice uzeti. Nije lijepo postavljati slabijeg imajući boljeg i sposobnijeg.

Mekruh je postaviti za imama: slijepca, krivovjerca, vjerskog prestupnika (fasika), čovjeka kojeg slabije cijene kao ciganina ili iz nezakonita braka rođenog čovjeka. Ova posljednja dvojica, ako su učeni, u privatnom džematu i s pristankom džematlija mogu imamiti i bez keraheta.

Mekruh je da imam oduljuje previše klanjanje namaza jer bi mogao odbiti džemat. Golim ljudima kao i ženskim osobama mekruh je osnivati džemat. Ako bi ipak osnovali džemat, njihov imam ne bi stupio pred njih, nego bi stao u sredinu safa među njih.

Kad imam klanja samo s jednim čovjekom, postaviće ga sebi s desne strane (mekruh je kad bi stao s lijeve strane imama ili za njim). Čim su dvojica za imamom ili više njih, oni klanjaju iza imama.

U redove (safove) poredaju se najprije ljudi, zatim djeca pa iza njih ženske osobe, ako idu u džamiju.

Kad bi imam predao selam prije nego je muktedija proučio Ettehijjatu, ovaj će dovršiti učenje pa onda predati selam iza imama. Isto tako će postupiti muktedija ako imam ustane na treći rekat a on nije dovršio tešehhud; dovršiće pa onda ustati, a ako i ne bi dovršio i ustao, neće biti griješan. Kad imam ustane s rukua ili sedžde prije nego tri put rekneš tespih, slobodno ustani i ti za imamom. Kad bi imam otišao na treću sedždu ili ustao zabunom

recimo na peti rekat poslije zadnjeg sjedenja, muktedija neće pristati za njim, nego će ostati sjedeći, pa ako imam završi i peti rekat i čak i sedždu učini, neka muktedija sam preda selam. Ako u ovom slučaju imam ne bi izvršio sjedenje poslije četvrtog rekata nego ustao odmah na peti, muktedija neće opet za njim ići nego će pokušati da imama vrati na sjedenje upozorenjem recimo riječima: Subhanellah. Ne vrati li se imam, nego završi peti rekat (ili treći kod sabaha, ili četvrti kod akšama), pa čak i sedždu učini, onda je namaz pokvaren i za imama i za muktedije.

EZKAR POSLIJE FARZA

Čim se obavi farz-namaz, treba odmah ustati da se obavi i sunnet, ako ga ima poslije farza. Ne valja između farza i sunneta učiti kakve dove ili šta drugo, jer se zna sigurno da je Muhamed a. s. odmah ustajao iza farza i klanjao sunnet-namaz.

Mustehab je imamu da se po završenom farz-namazu pomakne malo na lijevu stranu i klanja sunnet. Isto tako mu je mustehab kad završi cijeli namaz da se okrene džematu kad zikr čini.

Mustehab je svakom musalliji, bio ga on munferid, muktedija ili imam da poslije svršenog namaza tri puta učine istigfar, prouče Ajetelkjursiju, tri zadnja sureta iz Kurana, po 33 puta *»Subhanellah«, »Elhamdu lillah«* i *»Allahu ekber«,* iza toga da prouči: *»La ilahe illellahu, vehdehu la šerike leh. Lehul-mulku ve lehul-hamdu ve huve ala kulli šej-in kadir«.* (Nema drugog boga osim jedinog Allaha. On nema druga, Njemu pripada vladavina nad. svim, kao i svaka hvala. On je uzvišen i svemogući). Zatim se majo podignu ruke, okrenuvši dlanove prema nebu, i prouči se dova. U toj dovi zamolimo od Allaha dobro sebi i svim muslimanima i pri svršetku dove potaremo lice dlanovima.

OKOLNOSTI KOJE KVARE NAMAZ

Namaz će biti potpuno pokvaren i valja ga ponovo klanjati u slijedećim slučajevima:

1) ako se progovori makar samo ijedna riječ nehotice ili u zaboravu. Isto tako će pokvariti namaz na namazu učinjena dova da tome dade Bog dž. š. nešto što se može i od ljudi moliti, npr. da zamoli da dobije službu, plati dug, oženi se i sl. Isto tako je i nazvati selam ili ga primiti na namazu pa makar samo rukovanjem, ili onom ka kihne reći: Jerhamukellah, ili čuvši radosnu vijest reći Elhamdulillah, začudivši se čemu reći Subhanellah i slično, tj. sve što odvraća pažnju klanjača od namaza;
2) nasmijati se, uzdahnuli, jauknuti, leleknuti i glasno zaplakati, ako to plakanje nije izazvano sjećanjem na ahiret;
3) iskašljivati se bez nužde;
4) štogod pihnuti i pojesti, makar jednu mrvicu, pa to bio i ostatak između zuba ako bude velik kao grašak;
5) prsa od kible okrenuti;
6) uopće učiniti nešto što bi gledaocu sa strane dalo povoda da misli da se ovaj musallija ne nalazi na namazu i da je to velika stvar za namaz. (Takva »velika stvar« za namaz bi bila prema nekim mišljenjima ako bi se čovjek počešao tri puta uzasebno na jednom rukunu, ili udario dijete ili koga drugog rukom ili štapom);

7) hotimično pokvariti abdest pa i nehotice posrednim putem (npr. isteklo nekome vrijeme mesha, spao mu zavoj, po kojem je mesh učinio jer je rana zacijelila itd.) ili tuđim uticajem kao npr. neko ili nešto ga ozlijedi pa mu krv poteče;

8) nastajanje okolnosti kad možemo izvršiti neki šart namaza koji prije nismo mogli učiniti (npr. ugledati vodu za čovjeka koji je uzeo tejemmum i počeo klanjati, ili dobavljanje odjeće za onog ko je počeo go klanjati);

9) hotimično selam predati, makar i misleći da je u drugom namazu (npr. kod podne namaza poslije prvog sjedenja selam preda misleći da sabah klanja, ili džumu ili da je musafir pa da treba klanjati samo dva rekata). Ako bi selam predao nehotice, u zaboravu, neće namaz biti pokvaren;

10) unaprijed proći odjednom koliko dva safa (dok prelaženje u prvi saf ispred sebe u cilju popunjavanja safa ne bi pokvarilo namaz makar taj prelaz bio u jedan mah. Ako bi prostor do »drugog safa prešao u prekidima, neće biti namaz pokvaren;

11) nekome drugom, osim svog imama koji se pomeo i zastao, kazivati i otpočinjati mu učiti (ne kvari namaz ako neko imamu kaže i provede ga kad se on zbuni, ali u tom slučaju ne treba žuriti. Najbolje je da se imam snađe: ako je proučio dovoljno, neka ide na ruku, ako nije, neka pređe na drugi ajet ili suru);

12) klanjajući isti namaz za imamom ili kao imam stati uporedo sa ženskom odraslom osobom, od koje ga ne dijeli nikakva pregrada ili zastor niti makar prazan prostor gdje bi mogao stati bar jedan musallija, ako je imam nijjet učinio imamet i ženama i ako joj dotični muškarac nije dao nikakva znaka da se povuče nazad

(u ova dva posljednja slučaja će njen namaz biti pokvaren, ako se ona ne bude odmah povukla natrag). Isto je tako i kad ona bude. stala pred muškarca pa klanjaju isti namaz za jednim imamom, tj. njegov namaz sad će biti pokvaren.

Namaz neće biti pokvaren ako musallija pogleda u kakav natpis, oglas ili slično, pa razumije što je tamo napisano. Isto tako ako bi proždro ostatak hrane iza zuba manje veličine od graška, iako i to ne valja, zatim ako ko prođe ispred klanjača baš onuda gdje čini sedždu, ali je to grijeh onom koji prolazi.

NAMASKI MEKRUHI

U namazu je mekruh (pokuđeno):

- hotimično izostaviti jedan njegov sunnet i učiniti nešto što ne spada u namaz, što se ne slaže s onim mirom i dostojanstvom s kojim treba da se obavlja namaz.
- obazirati se, igrati se ili baviti se haljinom, odjećom, tijelom ili nekom stvari na njemu,
- klečati, turski sjediti bez nevolje,
- prihvatiti selam gestom, rukom ili naklonom,
- bacati pogled u nebesa,
- žmiriti bez valjana razloga, zijevati, protezati se,
- dovršavati učenje Kur'ana na ruku-u, kao i riječi »Semiallahu li men hamideh« i tekbire, koji se izgovaraju na prelazu između ruknova, izgovarati tek kad se pređe na drugi rukun.
- učiniti drugi rekat prilično dužim od prvog (npr. za tri-četiri ajeta),
- dva puta proučiti jedno isto sure na jednom ili i na dva rekata, ako zna koje drugo sure, i to kad se radi o farz-namazu, dok se kod nafile može učiti jedno sure na svim rekatima bez zamjerke,
- hotimično proučiti na drugom rekatu sure koje je bilo pred suretom koje je proučeno na prvom rekatu,
- preskočiti na dva uzastopna rekata jedno sure, (npr. na prvom rekatu učiti *Ereejtellezi* a na drugom *Kul ja*

ejjuhel-kafirune, preskočivši sam *Inna eatajna* - to je mekruh, ako je učinjeno hotimično.

- klanjati golih ramena i pleća ako možemo obući košulju ili što slično, zatim ogrnut nekom odjećom klanjati, ili zamotan u nešto tako da nema kuda da se ruke izvade,
- klanjati u prostim i zamazanim haljinama imajući bolje na raspolaganju,
- klanjati u stanju kad muči prirodna nužda, velika ili mala, ili vjetar čuvati klanjajući. Sve ovo je mekruh osim ako se zbog kratkoće vremena bojimo da će proći vrijeme dotičnog namaza, ili da nećemo stići u džemat (ako bismo došli u samom namazu u takvu nezgodnu situaciju, lijepo je i čak je mendub prekinuti namaz),
- klanjati kad je jelo postavljeno a čovjek dobro gladan kao i kod svačeg drugog što bi moglo čovjeka zaokupiti da se ne može u namazu potpuno posvetiti namazu i smjerno ga vršiti (s hušuom),
- klanjati iza safa u kom ima praznine,
- klanjati u odijelu sa slikama živih bića kao i u prostorijama s takvim slikama osim ako su slike malene, odrezanih glava ili su na podu, ali ne na mjestu gdje se sedžda čini,
- zatim prema vatri klanjati, na putu kuda svijet prolazi, na nečistim mjestima, u blizini nečisti, u groblju, na tuđem zemljištu bez odobrenja vlasnika, ako klanjamo na polju ne usadivši kakav štap preda se a nadamo se da bi mogao kogod tuda proći.

STAVLJANJE PERDE

Musalliji je mustehab da postavi preda se perdu ako se boji da će neko ispred njega proći dok on klanja. Kao perda može polužiti štapić od aršina (80 cm) a kao prst debljine. Sunnet je stati blizu perde koja će nam doći prema jednoj obrvi a ne ravno između obrva. Ako je cijeli džemat na polju, dovoljno je pred imama staviti perdu.

Mustehab je da musallija ne odbija slučajnog prolaznika ispred sebe, iako mu je i to dozvoljeno učiniti, i to samo gestom (išaretom) ili tesbihom (viknuti Subhanellah!), ili povišenim glasom učiti Kur'an koji je bio započeo na namazu učiti. Žensko će u ovom posljednjem slučaju udariti vanjskom stranom prsta desne ruke po dlanu lijeve ruke i tako upozoriti prolaznika.

ŠTA NIJE MEKRUH U NAMAZU

Iz spomenutog bi se moglo lako razumjeti šta nije mekruh, ali ipak ćemo spomeunti neke slučajeve što nisu mekruh, kao:

- Nije mekruh klanjati s pripasanom sabljom ili nečim drugim ako ne smeta pri klanjanju,
- klanjajući okrenuti se prema Musafu, svijeći, sablji, lampi ili čovjeku koji je leđima okrenut klanjaču, a koji razgovara,
- klanjati na prostirci sa slikama pa makar i živih; bića, ako ne činimo sedždu na njima direktno.
- Nije mekruh u namazu ubiti zmiju, škorpiju, zelembaća, krpelja, osu, buhu, uš ili komaricu i mrava ako ga jedno od ovih uznemiruju. Ako ne uznemiruju, onda je mekruh (osim ono prvo dvoje, koje se može ubiti udarivši ih i nekoliko puta pa čak i zakrenuvši se od kible. (Neki ni ovo ne dozvoljavaju: i misle da to kvari namaz).
- Klanjajući se može i odijelo malo rastresti da se lakše obavi ruku i sedžda, zaštititi ga da se ne zamaže, otresti s čela zemlju ili drugo što se za njega prilijepilo ako ga to smeta i uznemiruje; inače ne valja to činiti do svršetka namaza,
- pogledati preko oka na stranu ne zakrećući glave, a bolje je i to ne činiti.

O PREKIDANJU NAMAZA

Namaz je slobodno prekinuti ako zaprijeti kakva opasnost po život ili imovinu musalliji ili drugome. Šteta ne mora biti velika da bi se namaz mogao prekinuti. Ako bi npr. domaćica vidjela da će joj lonac iskipjeti, smije namaz prekinuti, a kamoli ako bi se pobojala da djetetu što ne bude.

Vadžib je namaz prekinuti musaliji koji bi čuo zapomaganje nevoljnika kojem on može pomoći neposredno.

O VITR - NAMAZU

Vitr namaz je vadžib. Sastoji se od tri rekata i jednog selama. Na svakom će se rekatu učiti Fatiha i sura. Nakon dva rekata obavi se prvo sjedenje i prouči samo Ettehijjatu (tešehhud), na trećem rekatu uči se Bismilla, Fatiha i sura, a zatim se dignu ruke, donese tekbir i prouči se »KUNUT« koji se samo na ovom mjestu uči.

»Kunut« znači dova i nju je vadžib na spomenutom vitr-namazu proučiti, ali ne u smislu želja i molbi kakve se mogu upućivati ljudima i kakve bi namaz pokvarile, nego poput uobičajenih kunut-dova.

Sunnet je proučiti ovu kunut-dovu:

»Allahumme inna nesteinuke, ve nestegfiruke, ve nestehdike, ve nu'minu bike, ve netubu ilejke, ve netevekkelu alejke, ve misni alejkel-hajre kullehu, neškuruke ve la nekfuruke, ve nahleu ve netruku men jefdžuruke. Allahumme ijjake nabudu ve leke nusalli ve nesdžudu ve ilejke nes'a ve nahfidu, nerdžu

rahmeteke ve nahša azabeke. Inne azabeke bil-kuffari mulhikk.« (Bože, mi od Tebe pomoć, oprost i uputu tražimo, samo u Tebe vjerujemo, Tebi se pokajnički obraćamo, u Tebo se pouzdajemo i hvalimo Te svakim dobrom. Zahvaljujemo Ti na blagodatima i ne pokrivamo ih, odbacujemo, napuštamo svakog onoga ko se Tebi protivi. Bože, samo Tebe obožavamo, samo Tebi klanjamo i sedždu činimo, samo Tebi težimo i naglimo nadajući se Tvojoj milosti i bojeći se Tvoje kazne. Tvoja će kazna-zaista stići nevjernike).

I ova je dova lijepa, ko može, nek i nju prouči poslije spomenute: *»Allahummehdini fimen hedejte, ve afini fimen afejte, ve tevelleni fimen tevellejte, ve barik li fima 'atajte ve kini šerre ma kadajte, feinneke tekdi ve la jukda alejke. Innehu la jezillu men valejte ve la jeizzu men adejte, tebarekte rabbena ve tealejte. Allahumme inni euzu biridake min sehatike ve bimuafatike min ukubetike ve euzu bike minke. La ahsa senaen alejke, ente kema esnejte ala nefsike«* - (Bože, naputi me na pravi put zajedno s onima koje si naputio, sačuvaj me svih nezgoda zajedno s onima koje si od tog zaklonio, proviđaj sa mnom kao s onim s kojim si providio, blagoslovi mi ono što si mi dao i sačuvaj me zla od onoga što si dosudio jer samo Ti sudiš a protiv Tebe niko ne sudi. Koga Ti odlikuješ taj ne može biti ponižen, niti može biti uzdignut onaj na koga se Ti izuzmeš. Blagoslovljen i uzvišen li si, Gospodaru naš! Bože, utječem se Tvojoj milosti od Tvoje srdžbe, i Tvojoj spremnosti za praštanje utječem se od Tvoje kazne, i utječem se samo Tebi od Tebe. Ne mogu Te pohvaliti onako kako treba, Ti si onakav kakav si sam rekao za sebe da si).

Ko ne zna lijepo koju od spomenutih dova, neka rekne tri puta: »*Allahummagfirli*!« ili jednom: *»Rabbena atina fiddunja haseneten ve fil-ahireti haseneten ve kina azaben-nar«,* ili tri puta: *»Ja rabbi«.*

Kad musallija zaboravi Kunut dovu, pa je se sjeti na rukuu ili pošto se s rukua digne, neće je ni učiti nego će sehvi-sedždu učiniti. Ako bi je ipak proučio pošto se digao s rukua, ne bi trebao

ponavljati rukua, ali bi sehvi-sedždu morao opet učiniti, jer kunut nije proučen na svom mjestu.

Vitr se klanja u džematu samo uz ramazan. Pored imama i džematlije će učiti Kunut. Ako bi imam otišao na ruku prije nego bi muktedija završio Kunut, ili se boji da će ga mašiti ruku s imamom ako bude dovršavao Kunut, slijediće imama na ruku, makar i ne svršio. Ako bi imam zaboravio Kunut, muktedija će ga učiti ako vidi da će se imamu moći makar malo pridružiti na rukuu, inače neće ni on učiti Kunut. Kad bi ko stigao imama na ruku-u trećeg rekata, uzima se kao da ga je stigao i na Kunutu, pa ga neće učiti naklanjavajući prošle rekate. Tim prije neće učiti Kunuta pri tome ako je prispio i na Kunut na trećem rekatu i s imamom ga već učio.

O NAFILAMA

Nafila znači onaj ibadet koji nije dužnost Činiti, a mi ga činimo. Pod nafilom u širem smislu razumijemo i sunnete kao što ćemo ih ovdje uzeti.

Sunnete dijelimo u dvije vrste: sunnete-mendube i sunnete-muekkede (pritvrđeni).

Nafile, odnosno sunneti prije farza, imaju za cilj da priprave musalliju za farz, a oni koji se klanjaju poslije farza da poprave i dopune eventualne manjkavosti kod farza koje se često dogode.

Sunneti-muekkede je klanjati po dva rekata prije sabahskog, poslije podnevskog, akšamskog i jacijskog farza, a po četiri rekata prije podnevskog te prije i poslije džumanskog farza i to s jednim selamom.

Sunneti-mendubi ili gajri-muekkede su četiri rekata prije jacijskog i ikindijskog, i šest rekata poslije akšamskog farza.

Kod sunneti muekkede namaza koji su od četiri rekata, na prvom sjedenju će se učiti samo Ettehijjatu, a na trećem se neće učiti Subhaneke dok kod namaza sunneti mendubi učiće se na trećem rekatu Subhaneke i Euzu, a na prvom sjedenju i salavat i dove.

Kod dnevnih nafila mekruh je klanjati s jednim selamom više od četni rekata, a kod noćnih više od osam. I kod jednih i kod drugih je najbolje klanjati četiri rekata s jednim selamom po Ebu Hanifi, r. a., a po Ebu Jusufu i Muhamedu kod noćnih po dva rekata.

Noćna nafila ima veću vrijednost od dnevne.

Dugo stajati na namazu i učiti Kuran a manje rekata klanjati bolje je nego obratno.

O DRUGIM NAFILAMA

Sunneti-mendub je klanjati dva rekata pošto se uniđe u džamiju a prije nego se sjedne, a u počast džamiji, ako nije slučajno u vrijeme kada je mekruh klanjati. Takav namaz se zove *»Tehijjetul-mesdžid*« (poštovanje džamije). Ako će dotični klanjati u toj džamiji farze ili koji drugi namaz, onda ne treba klanjati ta dva rekata.

Mendub je klanjati dva rekata kad god se uzme abdest, i to odmah.

Mendub su nadalje: *Salatud-duha, salatul-lejl, salatu-istihare i salatul-hadže.*

Salatud-duha je namaz koji se klanja u vremenu otkad sunce odskoči za jedno koplje ili dvoje pa do poprije podneva (zevala), a klanja se od četiri do dvanaest rekata.

Salatul-lejl je noćni namaz koji se klanja pri kraju noći i obično broji najmanje osam rekata.

Salatu-istihare je namaz koji se klanja kad se štogod zamisli učiniti pa se lako ne može odlučiti da li da se to učini. Taj namaz se sastoji od dva rekata a poslije toga se uči ova dova koja se ponavlja do sedam puta:

»Allahumme ihni estehiruke bi-ilmike ve estakdiruke bikudretike, ve eseluke min fadlikel-azimi, fe inneke takdiru ve la akdiru, ve ta'lemu ve la a'lemu, ve ente allamul-gujub. Allahumme in kunte tealemu enne hazel-emre hajrun li fi dini ve dunjaje ve meaši ve akibeti emri ve adžiluhu, ve adžiluhu fakdirhu li ve jessirhu li, summe barik li fihi. Ve in kunte tealemu enne hazel-emre šerrun li fi dini, ve dunjaje ve meaši, ve akibeti emri, ve adžiluhu, fesrifhu anni vesrifni anhu vakdir lijel-hajre hajsu kane,

summe erdini bihi«. (Bože! Tražim od Tebe izbor Tvojim; znanjem i tražim pomoć od Tvoje moći, molim nešto od Tvoje velike dobrote, jer Ti (sve) možeš a ja ne mogu, Ti (sve) znaš, a ja ne znam, Ti si onaj koji odlično poznaješ sve sakrivene (tajanstvene) stvari. Bože! Ako je prema Tvom znanju ova stvar dobra za mene u pogledu moje vjere, dunjaluka, života, moje sadašnjosti i budućnosti, Ti mi je odredi i olakšaj mi je, te mi je učini sretnom. Ako je prema Tvom znanju ova stvar za mene loša u pogledu moje vjere, dunjaluka, života, moje sadašnjosti i budućnosti, otkloni je od mene, odvrati mene od nje i odredi za mene dobro gdje god to bude i zadovolji me tim).

Salatul-hadže je namaz koji se klanja kad ima čovjek kakvu potrebu ili važan posao koji bi htio sretno završiti. On se može klanjati na razne načine. Jedan od tih načina je i ovaj koji prenosi Abdullah ibni ebi Evf od Resulullaha koji da je rekao: »Ko imadne neku potrebu kod Allaha ili kod ljudi, neka lijepo uzme abdest i neka klanja dva rekata. Zatim neka izvrši pohvalu Bogu i salavat Njegovu Poslaniku kao npr. Elhamdu lillahi rabbil-alemin, vessalatu, vesselamu ala resulihi Muhammedin ve alihi, ve sahbihi edžmein. Iza toga neka rekne: *La ilahe illalahul-halimul-kerim. Subhanellahi rabbil-aršil-azim. Elhamdu lillahi rabbil-alemin. Eseluke mudžibati rahmetike, ve azaimi magfiretike, vel-ganimete min kulli birrin, vesselamete min kulli ismin. La tedu li zenben illa gaferteh, ve la hemmen ili feredžteh, ve la hadžeten leke fiha ridaen illa kadajteha, ja Erhamer-rahimin!* (Nema drugog boga osim blagog Allaha. Slava i hvala Allahu, gospodaru svjetova! Molilm Ti se da budem dostojan Tvoje milosti i djela koja donose Tvoj oprost, molim obilje u svakom dobru i spas od svakog grijeha. Ne ostavi mi nijednog grijeha neoproštena, otkloni mi svaku brigu, ne ostavi mi nijedne potrebe s kojom si Ti zadovoljan a da mi je ne izvršiš, najimlostiviji Milosniče!).

Mendub je provesti u ibadetu (klanjanju i učenju) posljednjih deset noći ramazana, zatim noći uoči jednog i drugog

Bajrama, prvih deset noći zilhidžeta i petnaestu noć šabana. No, mekruh bi bilo sastajati se u džamijama da se spomenute noći slave ibadetom.

TERAVIH (TERAVIJA)

Teravih je sunnet i muškarcu i ženi.

Klanjati je u džematu je sunneti-kifaje.

Vrijeme mu je odmah poslije jacije, a može se klanjati i prije i poslije vitra. Ovo posljednje je bolje. Ovaj namaz ima dvadeset rekata i deset selama, dakle na svaka dva rekata predaće se selam. Mustehab je poslije svaka četiri rekata napraviti kratki odmor koliko bi se moglo klanjati četiri rekata. Za to vrijeme može se učiti Kur´an, salavati, tesbih činiti ili šutjeti. Na svakom sjedenju će se učiti salavati i dove, a na svakom prvom i trećem rekatu Subhaneke i Euzu.

Pošto je u svakom namazu vadžib uz Fatihu proučiti čitavo sure ili tri kratka ajeta (npr. *Summe nazare, summe abese ve besare, summe edbere vestekbere*), ili jedan ajet dug koliko tri kratka, to ni u teraviji ne valja učiti manje nego što je vadžib.

Ako nam prođe teravija, ne moramo je naklanjavati.

KLANJANJE SJEDEĆI NA KONJU I U LAĐI I U ŽELJEZNICI

Nafila se može klanjati sjedeći, makar dotični i mogao stajati, ali mu je manje sevaba upola ako bez razloga to čini. Kad neko klanja sjedeći, klanjaće kao da sjedi na tešehhudu. Kad se nafila započne stojeći, može se završiti sjedeći, bez ikakve manjkavosti.

Konjanik izvan grada ili sela može klanjati nafilu kao i redovne pritvrđene sunnete jašući, i to gestovima i okrećući se u pravcu kretanja konja. Slučajna nečistoća na konju, pa i na samom sedlu ili stremenu neće smetati namazu.

Namazi koji su farz ili vadžib (kao vitr, zavjetni namaz, započeta pa pokvarena nafila) zatim namaz dženaze, sedždei-tilavet za ajet koji je proučen na tlima - ne mogu se obavljati na konju, osim ako je prava nužda kao: bojazan od lopova ili razbojnika za sebe, konja ili svoje stvari u slučaju da sjaše, bojazan od zvijeri ili veliko blato na tlu. čak će i pješak u ovom posljednjem slučaju klanjati samo stojeći i, neće ići dolje u blato. Još je razlog i silovitost konja pa ne bi mogao konjanik sjahati ili ponovo uzjahati, kao i slabost jahača, pa ne bi mogao sjahati i uzjahati.

U brodu i željeznici klanjaće se kako se može. Ko je u stanju da klanja stojeći, ne može ni tu klanjati sjedeći. Ako ima razlog da ne klanja stojeći, npr. hvata ga vrtoglavica ako za vrijeme vožnje stoji, a moglo bi vrijeme namaza proći dok bude stao brod ili željeznica, onda će klanjati sjedeći. Musallija u lađi ili željeznici treba da se okrene prema kibli. Ako bi ga lađa, odnosno željeznica tokom njegova klanjanja zakrenula koji put od kible usljed mijenjanja pravca kretanja, klanjač treba da se okrene

prema kibli i da namaz dovrši okrenut prema kibli, inače mu namaz neće biti valjan, osim ako ne može da se okreće.

KLANJANJE U KABI

Svaki namaz se može klanjati u Kabi i na Kabi, ali je ovo drugo mekruh. Ko klanja u Kabi ili na Kabi u džematu, ako bi slučajno bio okrenut leđima imamovim ili kojoj drugoj njegovoj strani osim lica, namaz će mu biti valjan. Ako bi mu došla leđa prema licu imamovu, namaz ne bi bio valjan. Džemat koji je van Kabe mogao bi klanjati za imamom koji je unutar Kabe ako bi vrata bila otvorena. Džemat poredan oko cijele Kabe može klanjati s imamom koji je također vani, osim onih koji su bliži Kabi, a nalaze se na njegovoj strani, tj. zapravo pred njim do Kabe.

O MUSAFIRU I NJEGOVU KLANJANJU

Osoba koja je na putu zove se *musafir*, a ona koja je kod svoje kuće ili je na strani ali se misli tu zadržati najmanje petnaest dana, zove se *mukim*.

Musafir ima nekih pogodnosti u pogledu vjerskih propisa kao: skraćivanje farz namaza od četiri rekata na dva rekata, ne mora postiti uz ramazan, mesh po mestvama može činiti tri dana i tri noći itd.

Spomenute pogodnosti ima samo onaj musafir koji je naumio prevaliti put od najmanje osamnaest sati srednjeg pješačkog hoda a koji je samostalan i nezavisan u donošenju odluka, ili ako mu je pretpostavljeni bar odlučio da učini toliki put, a on za to znadne. Kao nesamostalni u donošenju odluka računaju se: žena s mužem, vojnik sa svojim starješinom, sluga sa svojim gospodarom, učenik sa svojim nastavnikom itd. te njihove nakane nemaju odlučujuće važnosti pred odlukama njihovih pretpostavljenih.

Skraćivanje namaza je ne samo pogodnost nego i dužnost za musafira, i mekruh mu je klanjati neskraćen farz-namaz. Ako još ne bi ni sjedio na prvom sjedenju, namaz bi mu bio pokvaren. Naravno, pokraćuju se samo farzi od četiri rekata, a od tri i dva ne.

Ako je musafir negdje odsjeo i slobodan, pa i na kraće vrijeme, može klanjati sunnete, inače će ih sasvim izostaviti.

Skraćivanje namaza, počinje vršiti musafir čim se udalji od svog grada s predgrađem i to čini sve dok se ne vrati u svoje mjesto ili dok u jednom mjestu ne naumi ostati najmanje petnaest dana. Ako naumi ostati manje od petnaest dana, ili toliko pa i više, ali u dva razna mjesta, ili ne naumi ostati duže vremena u jednom

mjestu, pa čak i nekoliko mjeseci ili godina, stalno će skraćivati namaz.

Ko se nastani za stalno u jednom mjestu, kad putujući dođe u svoj stari zavičaj, on će ipak pokraćivati namaz, osim ako bi i tu imao svoju porodicu pored one koju je u novom mjestu osnovao.

Musafir može klanjati za imamom mukimom ako klanja namaz dotičnog vremena. On će u ovom slučaju klanjati cijeli namaz s imamom a ne skraćen. Musafir može biti i imam mukimima makar se klanjao koji bilo namaz (toga vremena ili prošlog), ali će on namaz skratiti, a džemat sam klanjati ostatak namaza, pri čemu na ta dva rekata neće ništa učiti, baš kao da i dalje klanjaju za imamom. Musafir imam treba da prethodno obavijesti džemat o tom da je on musafir te da će predati selam na dva rekata i da će oni nastaviti sami i dovršiti namaz.

Na putu prošli namazi naklanjaće se kao skraćeni, a koji nisu na putu prošli kao potpuni će se naklanjati.

O KLANJANJU BOLESNIKA

Bolesnik koji nikako ne može klanjati stojeći ili može ali s velikim bolom ili se boji da će mu se bolest pogoršati ako ustaje, klanjaće sjedeći obavljajući tada ruku i sedždu, a sješće onako kako mu bude zgodno. Ako bi mogao jedno vrijeme stajati, ali ne dok sve izuči što treba, on će stajati koliko može, a onda će sjesti i tako dovršiti učenje. Ako ne može obavljati ni rukua ni sedžde, klanjaće sjedeći i njih će izvršiti manjim i većim sagibanjem glave. Ako ne bi ovako učinio, ne bi mu namaz vrijedio. Ne treba ništa podizati prema glavi da bi se na tom sedžda učinila, ali kad bi neko podmetnuo nešto što bi bilo niže od onog njegova znaka za ruku, namaz bi mu vrijedio, inače ne.

Ako bolesnik ne može ni sjediti, onda će klanjati ležeći, i to na leđima ili na strani, ali je bolje na leđima, ako može. Metnuće pod glavu jastuk, okrenuvši lice prema kibli, a ne nebu. Dobro bi bilo i noge do koljena uspraviti da mu tabani ne budu prema kibli, ako može bolesnik.

Ne mogne li bolesnik ni znakovima glavom kad leži klanjati, i to potraje više od 24 sata, onda s njega spada dužnost klanjanja i ne treba ni naklanjavati namaze prošle u takvom njegovu stanju. Ne treba klanjati dajući znakove očima, obrvama i srcem.

Ako bi bolesnik mogao stajati ali se ne može pregibati za ruku i sedždu, klanjaće sjedeći i išaretom. To je bolje nego da znakove daje (čini išaret) stojeći. Ko ne može sedžde činiti, ne mora činiti ni rukua, makar ga i mogao obaviti.

Ko započne namaz stojeći lijepo, pa mu najednom nešto dođe i ne mogne više stajati, on će dovršiti namaz onako kako može, makar išaretom. Ko započne namaz sjedeći s rukuom i

sedždama, pa mu pri tom nestane smetnje za stajanje, dovršiće namaz stojeći. Ako ga je pak bio počeo išaretom pa mu došla snaga i mogao bi klanjati obično, treba ga sasvim iznova klanjati.

Namaze koji prođu nekome u nesvjesnom stanju ili u ludosti treba naklanjati ako je to stanje manje od dvadeset i četiri sata, inače ne.

NAKLANJAVANJE PROŠLIH NAMAZA

Prošli se namaz zove *»faite«,* onaj koji je još u svom vremenu *»vaktijje«,* a naklanjavanje *»kada«.*

Pri naklanjavanju treba paziti na red među faitom i vaktijjom kao i među samim faitama, pa po redu klanjati najprije ono što je dolazilo i prolazilo. Taj red pri klanjanju prošlih namaza zove se *»tertib«.* Na taj tertib ne treba paziti: 1) pri kraju mustehab vremena, 2) pri zaboravu, 3) pri nagomilanim faitima.

1) kad pravo vrijeme (mustehab a ne mekruh) jednog namaza bude na izmaku, te se on kao vaktijja ne bi mogao u tom vremenu obaviti ako bi se pazeći na tertib najprije klanjale faite, onda će se, ne pazeći na tertib, klanjati najprije vaktijja namaz.

2) ako neko zaboravivši da ima faitu klanja vaktijju pa mu kasnije na um padne, namaz mu je valjan, ne mora ga ponavljati. Tertib je, dakle, i tu spao.

3) kad se u koga nagomila faita pa ih bude šest ili više (ne računajući vitr, iako se i on mora uzimati u tertib), onda se uzima da su se faite nagomilale i ne mora se više paziti na tertib, iako je bolje.

Kao primjer za tertib donosimo ovo:

Neko hoće da klanja ikindiju a nije još klanjao podne. Treba da najprije klanja podne pa onda ikindiju. Ako bi klanjao ikindiju pa podne, ikindija mu ne bi valjala. Ili: čovjek nije jedan dan ništa klanjao, pa naklanjava skupa. Treba najprije da naklanja sabah, pa podne, ikindiju, akšam i jaciju. Ako bi isprometao, isprometani namazi ne bi mu valjali.

Pošto je, osim u spomenuta tri slučaja, dužnost paziti na tertib, pa kad bi neko klanjao vaktijju-namaz sjećajući se faite,

vaktijja-namaz bio bi mu pokvaren kao farz i prometnuo bi se u nafilu, ali uvjetno, kao u slučaju kad bi faitu naklanjao prije nego što prođe pet slijedećih vaktijja. Ako bi pak poslije toga, tj, nakon što prođe pet slijedećih vaktijja, naklanjao faitu, spomenute vaktijje bi mu postale valjane. Na pr. neko klanja podne sjećajući se da mu je toga jutra prošao sabah. To podne mu je pokvareno ako sabah naklanja prije nego isteče vrijeme sutrašnjeg podneva. Pokvareni bi mu bili i ikindija, akšam, jacija i sabah pa i podne ako bi onu faitu, dakle sabah, naklanjao prije nego izađe vrijeme ovog podneva. Ako bi kasnije sabah naklanjao, svi spomenuti namazi bili bi mu valjani.

Čovjek s kojeg je bila spala obaveza tertiba, čim kada učini sve, pa i zadnju faitu, opet prima na se obavezu tertiba.

Kad se naklanjavaju faite, treba ih prema mišljenju nekih islamskih učenjaka lijepo u svijesti označiti, koja je npr. to jacija, podne itd. koje hoće da naklanja. Ako to ne može tačno da se, sjeti, onda neka namisli najprvi ili najzadnji izvjesni namaz, npr. podne, da naklanjava, a koji mu je prošao. Tako se isto postupa i kad se post hoće da naposti za prošle dane.

O PRISPIJEVANJU NA FARZ

Kad čovjek počne zasebno klanjati neki farz, pa se u tom kod njega obrazuje džemat, on će prekinuti svoj namaz i pristupiće džematu, ako ne bude sedždu od prvog rekata učinio, ili ako bude i učinio ali je to namaz od dva ili tri rekata. Ako je sedždu učinio u namazu od četiri rekata, onda će klanjati sam još jedan rekat, pa će predati na dva rekata selam i to će mu se računati u nafilu, a on će prići i za imamom klanjati dotični namaz. Ako bude klanjao tri rekata kad se uspostavio džemat, svršiće po sebi svoj farz, pa će, ako hoće, pristupiti džematu i s njim klanjati namaz koji će mu se računati kao nafila. Ovo može učiniti ako taj namaz nije ikindija, inače ne. Ako bi bio samo ustao na treći rekat, odnosno ne bude još učinio sedžde za taj rekat kad se džemat uspostavio, prekinuće namaz na nogama jednim selamom pa će pristupiti džematu.

Ko započne klanjati sunnet džume i pri tom imam izađe na minber ili klanja podnevski sunnet a džemat započne farz klanjati, najbolje je da se prekine sunnet na dva rekata, stupi u džemat, i nakon obavljenog farza da naklanja cijeli sunnet. No ne mora prekidati započeti sunnet, može ga završiti pa onda pristupiti džematu, odnosno slušanju hutbe.

Ko dođe u džamiju i zateče imama da klanja farz, odmah će i on stupiti u džemat ne klanjajući sunnete osim kod sabah-namaza, gdje će klanjati sunnete najprije, ako je siguran da će imama stići makar na Ettehijjatu, a ako ni to ne može, onda će sunnet ostaviti i neće ga ni naklanjati. Podnevski sunnet u tom slučaju će naklanjati poslije farza prije ili iza posljednjeg sunneta.

Od svih sunneta se naklanjava nakon što izađe namasko vrijeme jedino sabahski sunnet, ali i on samo onda kada i farz izađe iz vremena i naklanjava se istog jutra do podne.

Ko prispije makar samo na jedan rekat u džematu, pa makar i na tešehhud, iako se pravnički ne može uzeti da je klanjao u džematu[4], ipak je taj njegov namaz postigao vrijednost (fadilet) džemata.

Prije farza se može klanjati nafila-sunnet i drugo, ako je čovjek siguran da mu vrijeme neće izmaći, inače će klanjati najprije farz.

Ko zateče imama na ruku-u pa tekbir učini i stane dok imam digne glavu s rukua, ili nije nikako stajao nego odmah otišao na ruku ali nije imama stigao, nije prispio na taj rekat.

Mekruh je izaći iz džamije u kojoj je proučen ezan a ne klanjati u njoj, osim ako je dotični mujezin ili imam u drugoj džamiji pa treba tamo preći.

---

[4] Kad bi se neko zakleo da će klanjati izvjesni namaz u džematu pa prispio samo na jedan rekat, ne bi mu vrijedila zakletva, te bi je morao iskupiti propisanim načinom (keffaretom)..

O SEHVI —SEDŽDI

Sehvi-sedžda je sedžda koju treba učiniti zbog propusta u namazu koji je nastao usljed zaborava. Ona se sastoji u tome da se nakon predatog selama učine dvije sedžde kao i obične, pa se sjedne, prouči tešehhud, salavat i dove i preda selam. Ona se čini kada čovjek nehotice izostavi koji namaski vadžib ili učini nehotice nešto drukčije nego što je vadžib da se učini, npr. izostavi se prvo sjedenje, sura ili Fatiha, ili prouči najprije suru pa onda Fatihu itd.

Ko hotimično učini nešto drukčije nego što je vadžib, čini grijeh i dužan je namaz ponoviti. Ne čini se sehvi-sedžda za koji izostavljeni namaski sunnet kao ni za farz. U ovom drugom slučaju treba namaz ponoviti, iako je taj namaski farz izostavljen nehotice.

Sehvi-sedžda bi se mogla učiniti i prije selama na posljednjem sjedenju, ali je to mekruh. Sunnet je učiniti je poslije selama, i to samo jednog, onog na desnu stranu, osobito ako se radi o imamu.

I kad se više vadžiba izostavi, treba samo jedna sehvi-sedžda. Zbog imamova zaborava (sehva) i muktedija, pa i mesbuk, moraju sehvi-sedždu učiniti. Muktedija neće činiti sehvi-sedždu zbog vlastitog zaborava, mesbuk će učiniti doklanjavajući, a lahik također neće.

Kad bude za imamom veliki džemat, kao na džumi i bajram-namazu, imam neće činiti sehvi-sedžde.

Ko bi zaboravio sjesti na prvom sjedenju farza, vrati-će se natrag ako se nije već lijepo ispravio. Muktedija i onaj koji klanja nafilu u svakom slučaju će se vratiti natrag. Sehvi-sedždu će

učiniti ako se bude uspravio toliko da je bliži kijamu nego sjedenju.

Ko bi zaboravio sjesti na drugom sjedenju, vratiće se natrag sve dok nije sedždu učinio, pa će onda sehvi-sedždu učiniti. Ako je i sedždu toga suvišnog rekata učinio, taj mu namaz prelazi u nafilu, a on je dužan da iznova klanja farz. Ako hoće, može u slučaju kad mu prelazi namaz u nafilu, da doda još jedan rekat, da mu nafila bude na tako, pa da mu mjesto tri bude četiri (u sabaha) ili šest mjesto pet (recimo u podne). Tada ne bi trebalo sehvi-sedžde.

Ako bi ko sjedio na posljednjem sjedenju i zaboravivši ustao da još klanja, on će se vratiti i selam će predati bez ponavljanja tešehhuda. Kad bi i stojeći predao selam moglo bi važiti, ali je sunnet selam predati sjedeći. Ako bi i sedždu učinio za suvišni rekat, farz će biti opet u redu, ali je mustehab dodati tome rekatu još jedan, pa će mu se računati da je uz farz klanjao i dva rekata nafile, a na kraju njih će učiniti sehvi-sedždu. Ko sehvi-sedždu učini pri svršetku dva rekata od nafile, neće na njih nastavljati druga dva rekata. Ako bi učinio, neka povrati sehvi-sedždu.

I za vrijeme obavljanja sehvi-sedžde može tome čovjeku drugi pristupiti u džemat i biti mu muktedija.

Pošto i selam preda, pa makar bio odlučio da ne čini sedžde, ipak je može odnosno treba da učini sve dok se ne bi okrenuo od kible ili progovorio.

Musallija koji klanja farz od tri ili četiri rekata pa držeći da je sve ispravno klanjao preda selam i sazna da je klanjao samo dva rekata, dovršiće namaz i sehvi-sedždu učiniti. Ako ne bi selam predao ali se bio dugo mislio koliko bi jedan nainaski rukn obavio, treba sehvi-sedžda, a ako je kraće, ne treba.

DVOUMLJENJE U NAMAZU

Ako bi u namazu nastupila sumnja o tom da li je čovjek klanjao recimo tri ili četiri rekata, ako mu se to dogodilo prvi put u životu ili mu se rijetko događa, ponoviće taj namaz, inače će postupiti kako mu mišljenje pretegne. Ne pretegne li mu nikakvo mišljenje, tj. ne mogne li se odlučiti, uzeće za podlogu nastavljanja ono što mu je sigurno poznato. (Ako npr. ne može da bude siguran da li je klanjao tri ili četiri rekata, uzeće da je klanjao tri jer sigurno zna da je toliko klanjao; a ne zna za četvrti sigurno. Sjediće poslije svakog rekata za koji bi mogao pomisliti da mu je najzadnji.

O dvojbi koja bi nastala poslije namaza ne treba voditi nikakva računa, osim ako bi bio načistu da je nešto izostavio, nastojaće da to nešto popravi ako se može.

SEDŽDEI-TILAVET

Sedždei-tilavet je ona sedžda koja se učini kad se prouči određeni ajet iz Kur'ana. Takvih je ajeta u Kur'anu četrnaest i kod svakog je sa strane naznačeno da je tu sedžda. Ti se ajeti nalaze u ovim surama: 1) El-E'araf, 2) Er-r'ad, 3) En-nahl, 4) El-isra, 5) Merjem, 6) El-hadž, 7) El-furkan, 8) En-neml, 9) Es-sedžde, 10) Sad, 11) Ham-mim sedžde, 12) En-nedžm, 13) Inšekkat i 14) Ikre.

Sedždei-tilavet treba da učini i onaj koji prouči dotični ajet i onaj koji ga čuje kako ga drugi uči. Ona je vadžib i treba je po mogućnosti odmah učiniti, iako se može odgoditi, ali je to mekruh-tenzihen. To je ako nije bila vadžib u namazu, inače je treba odmah učiniti. Ona se sastoji iz jedne obične sedžde. Kad se pođe na sedždu i kad se ustaje s nje donese se tekbir (»Allahu ekber« se rekne) i to je sunnet. Ne dižu se ruke, nema tešehhuda ni selama. Kad se htjedne sedžda učiniti, mendub je ustati pa otići na sedždu.

Ko čuje drugoga da prouči odnosni ajet sedžde, pa makar i u prijevodu, dužan je da učini sedždu, pa makar i da nije imao namjere da sluša. Od toga se izuzima žena u hajzu ili nifasu, te imam i muktedija kad čuju od muktedije. Ako čuju od drugoga treba da sedždu učine ali po svršetku namaza. (Ako bi je učinili u namazu ne bi se odužili, ali ne bi ni namaza pokvarili).

Ko bi čuo spomenuti ajet recimo od papagaja, od odjeka ili s gramofona, ne bi trebao činiti sedžde, a ako bi čuo to iz usta lude ili čovjeka u snu, prijeporno je među ulemom da li tada treba sedžda ili ne.

Kad se u namazu prouči ajet sedžde, treba odmah sedždu učiniti, ne može se odgoditi za poslije, jer se ne može »kada« učiniti. No tu sedždu može nadomjestiti redovna namaska sedžda,

pa i ruku, ako je dotični namjeravao da se tim rukuom ujedno oduži i za sedždei-tilavet i ako je odmah po proučenom ajetu išao na ruku, ili bar da nije više učio iza njega od dva do tri ajeta.

Kad bi čuo ajet sedžde od imama za kojim nije pristao, ili jeste ali na drugom rekatu, trebao bi sedždu učiniti izvan namaza. Ako bi za imamom pristao na istom rekatu, i imam sedždu učinio nakon njegova pristajanja, i on bi s njim sedždu učinio. Ako bi pak imam bio prije njegova pristajanja sedždu učinio, on nije dužan da je više čini, uzima se da je stigao imama na sedždi.

Ko bi proučio ajet sedžde izvan namaza i sedždu učinio pa isti ajet proučio ali u namazu, trebalo bi da opet sedždu učini. Ako nije bio prije učinio ova bi mu što je učini u namazu mogla vrijediti i za onu prijašnju. Isto tako vrijedi jedna sedžda i onom koji jedan ajet više puta na jednom mjestu prouči (makar i nakon učinjene sedžde). Proučiti jedan isti ajet na dva mjesta, pa i u jednoj sobi iz koje je bio izašao nakon što je ajet bio prvi put proučio, to traži dvije sedžde da se učine.

I slušalac mora dvije sedžde učiniti ako jedan isti ajet čuje na dva mjesta, makar onaj koji je učio nije mijenjao svoga mjesta. (U protivnom slučaju dovoljna mu je jedna sedžda).

Mekruh je proučiti sure a izostaviti ajet gdje treba sedžde činiti, a sam taj ajet proučiti nije mekruh, iako je u tom slučaju bolje proučiti bar još jedan ajet uz njega.

Kad čovjek prouči ajet sedžde i hoće da učini sedždu, neka odmah i slušaoci s njim zajedno učine, ali onaj ne mora stati pred njih kao imam, niti slušaoci moraju formirati safove, nego će sedždu učiniti gdje se ko našao. Ipak je mendub da oni .ne dižu glave sa sedžde prije onog ko je učio. Isto tako je mendub ajet sedždu u sebi (tiho) proučiti ako prisutni ni jesu spremni za sedždu.

Uvjeti za valjanost sedždei-tilaveta su isti kao i za namaz, osim tahrime (iftitah tekbira).

SALATUL-DŽUMUATI (DŽUM'A NAMAZ)

Džuma namaz je farzi-ajn, pretežniji od podneva - za osobu koja je:

1) muškarac,
2) slobodna,
3) mukim u gradu ili predgrađu,
4) zdrava,
5) sigurna od napada,
6) s očinjim vidom,
7) sposobna hodati.

Prema tome nijesu dužni klanjati džume: žena, rob ili zarobljenik, musafir, seljak, bolesnik, iznureni starac, čovjek koji se boji napada kakva siledžije ili zatvora, slijepac, bezuvjetno (a po Ebu Jusufu i Muhamedu, ako nema vodiča) kao i koji je oronuo pa ne može na noge. Može se od džume izostati i pri velikoj kiši, velikom blatu, velikoj zimi, mećavi i si.

Za valjanost džume potrebno je:

1) da se obavlja u većim mjestima, najmanje u tolikim koja imaju toliko doraslih muškaraca da ne bi svi mogli stati u jednu džamiju u dotičnom mjestu,[5]

[5] Prema ovome džuma se može obavljati i u mnogim selima, no obično se veli da je ona valjana samo u gradu ili predgrađu. Grad se smatra veliko mjesto s ulicama, trgovima (čaršijama), te okolnim selima, zatim s predstavnicima vlasti, suda i slično. Ovakvo mišljenje je opravdanije i odabrano od starih islamskih učenjaka, dok su dokazi za protivno nedovoljni, odnosno nevaljani. I drugi imami (Malik, Šafija i Ahmed Hanbelija) su složni s ovakvim mišljenjem.

2) da je obavlja vladar ili od njega ovlaštena osoba,

3) da se obavi u podnevskom vremenu tj. ni prije ni poslije njega,

4) da se obavi hutba na kojem bilo jeziku i to prije namaza i da joj makar neko prisustvuje,

5) da je slobodan pristup svakom,

6) da se obavi u džematu koji se sastoji od najmanje trojice ljudi osim imama, makar oni bili recimo musafiri ili bolesnici.[6] Ako bi džemat sačinjavali žene ili djeca, džuma ne bi vrijedila.

Džemat kod džume ne mora trajati sve do kraja namaza nego samo do druge sedžde od prvog rekata. Prema tome imam bi mogao sam dovršiti namaz kad bi mu se slučajno razišao džemat poslije prve imamove sedžde. Ako bi to bilo prije toga, morao bi dovršiti namaz ne kao džumu nego kao obični podnevski namaz. Kao imami mogu džumu obaviti i oni koji je nijesu dužni klanjati kao musafiri, bolesnici itd.

Hutba se prema Ebu Hanifi može sastojati samo iz jedne kratke rečenice npr. kao što su: »Subhanallah«, »El-hamdu lillahi«, »La ilahe illellah«, koje dakle sadržavaju spomen Božiji, ali je mekruh ograničavati se samo na ovoliko.

Sunnet je pri hutbi:

1) da hatib bude s taharetom,

2) odjeven (s pokrivenim stidnim mjestima),

3) da sjedne malo na minberu prije početka hutbe,

4) da se pred hutbu prouči ezan a ikamet iza hutbe,

---

[6] Iz ovoga svega se vidi da nemaju nikakve, pa ni najslabije podloge oni tzv. alimi koji tvrde da džuma nije valjana ili da nije vadžib u onim zemljama u kojim upravljaju nemuslimani.

5) da imam stojeći obavi hutbu,
6) da se okrene prisutnm ljudima,
7) da hutbu započne zahvalom i pohvalom Allahu,
8) izreći dva šehadeta (svjedočenje - očitovanje Božijeg jedinstva i Muhamedova a. s. poslanstva),
9) izreći salavat pejgamberu a. s.,
10) da hutba sadržava vaz i opomene,
11) proučiti jedan ajet iz Kurana;
12) hutbu rastaviti na dva dijela, kao da su dvije hutbe,
13) sjesti među tim hutbama,
14) spočetka drugog dijela hutbe također donijeti hvalu i pohvalu Allahu i salavat Pejgameru,
15) u ovom drugom dijelu dovu učiniti Allahu za sve mumine i muminke, moleći za njih oprost od grijeha,
16) tako glasno govoriti hutbu da je svi prisutni mogu čuti
17) ne duljiti s hutbom.

Mekruh je duljiti s hutbom kao i izostaviti nešto što je sunnet da se učini.

Farz je požuriti na džumu namaz ostavivši sve druge poslove čim ezan zauči.

Kad se imam ispne na minber, nema više klanjanja, a pogotovu razgovora sve dok se namaz ne svrši. Mekruh je za slušaoce hutbe da jedu, igraju se čime, obaziru se i sl.

Po izlasku na minber imam neće nazivati selama slušaocima.

Mekruh je izaći iz grada poslije ezana za džumu, dok ne klanja čovjek džume.

Ko nije dužan klanjati džumu, kad je klanja, ne treba mu taj dan podne klanjati. Ko nema opravdana razloga za izostanak sa džume haram mu je izostati pa mjesto nje klanjati podne. Ako bi takav čovjek klanjavši podne pošao na džumu a imam bude još na namazu, a pogotovu ako je još na minberu, njegov podne namaz ne vrijedi kao farz nego mu prelazi u nafilu, pa makar on i ne prispio na džumu.

Mekruh je petkom klanjati podne u džematu u gradu ljudima s uzurom (koji imaju valjan razlog) za izostanak sa džume kao i kažnjenicima. Ko prispije makar samo na tešehhud ili na sehvi-sedždu od džume, taj se smatra da je prispio na džumu, te će je kao takvu i dovršiti.

O BAJRAMIMA

Namaz dvaju bajrama je vadžib čovjeku koji je dužan klanjati džumu. Za valjanost ovih namaza uvjeti su isti kao i za džumu osim hutbe koja je ovdje sunnet. Zato se bajram-namaz može obaviti i bez hutbe, iako je ne valja izostaviti kao i proučiti je prije bajram namaza.

Pri Ramazanskombajramu je mendub:

1) poslije zore a prije namaza štogod pojesti,
2) da to po mogućnosti bude hurma,
3) da broj pojedenih hurmi bude liho,
4) okupati se,
5) zube istrljati misvakom ili četkicom,
6) namirisati se,
7) obući se u najljepše odijelo,
8) sadekai-fitr, ako je dužan i ako je nije podijelio, treba prije podijeliti nego uđe u džamiju,
9) držati se veselo,
10) po mogućnosti podijeliti što više sadake,
11) podraniti i rano otići u džamiju,
12) klanjati sabah u svojoj mahalskoj džamiji,
13) ići u džamiju pješke učeći usput tekbire u sebi i prestati učiti kad dođe u džamiju,
14) vratiti se iz džamije po mogućnosti drugim putem.

I pri Kurban-bajramu je sve ovo mendub osim jedenja pred bajram-namaz; ovdje je baš mendub ne jesti ništa dok se ne klanja namaz.

Mekruh je klanjati kakvu nafilu dok se ne klanja bajram namaz, kao i poslije njega na onom istom mjestu gdje se on klanjao (u džamiji). Vrijeme bajramskog namaza počinje otkad sunce odskoči koliko za koplje ili dva, tj. otprilike 45 minuta po izlasku sunca i traje do zevala.

Kako se klanja bajram-namaz

Bajram namaz se klanja ovako:

Naumi se klanjati određeni bajramski namaz, zatim se donese tehrime, prouči »subhaneke«, donesu tri bajramska tekbira i pri svakom se ruke dižu kao pri tehrimi. Zatim će imam proučiti Euzu, Bismillu u sebi, a na glas Elham i sure (Mendub je proučiti suru »Sebbihisme rabbike-eala«) pa će poći na ruku i sedžde. Na drugom će rekatu proučiti Bismillu (u sebi), zatim Fatihu i suru (mendub je »Hel etake hadisul-gašije), onda tri bajramska tekbira dižući svaki put ruke kao i na prvom rekatu, a onda s rukuskim tekbirom otići na ruku', sedždu i tešehhud pa selam predati.

Mogli bi se i na drugom rekatu tekbiri obaviti kada i na prvom, tj. prije kiraeta, ali je bolje poslije. Koga bi jedan rekat mašio, kad bude naklanjavao, najprije će obaviti kiraet pa onda donijeti tekbire. Ko zateče imama na ruku-u, tehrimu će izreći stojeći, a i bajramske tekbire isto tako ako vidi da ga ruku s imamom neće mašiti, inače će tekbire donijeti na ruku-u pognut, ne dižući ruku. Ako bi se imam digao prije nego je on mogao izreći sve tekbire, on će poći s imamom, a ostatak tekbira spada s njega (neće ih ni izgovoriti). Ako bi pak imama stigao u času kad

se digao s rukua, neće tekbira izricati jer će ih izricati kad bude naklanjavao dotični rekat.

Poslije namaza će imam obaviti dvije hutbe u kojim će poučiti prisutne o sadekai-fitru, odnosno o kurbanu i tekbiri-tešriku.

Bajram namaz se ne može »kada« učiniti po sebi. Ako se slučajno nije obavio prvi dan obaviće se drugi, a Kurban bajram i treći dan. Kasnije od toga ne može ni jedan.

Tekbiri tešrik glasi: *Allahu ekber, Allahu ekber. La ilahe illellahu vallahu ekber. Allahu ekberu ve lillahil-hamd.*

Taj tekbir se uči, za vrijeme Bajrama poslije farza. Vadžib ga je učiti prema Ebu Hanifi od sabaha dana Arefata (9. zilhidžeta) do ikindije prvog dana Kurban bajrama, i to odmah iza farza koji se obavi u »pohvalu džematu« (dakle ne u džematu samih žena). To je vadžib za imama koji je mukim u gradu kao i muktediji pa ko on bio. Prema Ebu Jusufu i Muhamedu ovaj tekbir je vadžib od sabaha dana Arefata do ikindije četvrtog dana Bajrama, odmah iza farza, i to za svakoga ko ga klanja, mušku ili žensku, građaninu ili seljaku, mukimu ili musafiru. Ovo je mišljenje prihvaćeno, pa se po tome ljudi ravnaju i donose se fetve na temelju toga.

NAMAZ PRI POMRAČENJU SUNCA I MJESECA TE RAZNIM STRAHOTAMA

Sunnet je klanjati dva rekata pri pomračenju Sunca, i to kao običnu nafilu, a za imamom džamije u kojoj se džuma klanja ili za onim koji ima za to ovlaštenje. Pri tome ne treba ni ezan ni ikamet, niti se uči što naglas, niti hutba, nego će se na prikladan način objaviti ljudima da dođu u džamiju. Sunnet je podugo učiti na spomenutim rekatima kao i na njihovim rukuima i sedždama. Po svršenom namazu imam će sjedeći učiniti dovu, okrenut prema kibli, ako hoće, ili stojeći okrenut prema ljudima, što je ljepše. Ljudi će pratiti dovu s Amin i tako će se raditi dok pomrčina ne prestane.

Kako nas vjera uči da što češće i više spominjemo Svevišnjeg Allaha i Njemu se molimo, to prilikom gotovo svake neobične pojave u prirodi a koja kod čovjeka izaziva dubok utisak, pohvalno je i lijepo pomoliti se Allahu, gospodaru svemira i svega što je u njemu, priznajući samo Allahu neograničenu vlast i moć.

Pri pomračenju Mjeseca, strašnoj tami obdan, drugim strahobama i izvanrednim strašnim pojavama klanjaće se po sebi baš kao i kod pomračenja Sunca, makar imam i ne bio prisutan.

NAMAZ I DOVA RADI KIŠE

Kad nastane suša, lijepo je ići na dovu za kišu. Može se u tu svrhu i klanjati dva rekata, ali po sebi, prema mišljenju Ebu Hanife. Prema Ebu Jusufu i Muhamedu, imam će klanjati dva rekata s džematom učeći na glas, pa i hutbu će obaviti, prema Ebu Jusufu jednu, a prema Muhamedu dvije. Ezana i ikameta nema ovdje.

Za ovu svrhu treba istigfar, tj. od Boga dž. š. moliti oprost, priznajući da smo griješni.

Mustehab je tri dana uzastopno - ali ne više - izlaziti na dovu pješice, u iznošenom, opranom i iskrpljenom odijelu, idući smjerno, skrušeno i ponizno, oborivši glavu preda se i svaki put prije polaska sadaku dijeleći. Isto tako je mustehab da pođu na dovu i starci i djeca pa i stoku izvesti s njihovim mladim (janjcima, teladima, jaradima) i po mogućnosti rastavivši stare od mladunaca.

Imam će stati prema kibli dignuvši ruke a ljudi će sjedeći i prema kibli okrenuti vikati: Amin! Dovu će imam činiti ovako:

»Allahummeskina gajsen mugisen, henien, merien merian, gadekan, mudžellilen, sihhan, ammen, tabekan daimen« ili slično. (Bože, napoji nas spasonosnom kišom, ugodnom i dobrom, plodonosnom, obilatom, gustom, jakom, općom i trajnom!«

Ne treba na dovi izvraćati haljina. Dovi treba da prisustvuju samo muslimani.

DŽENAZE NAMAZ I DRUGE ODREDBE O MRTVACU

Sunnet je čovjeka koji umire okrenuti na desnu stranu, a može se povaliti i na leđa, ali će mu se glava malo podignuti. Ako je umirućem ovo namještanje teško, treba ga ostaviti da leži onako kako mu je najlakše.

Sunnet je umirućeg podsjećati i navoditi na to da izgovori »Kelimei-šehadet«. To će se činiti na taj način što će se kod njega na glas izgovarati šehadet, ne bi li se i on za tim poveo, no neće niko direktno nagovarati umirućeg na to niti to od njega zahtijevati. Mustehab je da se rođaci, susjedi i prijatelji umirućeg iskupe oko njega, da mu budu pri ruci, napoje ga vodom i neko da uči kod njega »Jasin«. (Neki učenjaci preporučuju i Suretur-read). Da li smiju oko njega biti šeriatski nečiste osobe (džunub, hajizli, nifasli) ostalo je kao sporno među učenjacima.

Kad čovjek umre, povezaće mu se vilice i zaklopiti oči. Onaj ko mu bude zatvarao oči lijepo je da prouči: »Bismillahi ve ala milleti resulillahi. *Allahumme jessir alejhi emrehu, ve sehhil alejhi ma beadehu ve es-idhu bilikaike, vedž-al ma haredže ilejhi hajren mimma haredže anhu!* »S imenom Božjim i u vjeri Božijeg Poslanika! Bože, olakšaj mu stanje i učini mu lakim ono što mu dolazi (što je poslije njega). Usreći ga susretom s Tobom i učini mu ono kuda je otišao boljim od onoga odakle je izašao«. Zatim će se mrtvac pokriti čime (čaršafom) i vele staviti komadić gvozda ili nešto drugo na trbuh mrtvaca da se ne bi jako napeo. Ruke treba da mu se opruže niz tijelo a nikako na prsa. Kur´an ne valja više kod njega učiti dok se ne okupa.

Lijepo je oglasiti smrt dotičnog da bi bilo više ljudi na dženaze namazu.

Kupanje mrtvaca

Nije ružno požuriti s opremom mrtvača za pokop čim se tačno ustanovi da je nastupila smrt, ali prije ne.[7]

Pri opremi mrtvaca isti se položi na tenešir ili na kakvu dasku koju je dobro malo okaditi đunlukom (tamjanom) ili čim drugim (jedan, tri, pet ili sedam puta). Valja mu pokriti stidni dio tijela, skinuti odijelo ili haljinu njegovu i onda krpom obaviti »istindža« a zatim će mu se uzeti abdest bez ispiranja usta i nosa, osim ako je nečist preminuo (npr. džunub). Zatim će se saprati toplom vodom sa sapunom, a ako nema takve, onda može i običnom vodom. Kosa i brada će mu se oprati sapunom, ako ima i mirišljivim. Nakon toga će se povaliti na lijevu stranu da mu se opere desna strana, da bi voda doprla do pod njega. Zatim opet na desnu stranu da mu se opere lijeva strana. Onda će onaj koji kupa malo uspraviti mrtvaca, uza se ga prisloniti ili ga dočekati rukom ili koljenom te ga drugom rukom potrti po trbuhu. Ako štogod izađe iz njega i to treba očistiti, ali ne treba obnavljati zbog toga kupanje niti abdest mrtvome. Pri pranju stidnih dijelova poslužićemo se kakvom krpom koju ćemo zamotati oko ruke. Pranje, kako smo ga opisali, ponoviće se tri puta, a onda posušiti mrtvaca čaršafom ili čim drugim. Lijepo je staviti mu na glavu i na bradu kakvih mirisavih stvari, kamfora (ćafurije) na one dijelove tijela koji su padali na zemlju kad bi sedždu činio. (Nije potrebno merati pamuk u usta, nos, uši itd. jer nemamo to nigdje zabilježeno u pouzdanim predajama). Neće mu se kosa rezati niti brada podrezivati ni raščešljavati. Nakon svega ovog, mrtvac će se zamotati u kefine.

Najbolje je da mrtvaca kupa njegov rođak ili bližnji. Ne bude li imao takvoga, neka ga kupa kogod pobožan i pouzdan koji

[7] Muhamed a. s. je preminuo izjutna u ponedjeljak, a ukopan je bio tek sutra na večer. tj. uoči srijede.

ne bi nikom kazao ako bi pri mrtvacu vidio što nezgodno. Žena bi mogla okupati svog umrlog muža, a muž svoju ženu ne bi. U slučaju da umre jedna žena gdje su sami muškarci ili obratno, umre muškarac gdje su same žene, mrtvac se neće kupati, nego će mu se uzeti tejemmum krpom koja je omotana oko ruke. Ako se nađe uz njega neko od bliže rodbine taj će mu tejemmom uzeti rukom bez krpe, bio ga umrli muško ili žensko. Ako bi u mjestu gdje je umrla žena bilo žena ali nemuslimanki, ili umro muškarac a bilo pored muslimanskih žena samo muškaraca nemuslimana, pozvaće se koja inovjerka, odnosno inovjerac, da obave kupanje pošto im se daju glavne upute. Ako ovi ne htjednu, onda će se, kako je već opisano, uzeti mrtvacu tejemmum. Umrlo dijete može kupati i muško i žensko. Nema grijeha umrlog poljubiti.

Oprema i ukop mrtvaca vrše se iz njegovih sredstava, a kod žene je muž dužan da to izvrši iz svojih sredstava. Ne bude li se mrtvi imao odakle okupati i opremiti, to je dužan da učini onaj njegov rođak koji bi ga bio dužan hraniti da nije mogao privređivati. Nema li takvoga, onda troškove treba da snosi država, a ako ova ne htjedne onda je to dužan da učini narod prilozima. Ko bi saznao za ovakav slučaj, dužan je druge obavijestiti i skupljati sredstva za opremu i ukop, ako sam ne može ili neće da dade.

Kefini

Mrtvaca je farz zamotati u kefine.

Kefina ima tri vrste prema broju komada iz kojih se sastoje: 1) kefini koji su sunnet, 2) kefini koji mogu valjati i 3) kefini za nuždu.

Kefini koji su sunnet kod muškarca sastoje se iz tri komada: košulje koja seže od vrata do nogu, čaršafa od glave do pete, zvanog *»izar«* i drugog većeg, zvanog *»lifafe«* u koji se mrtvac sav može zamotati i koji se može zavezati i više glave i

niže nogu. Kod ženske osobe ti se kefini sastoje od pet dijelova: košulje, izara, lifafe, povezače i krpe široke najmanje dvije tri podlanice kojom će se umrloj povezati prsa.

Kefini koji mogu valjati sastoje se kod muška od izara i lifafe, a kod ženska od povezače, izara i lifafe. Oni su bolji za siromašnije ljude i one s puno nasljednika.

Kefini za nuždu i za muškog i za ženu su ono što se ima.

Kvalitet kefina umrlog neka bude otprilike onakav kakav kvalitet odijela je nosio umrli u svečanim danima. Inače oni mogu biti pamučni, vuneni, laneni itd., a za žensko i od svile, ali su najbolji pamučni. Mogu biti i razne boje, ali je najbolje da su bijeli. Nije važno da li su sasvim novi ili upotrebljavani ali oprani.

Košulja nema rukava, klinova, otvora na prsima niti poruba. Saruk nije potreban, šta više mekruh ga je staviti mrtvacu.

Kad htjednemo mrtvaca zamotati u kefine, najprije ćemo prostrijeti lifafe, pa po njemu izar pa onda košulju, u koju će se mrtvac obući, zatim izar prisamititi: najprije lijevu stranu, onda desnu, a onda ćemo tako učiniti i s lifafom. Ako se bojimo da će se kefini razmotati, možemo ih i zavezati. Ženske kose, ako su duge, razdvojićemo u dva dijela pa ih niz prsa spustiti po košulji, pa onda dođe povezača (glave i lica) po košulji ispod lifafe, odnosno i izara, pa će se onda povezati krpa po svemu tome da se kefini ne bi razmotali.

Prije upotrebe lijepo je kefine nakaditi tri, pet ili sedam puta.

Namaz za umrlog (Dženaze-namaz)

Klanjati za jednog umrlog posebni namaz - dženaze je farzi-kifaje, kao što je i opremiti ga i okupati.

Ruknovi toga namaza su: četiri tekbira (od kojih je prvi i šart i rukn), zatim stajanje na nogama (dakle ne može se klanjati sjedeći ili jašući bez jaka uzra) i dova.

Šartovi (uvjeti) za klanjanje ovog namaza su isti kao i kod drugih namaza koji vrijede za musalliju, ali ovdje posebno ima uvjeta i za mrtvaca da je:

1) musliman,
2) čist (okupan ili s tejemmumom),
3) da je pred džematom,
4) da je na licu mjesta i
5) položen na tle (dakle ne na nosilima i slično).

Sunneti su za dženaze-namaz:

1) da imam stane prema prsima mrtvaca,
2) da se nakon prvog tekbira izreče Bogu pohvala (učeći npr. »Subhaneke«,
3) da se nakon drugog tekbira prouči salavat i
4) da se nakon trećeg tekbira moli Allaha dž. š. za mrtvoga (da mu oprosti grijehe i sl.).

Za ovu svrhu nema određene dove, ali je naravno najbolje učiti one za koje se tvrdi da ih je Alejhisselam učio kao npr. ona što je u nas uobičajena. Između njih je i ona što ju je čuo od Muhamed (a. s.) Avf ibni Malik kad je s njim jednom klanjao dženazu. Ona glasi: *»Allahummagfir lehu, verhamhu, ve afihi, veafu anhu, ve ekrim nezlehu ve vessia' medhalehu vagsilhu bil-mai, ves-seldži, vel-berdi, ve nekihi minel-hataja kema junekkes-seubul ebjadu mined-denesi vebdilhu daren hajren min darihi ve ehlen hajren min ehlihi ve zevdžen hajren min zevdžihi, ve edhil-hul-džennete ve eizhu min azabil-kabri ve azabin-nari«* (Bože, oprosti mu grijehe i pomiluj ga. Podaj mu spas i oprosti mu. Učini mu konačište dobrim a mjesto kuda će otići prostranim. Operi ga

vodom, snijegom i krupom (to u alegoriji znači: neka bude čist od grijeha kao da je tek od majke rođen), očisti ga od grijeha kao što se bijela haljina očisti od plijesni, zamijeni mu kuću boljom od njegove, i obitelj boljom od njegove, i druga boljim od njegova, uvedi ga u dženet i sačuvaj ga kaburskog i džehenemskog azaba.

Nakon četvrtog tekbira predaće se selam. Ruke se dižu samo kod prvog tekbira, iako ne bi smetalo da se dižu i pri svakom. Ako bi imam učinio slučajno i peti tekbir, džemat to neće činiti nego će čekati imama i selam s njim predati.

Ako je umrli dijete ili luđak, ne treba u dovi moliti za oprost njihovih grijeha jer nisu ni griješni. Kod djeteta se može proučit: *»Allahummedž-alhu lena feretan, Allahummedž-alhu lena edžren ve zuhren, Allahummedž-alhu lena šafian ve mušeffean«* (Bože, učini nam ga konačarom. Bože, učini nam ga kao plaću i opskrbu (kod Tebe), učini nam ga zagovornikom kod Sebe (kojemu će zagovor biti primljen).

Kod nas uobičajena dova glasi:

»Allahunumagrir lihajjina ve mejjitina, ve šahidina ve gaibina, ve kebirina, ve sagirina, ve zekerina ve unsana. Allahumme men ahjejtehu minna, fe ahjihi alel-Islam, ve men teveffejtehu minna ve teveffehu alel-iman. Ve hussa hazel-mejjite (hazihil-mejjitete) bir-revhi, ver-rahati vel-magfireti ver-ridvan. Allahumme in kjane muhsinen (muhsineten), fe zid fi ihsanihi (ihsaniha), ve in kjane musien (musieten), fe tedžavez anhu (anha), ve lekkihil-emne (lekkihel-emne) vel-bušra, vel-keramete vez-zulfa, bi rahmetike ja erhamer-rahi-min! (Bože, Ti oprosti našim živini i mrtvim, prisutnim i odsutnim, i velikim i malim, muškim i ženskim. Bože, kome od nas daš život daj mu ga u Islamu, a kome od nas oduzmeš život, oduzmi mu ga a da je on s imanom. Obaspi ovoga mrtvog (ovu mrtvu) spokojstvom, smirenošču, milošču, oprostom i Tvojim zadovoljstvom. Bože, ako je dobro činio, Ti mu povećaj dobra djela, a ako bude loše radio (-la), Ti mu (joj) oprosti i primi ga (je) sa sigurnošću i

radošću, počasti i odlikovanjem. Tako Ti Tvoje milosti, Najmilostiviji!).

Pravo da bude imam kod dženaze namaza pripada (poslije nekih službenih lica kao vladara, nadkadije i sl.) mahalskom imamu džemata kome i umrli pripada, a poslije njega »veliji«, tj. onom koji je kao njegov najbliži i koji se brine oko pokopa. (Iako je sin bliži od oca, ipak u ovom slučaju otac ima prvenstvo). Velija može ovlastiti i drugoga da klanja džemazu onaj ko ima pravo na to, ali isto tako taj može povratiti namaz ako ga je drugi klanjao kao imam bez njegova ovlašćenja dok on nije bio prisutan. (Mnogi učenjaci su mišljenja da vladari i druga službena lica iza njega nemaju pravo u ovom slučaju da povrate namaz, ako ga je kao imam klanjao velija ili neko ovlašten od njega). U slučaju da se povrati namaz, neće u njemu sudjelovati oni koji su ga jednom klanjali.

Onaj kome pripada spomenuta pravo preči je od onoga koga je umrli oporukom naredio.

Ako je neko ukopan iz nekog razloga a da mu nije klanjata dženaza, klanjaće mu se ista na grobu, makar mrtvac ne bio ni okupan sve dotle dok se ne bude smatralo da se je mrtvac raspao.

Za vrijeme klanjanja dženaze neka se po mogućnosti ljudi rasporede u tri safa, pa makar ih bilo samo sedam (imam, pa trojica, pa dvojica pa jedan - tako bi se postavili).

Kad se sastane negdje više dženaza, najbolje je posebno klanjati svaku, i to najprije onoj koja je uvaženija (naobrazbom, pobožnošću i starošću), no ako bi se klanjao i jedan namaz za sve te umrle, moglo bi važiti. U tom slučaju treba poredati dženaze jednu uz drugu tako da čine jedan red prema kibli upravljen, tako da bi prsa svrh mrtvaca bila pred imamom. Mogle bi se poredati i jedna niže druge, pa bi tada stao pred onu najugledniju. U prvom slučaju do imama bi trebalo staviti muške, pa djecu pa ženske mrtvace, a u slučaju da se svi kopaju u isti grob, red bi bio obratan.

Ko zateče imama na ovom namazu među dva tekbira, pričekaće ga do slijedećeg tekbira pa će onda pristupiti u namaz, a kasnije će nadomiriti prošle tekbire prije nego se digne mrtvac. Ko bude prisutan već pri tehrimi pa ga slučajno nije izrekao zajedno s imamom, neće ga tada čekati do drugog tekbira nego se odmah uključiti. Ko prispije nakon i četvrtog tekbira, makar i prije selama, namaz ga je prošao.

Mekruh je klanjati dženaze namaz u džamiji gdje se nalazi i džemat i dženaza, a prema nekoj ulemi i kad bude dženaze s imamom i jednini dijelom džemata izvan džamije, dok drugi tvrde da nije. Isto je mekruh klanjati ovaj namaz na putu kuda se prolazi ili na tuđem zemljištu bez prethodne dozvole vlasnika.

Umrlom novorođenčetu, ako je pokazivalo pri porodu ikakve znake života, nadjeće se ime, okupati ga i klanjati mu dženaze namaz. Ako nije pokazivao nikakvih znakova života, nadjeće mu se ime, okupati ga, zamotati u kakvo platno i ukopati bez klanjanja namaza.

Kad bi umro nemusliman, inače rođak muslimana, koji nema druge rodbine, ovaj će ga dati okupati i zamotati u što bez obraćanja pažnje na sunnete pri tom, te ga ukopati isto bez određenih pravila za muslimane. On ga može predati i njegovim istovjercima da ga oni ukopaju kako je u njih običaj. Njegovu dženazu može pratiti ali poizdaleka.

Neće se klanjati namaz odmetniku ili razbojniku koji padnu u borbi. Ako bi bili pohvatani pa kasnije smaknuti, okupaće se i klanjaće im se dženaze namaz. Isto se neće klanjati onom koji ljude ubija davljenjem, nasilniku u gradu ako pogine pri tom, onom koji pogine usljed plemenskih ili političkih zadjevica, kao ni onom koji hotimično ubije oca ili majku. Samoubica će se okupati i namaz će mu se klanjati, iako je veliki griješnik.

Nošenje dženaze

Sutnnet je da odraslog mrtvaca nose četiri čovjeka. Mustehab je da je svaki učesnik ponese makar četrdeset koraka, započevši od prednje desne strane i završivši zadnjom lijevom. Mustehab je prilično brzo nositi dženazu ali ne toliko da bi se mrtvac počeo drmati u tabutu. Ići za dženazom mnogo je bolje nego li pred njom.

Mekruh je za dženazom idući na glas učiti Kuran ili šta drugo. Ne treba ustajati pred dženazom kad naiđe niti za njom malo pristati pa se povratiti. Mekruh je sjesti prije nego se dženaza spusti na tle.

Grob (kabur, mezar)

Grob će se iskopati u dubinu koliko za pola ljudskog stasa ili koliko do prsa, a još bolje i dublje. Pri dnu groba od strane kible iskopaće se jedna jama u duljini i širini umrloga zvana *»lahd«* u koju bi se mogao mrtvac smjestiti a da ovamo grob ostane prazan. To će se, naravno, činiti samo ondje gdje to teren dopušta. Mrtvac će se metnuti u grob na stranu kible, a onaj koji ga bude stavljao neka rekne: *»Bismillahi ve ala milleti resulillahi, sallallahu alejhi ve selleme!«* okrenuće ga prema kibli na desnu stranu, a iza njega će podmetnuti malo zemlje ili što drugo da se mrtvac ne izvrne na leđa. Zatim će mu odriješiti sveze kojim su bili kefini povezani. Onda će se jama (lahd) zazidati ćerpičem ili prućem, a ako nema ovih, onda čim bilo. U mehkoj i prhkoj zemlji može se jama u grobu napravit i u sredini groba, pa je izidati sa strana ćerpičem ili čim drugim i u nju mrtvaca položiti. To se zove *»šek«* koji će se zatim natkriti ćerpičem ili drvećem. Za takvu se zemlju može i tabut ili sanduk napraviti, pa čak i od željeza u koji će se staviti malo zemlje. Ako zemlja nije močvarna, onda se može kopati kao što se kod nas i radi, tj. jednostavno staviti

mrtvaca u grob u onu stranu od kible okrenuvši ga na desnu stranu prema njoj, pa ga natkriti daskama i zakopati.

Mustehab je kad se žensko spušta u grob natkriti nečim dok se daske ne poredaju nad umrlom ili »lahd« ne zazida. Kod muškarca se to ne čini. Grob je dobro napraviti malo valjkast a ne s rubovima kao sanduk. Nije mekruh poprskati vodom tek napravljeni grob, osobito ako je zemlja prhka ili pjeskovita, a pušu jaki vjetrovi. Haram je na grobu nešto praviti radi ukrasa ili uresa a mekruh je radi utvrđivanja kad se mrtvac ukopa. Nije mekruh napisati na nišanu npr. ime ili prezime umrloga. Mekruh je ukopati mrtvaca u njegovoj kući kao i u katakombi (podzemnoj sobi ili hodniku). Nije mekruh ukopati više mrtvaca u jedan grob, ako je nužda, no tada će se između svakog nasuti malo zemlje da se rastave. Mustehab je ukopati mrtvaca u onom mjestu gdje je umro ili poginuo, ali ne škodi ako bi se prije ukopa prenio od tog mjesta na udaljenost od jedne do dvije milje. No, poslije ukopa ne smije se iskopavati i prenositi. Uopće je haram iskopavati mrtvaca osim ako je ukopan u tuđem zemljištu. Mezar se može otvoriti, tj. otkopati ako je u njega upala neka vrijedna stvar ili novac pri kopanju, pa makar i ne bilo to od velike vrijednosti. Iskopavati se neće ako bi mrtvac bio naopako ili na lijevu stranu groba postavljen, kao ni onda kad bi bio ukopan u grob koji je bio iskopan za drugoga mrtvaca. U tom slučaju bi trebalo samo platiti iskopavanje groba.

Ko umre na brodu koji je na otvorenom moru i podaleko od kopna, njega će okupati, zamotati u kefine, klanjati mu dženazu i zatim ga baciti u more.

Mendub je posjetiti umrle na groblju ne gazeći pri tom po grobovima, i to i ženama. Mustehab je proučiti Surei-Jasin. Iako je sunnet obaviti posjetu i dovu stojeći, ipak nije mekruh sjesti, pa bilo to i na samom grobu, ali radi učenja. Inače ne valja sjedati na grob, gazati po njemu, spavati, a čak ni u neposrednoj blizini ne smije se vršiti nužda. Mekruh je iz groblja čupati sirovu travu ili drveće, a nije ono što je suho.

Šehid

Šehid je ona osoba koju u borbi din dušmanin, razbojnik ili odmetnik ubije, a isto tako koju lopov u kući umori, pa makar tupim oruđem. Također i onaj koji se nađe s tragovima ubojstva na bojištu, zatim musliman koji je ubijen na pravdi Boga, a ne za odmazdu ili kaznu, hotimično, oštrim oruđem. Za sve ove osobe vrijedi uvjet da su u Islamu, punoljetni i čisti (bez hajza, nifasa ili džunupluka) i da su odmah po svršetku boja ili sukoba umrle ili i prije svršetka. Takve osobe zovemo »*šehidi*« i njih ćemo zajedno s krvi i haljinama zamotati i klanjati im dženazu bez kupanja i bez tejemmuma. S njih će se skinuti samo ono što ne može poslužiti kao kefin, kao ćurdija, pamuklija, oružje i oklop. U slučaju da je mrtvac nedovoljno obučen, može se nešto dodati, isto kao što se može i oduzeti nešto ako je suvišno natrpan haljinama. Sve haljine skinuti je mekruh.

Okupati treba ubijenu osobu ako je bila nečista (džunub, hajizli, nifasli), ako je to dječak, lud ili nije odmah umro po svršetku bitke ili napada, kao npr. da je u međuvremenu nešto pojeo, popio ih, malo iza toga zaspao pa onda umro. Isto tako ako se je liječio ili je prošlo vremena koliko jedan namaski vakat, ili je nešto tada oporučio, ili je razgovarao, ili je bio prenesen s bojišta, ali ne iz bojazni recimo da bi ga mogli konji satrti: Ako se nešto od nabrojanog dogodilo prije svršetka boja, neće smetati da mu se klanja namaz bez kupanja.

ZAKLJUČNA RIJEČ O NAMAZU

Svevišnji Allah je mnoge stvari zapovjedio a mnoge je zabranio ljudima, a to sve radi potrebe i koristi samim ljudima. Neposluh prema Božijim zapovijedima i nepoštovanje Njegovih naredaba donosi veliko zlo samim ljudima. Svemogući je zato zaprijetio prestupnicima strašnim kaznama, osobito na drugom svijetu, a onom koji se drži Njegovih zapovijedi obećao je velike nagrade i sreću kako na ovom tako1 i na onom svijetu. Nada u Božiju milost i strah od Bozi je kazne su vrlo važni faktori koji ljude gone na to da se drže bar donekle Božijeg reda i zakona. Da se mognu na tome uzdržati, potrebno je stalno održavanje sjećanja na svemogućeg Allaha koji sve vidi i čuje, svim upravlja i sve određuje i koji će one koji su Njemu pokorni neizmjerno nagraditi, a griješnike kazniti. Zato je veliki i mudri Bog dž. š. odredio da se klanja namaz u određenim vremenskim razmacima a u toku dana i noći jer je to najzgodniji način da se kod ljudi održi stalno sjećanje na Boga dž. š. i pobuđuje u njima strahopoštovanje prema Njemu. To redovito obnavljanje sjećanja na Allaha dž. š. i često pobuđivanje strahopoštovanja prema Njemu, držače čovjeka na uzdi više nego išta drugo, da ne posrče i ne zastranjuje. Istina je, naime, da je malo ljudi koji čine dobro radi samog dobra, ili se čuvaju loših stvari zato jer su loše, i zato su im potrebni neki Božiji pa i ljudski propisi i zakoni.

Pored toga što je namaz najzgodniji način za sjećanje na Boga i pobuđivanje strahopoštovanja prema Njemu, on predstavlja i najsavršeniji oblik odavanja poštovanja Bogu dž. š. od strane Njegovih robova. To je najbolji način na koji se rob smjerno i skrušeno klanja Gospodaru svih svjetova te iskazuje dužnu zahvalnost prema vlastitom i općem Dobrotvoru dž. š. čije

blagodati neprestano svakog časa uživa zajedno sa svim stvorenjima.

U namazu su razni elementi koji ga čine savršenim oblikom ibadeta. Tu su: *tekbir* (veličanje Boga), *tesbih* (slavljenje i uzdizanje Boga), *tahmid* (zahvaljivanje), *sena* (pohvala), *tehlil* (isticanje Božijeg jedinstva izgovorom: »La ilahe illellah«), *zikr* (spominjanje Boga inače), *istiaze* (traženje utočišta kod Boga od šejtana), *kiraet* (učenje Kurana) te učenje salavata i dova. U namazu se u svakom položaju rob poklanja svom Gospodaru: i stojeći smjerno, i sagibajući se na ruku, i ničice padajući na sedždu i sjedeći i učeći tešehhud. U toj službi posvećenoj Njemu zaposleni su svi dijelovi ljudskog tijela, a svoje slobodno vrijeme čovjek-vjernik žrtvuje toj službi uzvišenom Allahu, odričući se za to vrijeme svake druge djelatnosti ili svojih užitaka. U namazu se, dakle, čovjek klanja Allahu i srcem, i jezikom i tijelom, pa i imetkom jer će se radi namaza odjenuti i biti uredan, što zavisi od imovine.

Zbog svega toga namaz je Allahu najmiliji ibadet za koji će On svoje robove najviše nagraditi, a kako smo rekli, namaz najviše utječe na nas da ostanemo uvijek bliski Bogu dž. š. što nas čini pravim ljudima i na ovom svijetu.

Da bi namaz imao ovako važnu ulogu u životu muslimana, treba ga obavljati svjesno i razumno a ne formalno i mehanički (kao kad se mašina kreće bez svoje volje) i praviti kretnje radi njih samih. Spoljašnjim pregibanjem i izgovaranjem raznih stvari obavlja se spoljašnji dio namaza, a unutrašnji njegov dio se obavlja dušom i srcem. Srž namazs leži, dakle, u razmišljanju o Allahu, Njegovoj svemoći i milosti te o tom zašto smo stali u namaz. Bez toga je namaz slab i korist je od njega gotovo nikakva. (No bolje je makar i mehanički obavljen namaz od nikakvog, jer je i takav makar formalno udovoljio Božijoj zapovijedi, a onaj nije nikako. Onaj prvi se popeo bar za jedan stepen s kojeg će lakše na drugi, a ovaj nije ni na kakav, pa za njega nema ni nade da će se popeti na drugi).

Kad se stupa u namaz, treba dovesti sebe svijesti o tom da se sada stupa pred velikog i uzvišenog Allaha, Gospodara svih svjetova. Ide se, dakle, Njemu na poklonstvo, i to na Njegov poziv. Izostati se ne smije jer je poziv tu, a ne smije se ni kako mu drago pred Njega izaći kao pred kakva čovjeka. Treba sve druge misli najprije odstraniti i usredotočiti svijest samo na namaz i tako skoncentrisan stupiti u namaz i vršiti ga tako. Ako bi tokom namaza čovjeku došle kakve druge misli, treba nastojati da ih se otrese što prije.

POST (SAVM)

ŠTA JE POST

Savm znači post. On se kod muslimana sastoji u namjernom ustezanju preko dana (od zore do sunčeva zapada) od svakog jela i pića, pušenja i udovoljavanja spolnim nagonima.

U protivnosti je s postom ne samo progutati nešto što se jede i pije nego i lijek ili drugo što, pa čak i nehotice štogod progutati, npr. uzimajući abdest da se zalije u grlo vode.

(No ako bi zaboravivši da posti nešto pojeo ili popio, onda to ne kvari post, ako bi se odmah ustegao od toga čim se sjetio).

Pored toga post će pokvariti i kad bi se čovjek klistirao (ihtikan) ili na drugi način uštrcao kakve tekućine u unutricu, ili lijek prošao u tijelo kroz ranu ili u mozak.

Postiti mjesec ramazan farz je bilo na vrijeme ili naknadno napostiti - čovjeku koji je:

1) musliman,
2) pametan,
3) dorastao i
4) koji zna da je to dužnost.

(Ovdje mislimo na osobu koja je primila Islam u nemuslimanskoj zemlji) ili se nalazi privremeno u muslimanskoj zemlji.

Da bude nekom dužnost da posti u pravo vrijeme (eda), treba čovjek da bude zdrav, bez hajza i nifasa (žensko) i mukim.

Da mu taj post bude valjan, treba:

1) nijjet,
2) da ne postoji nešto što je u protivnosti s postom kao hajz ili nifas, i
3) da se ne dogodi štogod što post kvari.

VRSTE POSTA

Prema kakvoći post može biti: farz, vadžib, sunnet, mendub, nafile i mekruh.

Farz je post uz ramazan i post svih kefareta (post kao naknada za neke propuste) a prema nekim učenjacima i zavjetni post (menzur).

Vadžib je post kojim se napašta post nafile koji je pokvario, prema mišljenju većine učenjaka i zavjetni post. Sunnet je postiti Jevmi-ašura ali zajedno sa danom pred njim, (deseti dan muharrema zajedno s devetim).

Mendub je postiti po tri dana od svakog mjeseca. Mendub je također izabrati tzv. bijele dane u mjesecu, tj. trinaesti i četrnaesti dan svakog mjeseca, kao i ponedeljak i četvrtak u sedmici i šest dana mjeseca ševvala, bilo uzastopno ili s prekidima, te na koncu svaki post za koji je sunnetom (hadisom) utvrđeno da ga je lijepo vršiti, kao npr. *»Davudov post«,* tj. postiti svaki drugi dan tokom cijele godine, a koji je post Bogu dž. š. vrlo mio i veoma je cijenjen.

Nafile je post izvan spomenutih postova za koji se zna da nije mekruh.

Mekruh-tenzihen je postiti samo deseti dan muharema bez devetog ili jedanaestog dana, a mekruh-tahrimen je postiti dane Bajrama i to prvi dan ševvala te deseti, jedanaesti, dvanaesti i trinaesti dan zil-hidždžeta. Mekruh je postiti sam petak, samo subotu ili samo onaj dan što ga poste pripadnici drugih vjeroispovijesti, jer prema tim danima muslimani ne smiju iskazivati nikakvo naročito poštovanje. Ako je neko uobičajio postiti i ne znajući da je taj dan i dan koji poštuju drugi, onda mu nije mekruh na taj dan postiti. Napokon je mekruh postiti

neprestano i dan i noć (npr. postiti dva dana uzastopno ne jedući ništa ni obnoć) te cijeli vijek postiti.

KADA I KAKO SE NIJJET ČINI

Kod nekih postova treba nijjet učiniti za njega još obnoć, tj. prije nastupa dana i odrediti šta će postiti, dok kod drugih postova ne treba ni jedno ni drugo. U ove posljednje spada: post ramazana (eda), post za koji se zavjetuje da će se postiti izvjesnog dana i nafile post. Za svaki od ovih postova nijjet se može učiniti već od večeri pa čak do pred veliku ručanicu sutradan i ne mora se označiti šta se posti, šta više ovi postovi, naročto ramazanski i zavjetni, bili bi valjani i onda kad bi ih obavio neko s nijjetom nafile, pa - prema mišljenju koje je ispravnije - čak kad bi bio i musafir ili bolesnik. Zdrav mukim čovjek može eda učiniti ramazanski post i s nijjetom kakvog drugog dužnog posta, ali ne musafir, čiji bi post bio onaj koji je on i namjeravao da posti. (Kad bi mjesto musafira bio bolesnik, prijeporno je da li bi kod njega mogao taj post da vrijedi za ramazan ili bi mu post bio onaj za koji je nijjet učinjen). Zavjetni post određenog vremena ne može se obaviti s nijjetom kakvog drugog dužnog posta, npr. zavjetovao se da će postiti u četvrtak radi nekog slučaja pa zbilja taj dan i posti, ali sad s nijjetom da mu bude *»kada'«* (naknada) za ramazanski dan koji je propustio. Taj post ne može važiti kao kada' za ramazanski dan.

Oni prvi postovi (kod kojih treba nijjet učiniti još obnoć i odrediti šta će se postiti) jesu: napaštanje ramazanskog posta, napaštanje pokvarenog posta nafile, postovi svekolikih keffareta te zavjetni post neodređenog vremena učinjen zavisnim od kakva uvjeta koji se ispunio ili neučinjen zavisnim ni od kakva uvjeta.

Početak ramazana ustanoviće se ako se vidi mlađak ili da se namiri trideset dana mjeseca šabana, ako je bilo nemoguće ili otežano vidjeti mlađak zbog oblačnosti.

Sumnjivi dan (jevmi šek) je onaj dan koji slijedi iza dvadeset devetog šabana, za koji se sumnja da li je 30. dan šabana ili prvi dan ramazana. Toga dana mekruh je svaki drugi post osim nafile, koju nijjet učini kao takvu ne dvo-umeći tj. sad misleći nafilu sad koji drugi post. Takvu nafilu posteći, ako se ispostavi da je ono bio prvi dan ramazana, post će mu vrijediti za taj dan ramazana. Međutim ako bi pri nijjetu dvojio: ako bude ramazan, postiću, a ako ne bude neću, onda se ne može smatrati da posti. Mekruh je postiti jedan ili dva dana na kraju šabana, a više od dva nije.

KAKO SE USTANOVLJUJE POČETAK RAMAZANA I BAJRAMA - JEVMI ŠEK (SUMNJIVI DAN)

Na sumnjivi dan *(jevmi šek)* će muftija, kadija ili glavni imami narediti, odnosno upozoriti obični svijet, da se to jutro tamo do velike ručanice suzdrži od svakog jela i pića kao i od svega onog što je u protivnosti s postom, pa ako se ispostavi da je taj dan od ramazana, neka zanijete i dalje ga poste, a ako se ne ustanovi, neka ne poste. Spomenuti ugledniji ljudi kao i drugi njima slični, koji su spremniji i obrazovaniji, osobito u vjerskim naukama, pa se mogu oteti kolebanju u nijjetu i smatranju toga posta kao farz, postiće taj dan ali tajno.

Ko vidi mlađak mjeseca ramazana treba da taj dan posti makar drugi ne postili. Neki učenjaci vele da taj čovjek treba da posti i onaj dan koji bi prema njegovu računu ili na osnovu njegova viđenja dolazio kao prvi dan ševvala i da bi u prvom i drugom slučaju kad ne bi postio, morao napostiti te dane, ali bez kefareta. Ispravno je, međutim, da bi u drugom slučaju trebao mrsiti, ali tajno (kako sam to dokazao u svojoj raspravi »Pitanja i odgovori«).

Kad bude obzorje zastrto oblakom, dimom ili sličnim, uvažiće se glas o mlađaku za ramazan i jedne osobe koja je poštena ili joj se bar ne zna za nepoštenje, bez obzira na spol, pa čak i onda kad bude tvrdila da je jedna druga osoba svjedočila da je vidjela mlađak. Kad ta osoba bude javljala za mlađak, ne mora to ona činiti u obliku svjedočenja kao npr. riječima: »Ja svjedočim da sam vidjela«. Za mlađak ševvala kao i drugih mjeseci treba svjedočenje dvojice muslimana ili jednog muslimana i dviju muslimanki.

Kad bude obzorje čisto i vedro, onda - vele neki - i za ramazan i za ševval treba veći skup ljudi da svjedoči. U slučaju da je ramazan ustanovljen na osnovu iskaza jedne osobe, kad se namiri trideset dana posta, ne smije se - veli se - ipak jesti ako se i pored čistog i vedrog obzorja mlađak nije vidio. No, danas se treba držati mišljenje Ebu Muhammedova u ovom pogledu, a to je da, kada se namiri trideset dana posta, treba proglasiti Bajram. Isto tako treba se ravnati i fetvu izdavati po imami Tahavijinu mišljenju, a to je da se i u slučaju vedra i čista neba može usvojiti svjedočenje jedne osobe kako za ramazan tako i za Bajram, ako je pouzdana i tvrdi da je vidjela mjesec negdje izvan grada ili s kakva visoka mjesta, npr. s munare, pa makar i u gradu.

Kad se ustanovi početak ramazana u jednom mjestu ili jednom kraju, obično se uzima da i drugi krajevi treba da poste od istoga dana, odnosno da su dužni napostiti onaj dan koji nijesu postili, a spomenuti kraj ga postio. No, mnogi učenjaci uzimaju u obzir u ovom slučaju razliku u udaljenosti jednog kraja ili mjesta od drugog, pa vele da onaj kraj gdje nije bilo moguće vidjeti izvjesne večeri mlađak ne mora postiti onaj dan koji je u drugom kraju na izvjesnoj udaljenosti mogao biti prvi dan ramazana i kao takav se ispostavio.

Ne poklanja se, prema mišljenju većine uleme, gotovo nikakva pažnja tome što će se mlađak vidjeti u danu, pa bilo to prije ili poslije podne. On se uzima za iduću večer.

Danas je usljed razvoja radio-tehnike mnogo lakše dati informacije i u najudaljenije krajeve i naselja. Stoga su otpali i mnogi problemi oko obavještavanja muslimana u pojedinim krajevima od strane službenih i mjerodavnih faktora koji su dužni da ih obavijeste.

ŠTA ĆE POST POKVARITI

Za što treba keffaret? Ima nekih stvari koje će post pokvariti pa ne samo da treba napostiti dan za dan, nego treba još podnijeti i određenu kaznu koja se zove *»keffaret«*. Ovo će biti kada onaj koji posti dragovoljno, hotimično i svjesno izjede ili popije i najmanju česticu od onoga što služi kao hrana, piće ili lijek ili od onoga za čun po naravi žudi i njime udovoljava svojoj strasti, kao npr. pušenje duhana, žvakanje ili jedenje njegova Ušća, ako u tom uživa. Isto tako treba keffaret i za slučaj spolnog općenja, kako za jednu tako i za drugu osobu.

U ČEMU SE SASTOJI KEFFARET I KADA ON SPADA

Keffaret se sastoji u oslobađanju roba ili robinje, a ako to nema, onda da posti uzastopno šezdeset dana (dva mjeseca) ali da u tim danima ne dođu bajramski dani (kad ne valja postiti).

Ako ni to nije u stanju zbog slabosti ili starosti, onda da nahrani šezdeset siromaha: da svakom dade ručak i po večeru, ili po dva ručka i po dvije večere, ili po doručak i po večeru, ali sve to istim osobama. Može i to da im svakom dadne po polovicu sa-a pšenice (1 kg, 66 dkg i 6 g) ili pšenična brašna, ili po jedan sa' (3 kg, 33 dkg i 2 g) ječma, hurmi ili suha grožđa, ili u novcu koliko vrijedi spomenuta pšenica, brašno ili ječam i hurme. To se sve može dati jednom siromahu, ali postepeno kroz 60 dana. Dovoljan je jedan keffaret za više raznovrsnih prekršaja u postu ako se taj ili ti prekršaji nisu dogodili poslije obavljenog keffareta. Keffaret bi spao s dotične osobe kad bi kod nje taj dan nastupilo nešto što bi dozvoljavalo da se ne posti, npr. hajz, nifas ili bolest.

ZA ŠTO TREBA SAMO KADA'?

Keffaret ne treba nego samo *kada'* (dan za dan) u sljedećim slučajevima:

- Kad bi čovjek pojeo nešto za čim ne osjeća nikakve slasti niti za tim teži, kao npr. pojede prijesna pirinča, brašna, tijesta, poveliku količinu soli najednom, košpicu, papira, željeza, kamena itd.
- Kad bi se klistirao ili slično što učinio, makar ne uštrcavao tekućine u crijevo, ili obratno dao na neki način da tekućina prodre u crijevo makar se ne služio klistirom ili sličnim nečim.
- Kad bi uštrcao lijeka kroz nos ili grlo, nakapao u uši ulja, pa čak prema nekim učenjacima i vode, zatim mazao ljekarijom ranu na trbuhu ili na glavi pa ona prodre unutar trbuha ili mozga.
- Ako u grlo upadne kiše ili snijega pa nehotice to proždre, kao i vodu koja mu se zalije pri uzimanju abdesta ili gusula.
- Ako je bio natjeran silom da prekine post.
- Ako ga je prekinuo bojeći se da ne oboli zbog naporna rada koji mora raditi.
- Ako proguta vode koju mu je neko u snu nalio u grlo.
- Ako hotimično nastavi jesti nakon što je bio počeo jesti zaboravši da posti.
- Ako je jeo nakon što je bio nijjet učinio postiti, ali ne prije zore nego obdan.

- Ako je osvanuo kao musafir ali nijjet učinivši postiti da se odlučio biti mukim i usprkos toga jeo.
- Ako je osvanuo kao mukim pa nijjet učinio biti musafir i omrsio se.
- Ako se ustezao se cio dan od svega što post kvari ali nije nijjet učinio ni postiti ni mrsiti.
- Ako je ručao sumnjajući da se je zora već rodila, a ona se uistinu bila rodila.
- Ako se iftario misleći da je sunce, a to se nije dogodilo.
- Ako je sobom izazvao ejakulaciju sjemena, ali ne spolnim općenjem.
- Ako je pokvario post ali vanramazanski.
- Ako je teglio u se i šmrkao kakva dima ali ne duhanskog ili sličnog koji je za uživanje i za što bi trebalo keffaret, ako bi namjerno u se teglio dim.
- Ako bi hotimično povratio na sva usta, ili vratio natrag ono što je htio nehotimično povratiti ali na sva usta.
- Ako progutamo ostatak jela među zubima ako je koliko mali grašak.
- Ako padne neko u nesvijest i bude u tome makar i cijeli mjesec, za svaki dan treba samo kada', dok onaj dan kada je to nastupilo ne treba napostiti, a kad bi mu to uveče nastupilo, sutradan neće napostiti, nego tek slijedeći dan i dalje.
- Ako neko poludi ali ludilo ne traje cijeli mjesec.

Ko pokvari post, vadžib mu je ipak da se uzdrži do večeri od svakog jela i pića što post kvari. Isto tako će postupiti osoba koja postane čista poslije zore (prođe joj hajz ili nifas), dječak koji bi taj dan postao balik (punoljetan), ili nemusliman koji bi taj dan primio Islam.

ŠTA NEĆE POKVARITI POST

Neće uopće post biti pokvaren ako bi čovjek, zaboravivši da posti, jeo, pio ili spolno općio, pa ne treba ni kada' (ako nekoga vidimo da se zaboravio pa jede na primjer, ako ne može postiti bez velike muke kao što su stariji i slabunjavi ljudi, ne treba ga opominjati). Ako bi čovjek ejakulirao sjeme bez svoga djelovanja pa makar to nastupilo zbog poduljeg gledanja ili zamišljanja, ili se namazao po glavi ili po drugom mjestu kakvim uljem, ili pak podvlačio surmu pa joj čak i ukus osjetio, ili dao pustiti sebi krv, ili ogovarao koga, ili nijjet učinio ne postiti pa ne izvršio toga nijjeta, ili ga zakusio dim pa od čega bilo, ili prah pa makar od brašna, npr. u mlinu, a to ne bude njegovim djelovanjem ili voljom. Isto tako ako nam uleti u grlo kakva buba u letu bez naše volje, ako osvane neko džunub pa makar cio dan proveo takav, nalio u mokraćnu cijev ulja ili vode, zalije nam se u uši vode npr. kod kupanja, povratimo pa makar na sva usta ili kad bi se bljuvotina vratila natrag ali ne njegovim utjecajem, kad bi hotimično povratio ali ne na sva usta, kad bi proždro ostatak hrane među zubima koji je manji od malog graška, kad bi ižvakao nešto u veličini malog graška što je u ustima iščezlo, a da ukus od toga nije u grlu osjetio.

ŠTA JE MEKRUH ZA ONOG KOJI POSTI

Mekruh je posniku kušati štogod jezikom ili to žvakati bez nužde, a u nuždi nije. (Npr. majka djetetu ižvaće tvrdu hranu ili kuharica moradne da okuša da li je jelo kako treba slano ili slatko, a gospodar joj ili muž strog - onda im nije mekruh). Mekruh je i žvakati smolu, sakupljati pljuvačku u ustima pa je žderati, raditi ono što bi moglo oslabiti čovjeka i onesposobiti ga za post, kao npr. previše puštanje krvi. Isto tako činiti sa ženom ono što bi moglo dovesti do ejakulacije ili do čega višeg ako nije siguran da se to neće dogoditi. No, ako je siguran, onda nije mekruh.

Nije mekruh brkove mazati, makar i miomirisnim uljem, surmu podvlačiti, krv puštati, misvakom (četkicom) zube trljati u svako doba dana makar misvak bio vlažan ili skvašen vodom, zatim izapirati usta i nos pa makar i ne radi abdesta kao i okupati se ili se zamotati u mokre čaršafe radi rashlađivanja.

Mustehab je ručati pred zoru, i pokasno a iftariti se porano, tj. ne čekati da se ukazu zvijezde na nebu. Samo za oblačna dana mustehab je malo s večerom popričekati.

KOME JE SLOBODNO DA NE POSTI

Ne postiti, odnosno pokvariti post uz ramazan smije:

- bolesnik kojem post škodi, otežava mu ozdravljenje ili ranjeniku otežava iscjeljenje rane,
- onaj koga glad ili žeđ tako spopadne da se poboji da će od toga stradati,
- onaj ko vidi da će posteći oboljeti pa makar bio i zdrav,
- žena trudna ili dojilja koja se boji da će posteći pameti šenuti, zaglaviti ili oboljeti, boji se toga sebi i djetetu, pa makar bilo i tuđe dijete,
- zatim ratnik koji bude znao ili držao prilično sigurno da će poslije ramazana poći u boj protiv neprijatelja pa se uzboji da posteći ne oslabi.
- Isto tako musafir,
- potpuni starac ili starica,
- osoba koja mora da radi na teškim poslovima u tvornici, rudniku i si., pa zbog toga ne može ili jedva može da izdrži post,
- osoba koja stoji pred neodgodivim poljskim radovima, kao žetvom, koje mora sobom da radi pri čemu ne može ili jedva može da izdrži post.[8]

---

[8] Ovi posljednji potpadaju pod ajet »Ve alellezine jutikunehu fidjetu ta-ami miskin«. Tvrdnja da je kod toga ispušteno jedno »la« je glupa kao i to da je ajet »mensuh«.

Kao opravdana bojazan za zdravlje uzima se samo ona koja se temelji na dokazima i iskustvu - vlastitom ne tuđem - kao i iz izjave dobra, pouzdana liječnika koji drži do vjere onoga koji posti, u protivnom slučaju njegova izjava ne može biti mjerodavna. Bojazan plašljivih ljudi koji se i zbog najmanje sitnice prepadnu da ne obole ne uzima se u obzir, pri određivanju da li može ne postiti.

Musafiru je bolje postiti ako mu post neće nauditi i ako njegovo društvo posti, inače mu je bolje da ne posti, čovjek koji je započeo postiti pa istoga dana postane musafir pošavši na put, ne smije prekinuti post taj dan, mora ga dovršiti.

Potpuni starac ili starica kao i osoba koja je prisiljena da radi teške poslove i nema izgleda da bi mogla doći u priliku da naposti ono što nije postila, davaće otkup *(fidje)* za svoj post, i to za svaki dan polovicu sa-a pšenice (1.666 g) ili vrijednost toga u novou. Ako ni to ne mogu da daju, onda će moliti Boga za oprost.

Svi ostali osim spomenutih moraju napostiti onoliko dana koliko nisu postili. Kad se napašta, ne mora se neprekidno dan za danom bez prekida postiti. Kad dođe novi ramazan a dotični nije napostio što je ostao dužan, napostiće to iza ramazana.

Ko ne bi napostio ono što je dužan, a razbolio se na smrt, dužan je, ako je moguće, oporučiti da se iz njegove imovine dade otkup za onoliko dana koliko ih je bio dužan napostiti. Za one pak dane za koje nije bio u prilici da ih naposti ne treba ništa oporučivati. (Npr. musafir koji cijeli ramazan nije postio dođe kući i odmah se razboli. Ako se razbolio do petnaest dana a nije ništa napostio, onda će oporučiti otkup samo za petnaest dana koje je mogao postiti a drugo ne.)

Prijeporno je da li se smije bez opravdanog razloga prekršiti post nafile. No gozba na koju je pozvan ili sam druge pozove, dovoljan je i opravdan razlog da se taj post smije prekršiti ako je to prije podneva, ali i taj post se mora napostiti.

ZAKLJUČNA RIJEČ O POSTU

Uzvišeni Bog je ljudima neke stvari zapovjedio, a neke zabranio da rade, i to sve radi njihove koristi i dobra. Zabranio je ono što je štetno za onog koji to čini ili za drugoga, pa u kom bilo pogledu. Ustezanje od onoga što je Bog dž. š. zabranio i vršenje onoga što je On zapovjedio da se radi - zove se arapski *»takva«,* i od toga ovisi naša sreća i spas na oba svijeta. Po Kur'anu i Hadisu to je svojstvo jedino mjerilo za odlikovanje ljudi jednih od drugih. Čovjek koji se kiti tim svojstvom zove se *»muttekija«.*

Vjera traži od čovjeka da bude rob Božiji a ne rob svojih strasti. Ko je rob svojih strasti taj se ne može nakititi ovim uzvišenim svojstvom - takvalukom i on je sposoban da učini svako zlo djelo i svaku grubost.

Vjera je odredila jednomjesečni post svake godine kao odgojno sredstvo koje će pomoći da se čovjek-vjernik okiti pravom odanošću prema Bogu dž. š. jer se on posteći odriče svojevoljno i najukusnijih jela i pića i pri najvećoj gladi i žeđi i od svega drugog čemu ga strast vuče. Tim se ml privikavamo samosavlađivanju i disciplini pa postajemo sposobni da se i u toku života uspješno borimo protiv svih stramputica na koje nas vuku naše strasti, a koje su inače za nas štetne i vjerom zabranjene ili pokuđene. Nema »takva-a« bez samosavlađivanja niti se može bez toga izgraditi čvrst i duboko moralan čovjek i postati »muttekija«.

Osim toga Islam traži od svojih sljedbenika, bez obzira kojem društvenom sloju pripadali, da se priuče na razne poteškoće, pa i podnošenje gladi i žeđi,, da imaju male zahtjeve, da budu strpljivi i izdržljivi. U životu pojedinaca a i jednog naroda događaju se razne neprilike, pa i ratovi, pa treba da su ljudi priviknuti podnositi te teškoće, kako oni u bojnim redovima tako i oni u pozadini.

Post je Bogu dž. š. veoma ugodno djelo i On obećava naročitu nagradu za one koji poste. No, da bi se postigao pravi cilj posta kao i prava nagrada za to, treba da se onaj koji posti kloni i svih drugih negativnih stvari kao što su laž, ogovaranje, gadne riječi, psovka, svađe i sl., i to sve radi Boga dž. š. Ko to ne radi radi Boga nego radi svijeta ili iz navike, ko uz to laže, ogovara druge, svađa se, karta se, psuje i sl., taj nema od posta nikakve koristi ni za ovaj ni za onaj svijet. Muhamed a. s. je rekao u jednom hadisu: »Koliko li ima posnika (saima) koji od posta nemaju ništa do gladi i žeđi«, a to su oni koje smo upravo spomenuli.

ZAVJET (NEZR)

Kad se neko zavjetuje da će postiti koji dan, sedmicu ili mjesec, da će klanjati nešto ili da će izvjesnu sumu novaca ili stvari podijeliti siromašnim ili dati u dobrotvorne svrhe ili da će *»i'tikaf«* učiniti (izvjesno vrijeme se povući u samoću i sjedeći kao na zadnjem sjedenju u namazu ibadet činiti), dotični mora to ispuniti. No, svaki zavjet se ipak ne mora ispuniti.

Zavjet se mora ispuniti:

1) Ako se isti onakav čin kakav je zavjetni nalazi u činima koji su od Boga stavljeni ljudima u dužnost,
2) ako je taj čin takav kakav se sam po sebi traži (radi samog sebe),
3) ako dotični čin nije inače nikakva dužnost. Prema tome čovjek koji se zavjetuje da će obići bolesnika ili otpratiti dženazu (gdje nedostaje prvi uvjet), ili da će uzeti abdest (gdje nedostaje drugi uvjet) ili da će učiniti sedždei-tilavet ili klanjati sabah (pri čemu nedostaje treći uvjet, a i inače su to djela koja moramo i onako činiti pa je zavjet suvišno činiti) ne mora ispuniti svoga zavjeta.

Zavjet koji odgovara gornjim uvjetima mora se ispuniti pa makar bio bezuvjetan, npr. da rekne neko: Neka sam dužan podijeliti sirotinji hiljadu dinara!«, ili s uvjetom, npr. rekne: »Ako mi ozdravi dijete, neka sam dužan nahraniti desetero siročadi!« Doduše u ovom drugom slučaju ne mora se zavjet izvršiti ako se uvjet ne ispuni.

Pri izvršavanju zavjeta ne mora se uzimati u obzir neko određeno vrijeme, mjesto, novac, stvar ili određeni siromah.

Prema tome ko bi se npr. zavjetovao da će klanjati dva rekata u Meki ili Medini, može ih klanjati u kojem bilo mjestu. Ko se zavjetuje da će postiti recimo mjesec redžeb, može postiti šaban, ili se zavjetuje da će izvjesnu stvar podijeliti Hasanu, može je dati i Husejnu, itd. Svakako je bolje kad se pazi i na ove sitnije stvari, tim prije što neki imami kažu da se mora i na njih paziti.

Ako se uvjetni zavjet izvrši prije nego se uvjet ispuni, ne vrijedi i valja ga ponoviti kad se uvjet ispuni.

O ITIKAFU

I'tikaf znači namjerno boravljenje izvjesno vrijeme u džamiji u kojoj se klanja svih pet vakata namaza u džematu, i to radi sevaba. Prema tome itikaf ne vrijedi ako se ne obavlja u džamiji, (ili i u džamiji ali se u njoj ne klanja svih pet vakata u džematu), kao ni onda ako je u džamiji boravio ne znam koliko ali bez namjere da to bude itikaf. No, žena može obaviti itikaf i u svojoj kući, ako ima posebnu sobu za klanjanje. Itikaf a ima tri vrste: 1) vadžib, 2) sunneti-muekkede i 3) mustehab. Vadžib je zavjetni itikaf, sunneti-muekkede,

I to alel-kifaje (tj. ako jedni izvrše s drugih spada) je itikaf u zadnjih deset dana ramazana i mustehab-itikaf koji je izvan ovih. Za valjanost izvršenja zavjetnog itikafa uvjetuje se post. Itikaf-mustehab može se izvršiti i bez posta pa se može sastojati čak i iz vrlo kratkog boravljenja u džamiji, npr. samo od nekoliko časaka.

Ko je u itikafu ne smije se udaljavati iz džamije osim za obavljanje nužde. I jedan čas boravka izvan džamije bez nužde pokvariće itikaf. Dotični stalno boravi u džamiji, tamo jede, pije i spava. On smije nešto kupiti što mu je potrebno u džamiji, ali ne smije u džamiju donositi. robu i tamo je držati kao ni vršiti kupoprodaju radi trgovine. Svaki odnosaj sa ženom mu je haram i to bi mu naravno pokvarilo itikaf.

Pri nijjetu za itikaf može se nijjet učiniti npr. samo za boravak preko dana u džamiji. Tada bi smio preko noći biti kod kuće. Držati neprestano šutnju u itikafu kao neku vrstu ibadeta smatra se kao mekruh, tj. smatrajući šutnju nekim postom ili pobožnim činom.

ZEKAT

ŠTA ZNAČI ZEKAT

Zekat je izvjesna količina određene imovine koju neki prema Božijoj zapovijedi daje u vlasništvo drugom muslimanskom licu.

Zekat spada u najveće Božije zapovijedi-farzove i kao takav spominje se u Kur'anu na preko trideset mjesta, uporedo s namazom, što je najbolji dokaz koliku mu važnost Islam daje. Velika je Božija prijetnja za one koji su dužni a ne izvršavaju te dužnosti.

Da neko bude dužan davati zekat treba da ima ove uvjete:

1) da je musliman,
2) da je pametan,
3) da je punoljetan,
4) da ima određenu količinu (nisab) novca, zlata ili srebra - u kakvom bilo obliku, ma u čemu - ili druge imovine koja raste i razvija se, npr. trgovačke robe i žive stoke za rasplod.

Ako je novac, zlato ili srebro, odnosno rečena imovina kod dotičnog pregodinila i ako taj nema na sebi duga koji bi, kad bi ga isplatio, okrnjio spomenutu količinu koju zovemo nisabom ili bi je posve nestalo. Ta količina (nisab) kod zlata iznosi 20 miskala (miskal = 4,58 g, 20 miskala = 91,60 g) kod srebra 200 drama (dram = 3,21 g, 200 drama ja 641,5 g srebra). Kod robe za

trgovinu, te novca od papira i metalnog osim od zlata i srebra je onoliko koliko vrijedi 200 drama srebra u novcu. Kod žive stoke; kod goveda 30 komada, kod sitne stoke 40 komada.

Prema tome zekat nisu dužni davati:

- ludi,
- dječaci (niti iko treba da iz njihove imovine daje),
- onaj koji nema od spomenutih imovina punog nisaba,
- onaj s drugom vrstom imovine, npr. zemlje i kuća, ne znam koliko,
- onaj u koga određena količina spomenutih imovina nije još pregodinila,
- onaj koji je dužan toliko da bi mu sva ta imovina otišla za dug kad bi ga isplatio, ili mu ne bi ostalo bar toliko koliko bi iznio nisab.[9]

---

[9] Nisab, danas (1968. god.), prema vrijednosti zlata iznosj 122.377 st. dinara, a prema srebru 44.905 st. dinara. Budući da se vrijednost zlata i srebra mijenja, potrebno je svake godine izračunati vrijednost nisaba prema vrijednosti ovih dragocjenih metala.

ZEKAT NA DUG

Zekat se mora davati i na dug koji neko ima kod drugih osoba ali tek onda kada sef taj dug naplati. Da li dužnost davanja nastaje kad se sav dug naplati ili samo jedan njegov dio, da li se mora dati i za prijašnje godine dok se nije ništa naplatilo od duga, - pri rješavanju tih pitanja valja znati slijedeće: Kod pojma »dug« razlikujemo tri vrste: »jaki dug«, »srednji dug« i »slabi dug«. »Jaki dug« je onaj što ga dužnik duguje za zajam ili trgovačku robu koju je odnio na veresiju. »Srednji dug« je onaj što ga dužnik duguje za drugu kakvu imovinu, npr. kupio neko vola ili konja od težaka, dakle ne od trgovca, ili kupio od netrgovca njegove polovne haljine, kupio nečiju kuću za stanovanje itd. »Slabi dug« je onaj koji proizlazi iz obaveza koje nemaju veze sa zamjenom za neku imovinu, kao npr. dužni mehr puštenici ili udovici koji one naplate, ili kad neko odbije da po oporuci nekog čovjeka primi neku svotu novca.

Kod »jakog duga« mora se platiti zekat i za prijašnje godine dok je ležao dug kod dužnika, ali tek kad primi jednu petinu nisaba, odakle treba dati dva i po postotka, tj. četrdeseti dio. To mora učiniti ako je dug njegov kod osobe koja ga ne poriče, pa makar ta osoba bila sudski proglašena raspikućom, ili čak i poriče ali zajmodavac može dokazati da mu je dotični dužan.

Za »srednji dug« se ne mora dati zekat dok se ne primi koliko iznosi cijeli nisab. Da li će dati na njega j za prijašnje godine ili ne, o tom postoje dva mišljenja koja se osnivaju na dvije verzije, izvora (rivajeta). Jedno je mišljenje da treba i za prijašnje godine (to mišljenje zastupa više učenjaka), a drugo je da ne treba (neki tako drže).

Za »slabi dug« također se ne mora dati zekat dok se ne primi kolik cio nisab, i to pošto prođe godina dana po primitku.

Ova mišljenja su našeg imama Ebu Hanife, dok njegovi učenici Ebu Jusuf i Muhamed zahtijevaju da se dadne zekat na svaki dug bez razlike, čim se koliko bilo naplati, i to četrdeseti dio od naplaćenog iznosa.

Da bude zekat valjan i da se čovjek oduži dajući zekat, potrebno je namjeru izraziti (nijjet učiniti) bilo pri davanju nekome, ili pri izdvajanju ili odbrajanju iz svoje imovine. Kad bi dakle dao nekom novaca ne namjeravajući tada da je to u ime zekata pa kasnije nijet učinio da ono bude u ime zekata, a novac je još na srijedi, moglo bi valjati. Onaj kome se daje ne mora znati da je to zekat, pa čak kad bi mu rekao da je to poklon ili zajam, a ovamo zanijetio da je zekat, moglo bi to vrijediti kao zekat. Zbog ovoga uvjeta o nijjetu ne može se dužnik osloboditi duga time da mu ga odbiješ u ime zekata. Tu bi morao dužniku dati sumu koliku ti je dužan, utvrdivši ga prije toga da će ti vratiti dug kad imadne sredstava, pa neka ti povrati tvoj novac u ime isplate duga.

ZEKAT OD ŽIVE STOKE

Pod živom stokom se ovdje misli sitno blago (ovce, koze) te krupno (goveda i deve).

Zekat se daje samo na onu živu stoku koja se vise od pola godine nalazi na paši (takvo živinče se zove »saime«), i koja nije radna stoka. Dakle od radne žive stoke, npr. volova koji oru ili vuku teret i one koja se više od po godine hrani na jaslama, ne treba davati zekata, pa makar je imao ne znam koliko.

Ako je goveda manje od trideset (to je nisab za njih) ne treba davati zekata. Tek kada čovjek imadne trideset (naravno »saima«) onda će dati jedno june koje je unišlo u drugu godinu. To vrijedi do broja trideset devet, a čim imadne četrdeset pa do isključivo šezdeset, valja dati june koje je unišlo u treću godinu. Ovo je po Ebu Jusufu i Muhamedu, kod kojih je isto da li se daje za 40 ili 59 komada, dok Ebu Hanife traži da se za ono što prelazi preko broja četrdeset daje razmjerno, tj. za jedan komad četrdeseti dio vrijednosti jednog dvogodišnjeg juneta, za dva komada dvije četrdesetine, za tri komada tri itd. Prvo je mišljenje odabranije kod učenjaka. Od šezdeset do šezdeset devet treba dati dvoje junadi u drugoj godini, za sedamdeset komada jedno june u drugoj i jedno u trećoj godini. Tako će se to računati kad god se poveća za deseticu, dakle za svako trideset komada po jedno june u drugoj, a za svako četrdeset komada po jedno june u trećoj godini. Bike se računaju kao i goveda. O devama ne govorimo jer ih u nas i nema.

Do ispod četrdeset ovaca ili koza (toliki je njihov nisab) nema zekata. Na 40-120 komada daje se jedan brav, na 121-200 komada daju se dva brava, na 201-399 daje se tri brava, na 400 četiri brava, a na svaku dalju stotinu po jedan brav.

Najmanji brav koji bi se mogao dati na ime zekata je onaj od godinu dana, jer bravče od najmanje godinu dana spada u brave na koje se daje zekat. Ali na samu janjad, jarad ili telad ne daje se zekat. Ako su pak pomiješani s veli: kim, npr. ima neko ovaca i janjadi zajedno 40 komada, onda treba dati zekat.

Ko bude dužan dati u ime zekata june ili bravče izvjesnog doba a nema ga, može dati mlađe a razliku namiriti u novcu pri davanju zekata. Uopće za svašto se zekat može dati u novcu, žitu ili nečem drugom što vrijedi procijenivši tačno ono što bi morao da dadne, a ostavivši sebi dotičnu stvar mjesto koje daje novac ili što drugo.

Po pretežnom mišljenju, na konje se ne daje zekat. (Istina Ebu Hanife smatra da treba i na konje davati zekat u ovim slučajevima:

1) kad su »saime« kao i svaka druga stoka,
2) kad ih ima i muških i ženskih i
3) kad se drže samo za rasplod. Zekat na njih iznosio bi 2,5% njihove vrijednosti ako ona odgovara nisabu). Na jahaće, dakle, tovarne i vojničke konje, kao i na same mužjake ili same kobile nema zekata ni po čijem mišljenju.

ZEKAT OD MRTVOG BLAGA

Pod mrtvim blagom se ovdje misli zlato i srebro u kom bilo obliku, te novac, ma koji bio, i roba za trgovinu, ma kakva bila (žito, brašno, druge životne namirnice, meka, sitna, živa roba itd.).

Na zlato i srebro daje se zekat (kao i na sve zlatne i srebrene stvari) ako imadne zlata 20 miskala = 91,60 g, a srebra 200 drama = 641,5 g, i to četrdeseti dio od njih. Na zlato i srebro ispod spomenute količine ne daje se zekat.

Na novac od papira i metalni osim zlatnog kao i na robu za trgovinu se daje zekat ako iznosi svotu, odnosno vrijednost od 200 drama = 641,5 g srebra, i to 2,5% od vrijednosti toga.

Ko od pomenutih imovina nema nijedne toliko da bi vrijedila sama koliko je nisab, ali od svih imade vrijednost koliko je 91,60 g zlata ili 641,5 g srebra dužan je dati zekat, i to 2,5%.

Pri procjenjivanju zlata, srebra ili robe, kad neko hoće da daje na njih zekat u novcu ili kakvoj drugoj robi - što je dozvoljeno - treba uzeti u obzir tada postojeću vrijednost, tj. kad se daje (prema Ebu Jusufu i Muhamedu), ili u vrijeme kada je bio dužan dati (prema Ebu Hanifi), a ne onu vrijednost koju je to blago imalo u doba kada ga je nabavljao.

Ono što nije od čista zlata ili srebra, ali je u sastavu njegovu više zlata ili srebra nego druge primjese, smatra se kao od čista zlata ili srebra. Ako je pak više primjese, smatra se da nije od zlata ili srebra, pa zekat na to ne treba davati, osim ako spada u robu za trgovinu.

Na biser i dragulje nema zekata, osim ako su za trgovinu. Ako nisab na početku i svršetku godine bude čitav, zekat se mora dati makar se nisab tokom godine i krnjio.

U slučaju da bi po izmaku godine propala imovina nekim slučajem, onda otpada i zekat, a ako bi propao samo jedan dio imovine, razmjerno tome otpalo bi i zekata.

Zekat se može dati za više godina unaprijed.

KOME SE DAJE A KOME NE DAJE ZEKAT

Zekat se daje muslimanu ili muslimanki koji su siromašni, tj. nemaju ništa ili imaju ali nemaju ni od čega suvišne imovine toliko koliko bi izašao nisab.

Može se dati i zdravu siromahu koji ima i svoje zarade. Ne može se dati nemuslimanu i imućnu čovjeku, a kao takav smatra se svaki čovjek koji ima koje bilo imovine u vrijednosti nisaba, ako to nije za ličnu upotrebu. (Imati npr. dva tri odijela za razno doba godine, jahaćeg ili tovarnog konja, kravu za mužu, volove za oranje težaku - sve je to za ličnu upotrebu[10]). Ne može se zekat dati ni malom djetetu imućna čovjeka, dok velikom može ako nema svog vlastitog imetka. Ne može se dati ni ljudima od porodice Hašimovića odakle potječe naš Pejgamber s. a. v. s. niti onim koji su od loze h. Alije, h. Abasa, h. Džafera, h. Akila ili Haris ibni Abdul-Mutaliba. Ne može se dati ni svojoj uzlaznoj ni silaznoj rodbini (roditeljima, roditeljima roditelja, sinovima, kćerima, makar za siromaha udatim, unucima, unukama itd.). Prema Ebu Hanifi ni žena mužu ne može dati zekata, a prema Ebu Jusufu i Muhamedu može. Ostaloj svojoj rodbini (braći, sestrama, tetkama, dajdžama, amidžama itd.), ne samo da se može dati nego je i najbolje, ako su potrebni.

Ne može se zekat dati u svrhu gradnje džamije, mekteba, vodovoda, mosta itd., zatim za ukop mrtvaca, isplatu njegova duga, uopće ondje gdje nema onoga kome je namijenjen zekat, a to je siromašna osoba kojoj treba da se zekat neposredno ili posredno (preko opunomoćenika) stavi u vlasništvo.

---

[10] Čovjek koji ima takvih nekretnina: kuću za iznajmljivanje, dućan, bašču ili njivu, ali njihov dohodak ne može podmirivati potrebe njegove i njegovih ukućana, ne smatra se imućnim, pa mu se može dati zekat (po imami Muhamedu, dok Ebu Hanife i Ebu Jusuf drže da ne može).

Ko bi dao zekat nekom za koga je mislio da je siromašan, pa doznao poslije da nije, neće mu trebati ponovo davati.

Mekruh je dati jednom siromahu toliko zekata da bi se on i sva njegova čeljad toliko obogatili da ne bi mogli više primati zekata, čak kad bi i eventualne dugove isplatio. Mekruh je slati zekat u drugo mjesto, osim ako ima svoje rodbine tamo, ili potrebnijih, ili pobožnijih ilj za muslimane korisnijih osoba koji se bave npr. podučavanjem ili učenjem.

Najbolje je zekat dati svojoj najbližoj rodbini, pa bližoj, pa komšijama, pa svim mahaljanima, pa svojim drugovima po zanimanju, pa tek drugim osobama iz svog mjesta. Razumljivo je da je bolje dati čovjeku koji je pod dugom riego onom koji nije, ili osobi koja ne može sobom zaraditi od one koja može itd.

ZAKLJUČNA RIJEČ O ZEKATU

Za sve što ima čovjek, na prvom mjestu treba da je zahvalan Svevišnjem Bogu dž. š. koji mu je dao uvjete, najprije snagu i pamet, za rad i sticanje svoje imovine i tako mu omogućio da postane imućan. Mnogim je tako Bog dao sreću pa su imućni, dok drugi i pored svih nastojanja ostadoše oskudni. Neki bi opet radili ali im nedostaje sposobnost i prirodni dar, vještina, drugima zdravlje i snaga. Zato je Allah dž. š. naredio imućnim da od svoje imovine, i to samo od one koja raste i povećava se, podijele jedan neznatan dio - 2,5% - jednom u godini siromasima (od žive stoke za rasplod i robe za trgovinu, kao i od one koja je stvorena za to, kao novac, zlato i srebro. Ako ih vlasnik ne stavlja u promet da rastu, sam je kriv).

Dajući uredno zekat čovjek se odužuje Bogu dž. š., ispunjava Njegovu veliku zapovijed i zahvaljuje Mu se na blagodatima koje mu je On podijelio, a tako postaje dostojan i dalje Njegove naklonosti i milosti. Davanjem zekata čovjek pokazuje plemenitost svoje duše i njezinu čistoću od pogane i mrske škrtosti. Pomoći bijedniku i nevoljniku, te otrti sirotinjsku suzu - a to se čini baš zekatom - to je Bogu vrlo ugodno djelo i vrlo velika stvar kod Njega, za koju će On obilno nagraditi one koji daju zekat.

Zekatom se donekle izravnava ona velika razlika između dvije klase ljudi: bogataša i siromaha, uspostavlja se među njima sklad i prijateljstvo, mjesto kojih bi bez toga vladao razdor, mržnja i neprijateljstvo. To je od ogromnog značaja za društvene odnose među ljudima i zato je uzvišeni Allah i zaveo ovu dužnost bogatim, i to ne kao dragovoljno davanje - sadaku, nego kao dužnost, imperativ da daju izvjestan dio siromašnim, koji imaju pravo na to (*Ve fi emvalihim hakkun*).

Zekat treba davati draga srca, javno ili tajno, a tajno je još bolje, kako kaže uzvišeni Kur'an (*In tubdus-sadekati, feni-imma hi, ve in tuhfuha ve tu'tuhel-fukarae fehuve hajrun lekum ve jukeffiru ankun sejjiatikum.»* - Ako razne sadake - zekat i drugo - uzdajete otvoreno, vrlo je lijepo, a ako ih tajno dijelite siromasima, to vam je još bolje i jedan dio grijeha će vam saprati«.)

Kad dajemo sadaku - zekat i ostalo - treba da tražimo one koji su dobri i ispravni vjernici i od kojih dini-Islamu ima korist kao i one koji na prvi pogled ne izgledaju siromašni a u istinu jesu i pomoć im je potrebna.

Radi marljivo pa da imadneš toliko da daješ zekat i postižeš tu čast i nagradu, jer je uvijek bolje i za ovaj i onaj svijet da daješ nešto nego primaš od nekog! I naš Pejgamber a. s. je rekao: »Gornja ruka je bolja od donje. Gornja je ona koja daje, a donja je ona koja prima«. No, ako si slučajno i oskudan, treba da se zadovoljiš s onim što imaš, a ne da gledaš da od drugog badava dobiješ. Zdravu čovjeku, koji ima danas šta jesti, haram je prositi.

SADEKAI-FITR

Svakom imućnom muslimanu vadžib je dati bajramsku sadaku ili sadaku za svršetak posta, zvanu *sadekai-fitr*. Ona se daje za se i za svoju malu siromašnu djecu. Za odraslu (zrelu) djecu i za malu imućnu i za ženu ne mora se dati. Za malu imućnu daće se iz njihove imovine. Majka nije dužna davati za svoju djecu, makar i nemali oca, ali će u ovom slučaju djed dati za svoju unučad. Sadekai-fitr mora dati i onaj koji - s razlogom ili bez njega - nije postio ramazana.

Ko je taj što se smatra imućnim da bi morao davati sadekai-fitr kao i kurban klati, te da ne može zekat primiti - rečeno je prije kad se govorilo o tome kome se ne može zekat dati.

Dužnost davanja sadekai-fitra nastaje rođenjem zore prvoga dana ševala do klanjanja bajram-namaza. Prema tome ko prije toga vremena umre ili se poslije toga rodi nije dužan dati sadekai-fitra. No, može se i prije toga dati na jedan, dva, pa, veli se, i na više dana.

Sadekai-fitr se daje onim kojima se daje i zekat, a kome se ne može dati zekat ne može ni sadekai-fitr.

Sadekai-fitr iznosi polovicu sa-a (l kg 666 g) pšenice ili čitav sa' ječma (3 kg 332 g), ili hurme ili suhog grožđa. Može se dati i u novcu koliko vrijedi spomenuta mjera pšenice ili onog drugog. Dati u naravi mnogo je bolje u doba kada je oskudica u hrani.

Sadekai-fitr za više osoba može se dati jednoj osobi sve ukupno, a da li se može podijeliti jedan sadekai-fitr pa ga dati napola dvojici ljudi, to je prijeporno.

KURBAN (UDHIJJETUN)

Svakom imućnom i doraslom muslimanu kojem je dužnost davati sadekai-fitr vadžib mu je klati kurban za sebe na hadžinski Bajram (ako je mukim). Za djecu ne treba da kolje niti od svoje niti od njihove imovine.

Kao kurban može vrijediti: jednogodišnje bravče (a vele i mlađe od toga, pa i od pola godine ako je tako napredno da izgleda da mu je godina). Kao bravče računaju se ovan, ovca, jarac, koza, dvogodišnje goveče ili petogodišnja deva.

Krupna stoka (goveče i deva) može vrijediti kao kurban za sedam osoba, ako su se one udružile i zaklale ga u ime kurbana i sevaba. Ako nije tako (bilo npr. više od sedam osoba, ili jedna bila nemusliman, ili jedan se udružio s njima jer mu je trebalo meso) onda ne može vrijediti kao kurban ni za jednu osobu. Manje od sedam osoba mogu se udružiti, pa čak i dvije. Te će osobe podijeliti meso tačno mjereći na vagu, a ne onako od oka, osim ako se mesu dodaju i okrajnji dijelovi životinje (glava, pače, koža).

Kurban ne smije biti: slijep, ćorav ni faličan, makar samo u jedno oko, zatim posve mršav, hrom u noge da ne može otići do mjesta klanja, odrezane jedne noge, koje bilo, te odrezane veće polovine uha ili repa. Može podnijeti: šušav, prebijena roga, uškopljen, mahnit pa i šugav, ako je debeo, te onaj kome je odrezano manje od polovice uha ili repa. Ako je odrezana polovica, učenjaci nisu složni, a neki vele da ne može ni kada je odrezana jedna trećina.

Vrijeme klanja kurbana je od zore prvog dana Bajrama do prije zalaska sunca trećeg dana[11] ali ondje gdje se klanja bajram-namaz (u gradu i na selu) ne smije se klati dok se ne klanja bajram-namaz. Ako se ne zakolje u tom vremenu, treba podijeliti sirotinji u novcu ili žitu koliko vrijedi kurban, ako ga ne podijeli živa, i to ako je dotični imućan. Ako je siromašan i bude ga kupio naročito za kurban, treba ga živa podijeliti. Isto tako je sa zavjetnim kurbanom koji se ne zakolje u svoje (tj. spomenuto, rečeno) vrijeme.

Meso od kurbana će se nešto podijeliti sirotinji, nešto svojim poznanicima, a nešto ostaviti i sebi. Mendub je da dio namijenjen sirotinji ne bude manji od trećine kurbana.

Ima ipak kurbana od kojeg se ne smije ništa sebi ostaviti nego se mora sve podijeliti i to samo sirotinji, a to su ovi kurbani:

1) zavjetni kurban (nezr),
2) onaj što se mora u živu podijeliti,
3) onaj što se kolje za umrlog ali na njegovu oporuku (a ako nije po njegovoj oporuci nego od sebe, onda se može jesti od njega). No, prema neodabranom mišljenju može se meso jesti i od kurbana s oporukom,
4) onaj što ga siromah kupi u naročitoj namjeri da ga upotrijebi kao kurbana (neki učenjaci misle da ga ovaj siromah može jesti). Ako ga je otprije imao ili kad ga je kupovao nije to činio s namjerom da ga zakolje kao kurbana, onda po svim mišljenjima može ga sam jesti.
5) ono što kurban ojanji ili oteli,
6) zajednički kurban od čijih suvlasnika jedan bude namjeravao svojim dijelom odužiti se za prošlo.

[11] Prema tome što neki kolju kurban za mrtve uoči Bajrama, ne može važiti kao kurban, jer je zaklano prije vremena.

Mendub je sobom zaklati kurban ako umije, inače sobom bar prisustvovati kod klanja.

Mekruh je da ga zakolje nemusliman, kršćanin ili Židov, iako može podnijeti. Mekruh je u noći klati kurbana.

Kožu od kurbana treba podijeliti. Ne smije se nikako za pare prodati, jer Muhamed a. s. veli: *»Men ba-a džilde udhijjetihi, fela udhijjete lehu«* - Ko proda kožu svoga kurbana taj i nema kurbana. Može se ipak ostaviti koža za svoju upotrebu, načinivši od nje nešto što je trajno ili je direktno zamijenivši za nešto trajno (zamijeniti je za nešto netrajno, makar i direktno, nije slobodno).

HADŽ

HADŽSKA MJESTA I OBREDI

Hadž (hadžiluk) znači pohoditi izvjesna mjesta, u prvom redu Kabu i Arefat, u određeno vrijeme, u mjesecima hadža, radeći pri tome određene poslove. Osoba koja to čini zove se hadžija. Znamenitija mjesta za ophođenje i poslovi koji se vrše pri obavljanju hadža su:

El-bejtul-haramu ili **Bejtullah** je Kaba.

El-hadžerul-esvedu je »Crni kamen« uzidan u istočnom uglu Kabe kod ulaza. Zove se još **Er-ruknul-esvedu**. Vidi se izvan zida koliko za jedan pedalj i jednu podlanicu, a visina gdje je uzidan je upravo koliko je visina srednjeg čovjeka.

Er-ruknul-jemanijju je ugao Kabe od strane Jemena, a onaj od strane Sirije zove se Er-ruknuš-šamljju.

El-hatim je mjesto kao i zid koji se na njemu nalazi na sjevernoj strani Kabe (dva aršina visok, isto tako i debeo u polukrugu s opsegom od 25 aršina), malo rastavljen od Kabe. Još se zove i »Hidžr« ili »Hidžirul-Kabe« = Krilo Kabe.

El-mesdžidul-haram je Haremi-šerif, a to je prostrano dvorište Kabe koje je okružuje sa svih strana i gdje se nalazi vrelo »Zemzem«, »Mekami Ibrahim« i još neke znamenitosti. Taj Harem je odvojen od susjedstva trijemovima s visokim stupovima. Duljina Harema je 400, a širina 304 aršina (l aršin - 76 cm, »graditeljski«, a »čaršijski« oko 68 cm.).

Mekami-Ibrahim je mjesto pred Kabom na istočnoj strani gdje se nalazi kamen s tragovima ljudskih nogu (Ibrahima a. s.), udaljen je od Hadžerul-esveda 28 aršina.

Safa i Merva su dvije humke u Meki udaljene jedna od druge 760,5 aršina (576,5 m).

Arefat je brdo udaljeno od Meke oko četiri sata hoda.

Mina je naselje koje se nalazi nekako na trećini puta između Meke i Arefata.

Muzdelifa je mjesto koje se nalazi između Mine i Arefata.

El-meš'arul-haram je brdo na Muzdelifi koje se zove još i »Kuzeh«. Neki cijelu Muzdelifu nazivaju El-meš'arul-haram.

El-muhassab ili El-ebtah ili El-bathan je prostorna dolina Mine i Meke, upravo predgrađe Meke.

»Ihram« znači nijjet učiniti hadž ili umru, o kojoj će kasnije biti govora, uz »telbije« ili drugu spomenslavu Božiju ili uz tjeranje hadžskog kurbana pred sobom. Ihramom, dakle, mi sebi zabranjujemo mnoge stvari koje su inače dopuštene. Čovjek koji ihram učini, zove se »Muhrim«.

»Telbije« znači izgovarati: *Lebbejkel-lahumme lebbejk. Lebbejke la šerike leke lebbejk. Innel-hamde ven-ni'mete vel-mulke lek. La šerike leke!* - Odazivljem Ti se, Gospodaru, odazivljem. Odazivljem Ti se, Ti nemaš nikakva druga. Odazivljem Ti se. Tebi pripada svaka hvala, blagodati i vlast, nemaš (u tom) druga.

Mikat je mjesto, zapravo granica koju ne smije preći onaj ko hoće da uniđe u Meku, pa s kakvim bilo poslom, ili bez posla, što neće ihram učiniti ili za hadž ili za umru. Mikata ima pet, dakle pet mjesta koja leže na pet puteva kojim se s raznih strana ulazi u Meku, a ona su: za one od strane Medine »Zul-Hulejfe«, za Siriju i Egipat »Džuhfe«, za Irak i Horasan »Zat-Irek«, za Nedžd je »Karn«, za Jemen »Jelemlem« (Ko bi slučajno udario

nekim drugim putem izvan ovih ili izvan puta pošao, mikat mu je pravac koji leži između koja dva spomenuta mjesta.).

Haram je odgoditi ihram za kasnije prošavši spomenuta mjesta, dok se može prije toga učiniti ihram, pa čak je i pohvaljeno. Ko se nalazi unutar granica mikata, može unići u Meku i bez ihrama.

Harem je Meka i njezina okolica do izvjesnih granica. Te granice su: od strane Medine kod mjesta Et-ten'im, 3-4 milje od Meke, od strane Jemena na 6-7 milja od Meke, od puta što vodi iz mjesta El-Džirane 9 milja, zatim od puta taifskog pravcem prema Arefatu 7- milja, od puta džidanskog 10 milja.

(Kastelani u svojoj knjizi *»Iršadussari«* prenosi mišljenje Ibni Surake iz njegova djela »El-eadad« a to je »da je harem samo jedan na zemlji«[12], a to je Meka i ono oko nje, sa prostorom od 16 milja u duljinu i 16 milja u širinu.)

Hali je prostor i mjesta koja leže izvan Harema do mikata.

Tavaf je ophođenje Kabe. Hadžija ophodi oko Kabe po sedam puta počinjući od Hadžerul-esveda, i to se zove jedan tavaf. Ima uglavnom tri hadžinska tavafa: 1) Tavaful-kudum (tavaf pri dolasku u Meku), 2) tavafuz-zijareti (najglavniji tavaf koji se obavlja u danima Bajrama) i 3) tavafus-sadr (tavaf pri povratku kući).

Reml (pokaskivanje) ići žurno s vrlo kratkim koracima tresući pri tom ramenima.

Sa'j žurni hod, zapravo istrčavanje sa Safe na Mervu, kao i s Merve na Safu - po sedam puta, pri čemu, između određenih granica koje su obilježene naročitim znakovima, treba lagano potrčati, zapravo požuriti

---

[12] Iako se Medina sa svojom okolicom također uzima kao harem koji je jednako vrijedan kao i mekanski - prema imamima Šafiji i Maliku - ipak Medina nije u pravom smislu harem - po Ebu Hanifi - pa je harem samo jedan, onaj u Meki, kako to veli i Ibni Suraka.

Džemre - gomila sitnog kamenja. Na Mini imaju tri džemreta, između svakog koliko jedan, puškomet - i na njih se hadžije bacaju sitnim kamenčićima (na svako po sedam kamenčića, to se zove »remj«.).

El-akabe je jedna tačka na Mini, i tu se nalazi jedna gomila kamenja »džemretul-akabe«.

Umra je jedan pobožni čin koji se sastoji iz ihrama, tavafa i saja, nakon čega se treba obrijati ili ošišati kao znak da je taj čin završen i da je opet dotični slobodan. Umra se obavlja u svako doba godine, samo je mekruh to činiti deveti, deseti, jedanaesti, dvanaesti i trinasti dan zil-hidžeta. Umra je sunnet ako je bez zavjeta. Čovjek koji čini umru zove se »mu'temir«.

Vukuf je stajanje, boravak na Arefatu i Muzdelifi u određeno vrijeme.

Ifrad znači od mikata ihram učiniti samo za hadž ili samo za umru. Taj se čovjek zove »mufrid«.

Kiran znači od mikata ihram učiniti za hadž i za umru u isto doba. Taj se čovjek zove »karin«.

Temettu' je od mikata ihram učiniti u mjesecima hadža za umru, odnosno obaviti je u tim mjesecima, pa u istoj godini obaviti još i hadž. Takav se čovjek zove »mutemetti'«.

Hedj je kurban koji se pošalje Haremu da se tamo zakolje.

Taklid znači ustaknuti na vrat (npr. devi) komad kože od čega.

Tedžlil je baciti ćul (pokrovac) na toga hedja.

Iš'ar je rasporiti lijevu ili desnu stranu grebena, odnosno gute na grebenu deve i onom ga krvlju malo namazati.

Ovo sve troje zadnje služi kao znakovi hedju da je to hedj i da se ne smije u nj dirati.

Ihsar je spriječiti muhrima ili sama zapreka da muh-rim ne mogne izvršiti najglavnije obrede hadža ili umre. Tako spriječeni muhrim zove se »Muhsar«.

Hadž učiniti jednom u vijeku je farz - i to prema Ebu Hanifi i Ebu Jusufu odmah, tj. ne smije se odgađati - svakom slobodnom muslimanu i muslimanki koji su zdravi, pametni, dorasli i imućni toliko da mogu, dok odu i dođu, izdržavati sebe i familiju kod kuće i platiti prevozne troškove na željeznici, parobrodu, avionu, konju, devi itd., ne dirajući pri tome u imovinu koja je njima potrebna, kao kuća, pokućstvo i sl. i ne oštećujući eventualno svog povjerioca ostavši njemu dužan, a uza sve ovo ako je i put siguran.

Za žensku osobu je pored svega toga još potrebno da ima uza se muža ili posve bližnjeg rođaka (mahrem) kao oca, brata, amidžu, dajdžu, bratića, sestrića, pa i svekra i pastorka, s kojim bi išla, pa onda da joj je dužnost otići na hadž, a to sve važi ako do Mekke ima najmanje musafirski put. Taj njezin »mahrem« treba da bude pametan, punoljetan i pošten. On će ići na njezin trošak. Kad takvog mahrema imadne, treba da ide na hadž, pa i bez privole muževe.

Zdravlje i sigurnost puta, te da ženska osoba ima mahrema, to su zapravo uvjeti da hadž bude farz nekome da ga izvrši sobom. Ako, dakle, budu nedostajali kod neke osobe, nije dužna da sobom ide, ali treba da pošalje bedela (zamjenika), a ako ni to nije učinila, dužna je oporučiti da se-to po njenoj smrti učini.

Farzovi hadža su:

1) ihram (i on je uvjet, šart),

2) vukuf na Arefatu,

3) tavafuz-zijare (ovo dvoje posljednje su ruknovi).

Vadžibi hadža su:

- vukuf na Muzdelifi,

- »sa'j« između Safe i Merve,
- bacanje kamenčića na džemretima na Mini,
- tavafus-sadr strancu, tj. osobi koja je iz nekog mjesta izvan »mikata«,
- brijanje ili šišanje glave, kao i sve ono za što treba kurban ako se izostavi (a o čem će biti kasnije govora).

Ostali činovi su sunnet ili adab.

Mjeseci hadža su: ševal, zil-kade i prvih deset dana zil-hidžeta. Ihram učiniti za hadž prije ovog vremena je mekruh.

Mjesta odakle treba ihram učiniti jesu »mikati« koji su već spomenuti. Ko se nalazi unutar mikata kad hoće da ihram učini, to će učiniti od »Hilla«, a Mekani za hadž od Harema, a za umru od »Hilla«.

O IHRAMU I MUHRIMU

Kad htjedne neko ihram učiniti bilo za hadž ili za umru, mendub je da obreže nokte, podsiječe brkove i obrije mjesta koja treba obrijati, pa da uzme abdest ili da se okupa - što je bolje - te da se zamota u dva (nova bijela) čaršafa, od kojih će jedan biti kao zastirač ili kao donja haljina, a drugi kao ogrtač ili kao gornja haljina, te da se namiriše.

Spomenute čaršafe naše hadžije zovu »ihrami«. Oni mogu biti i polovni, oprani i da ne budu bijeli, ali je bolje da budu novi i bijeli. Mogao bi biti dovoljan i samo jedan čaršaf kao zastirač kojim će se zastrijeti stidni dijelovi tijela.

Nakon toga svega klanjaće dva rekata, pa ako bude »mufrid«, reći će iza toga: *Allahumme inni uridul-hadždže fejessirhu li ve tekabbelhu minni* = »Bože, ja hoću da učinim hadž pa mi ga olakšaj i primi ga od mene!« Zatim će telbije izgovoriti. Nijjet se može učiniti samim srcem, ne govoreći ništa, a može i na svom jeziku.

Čim čovjek telbije izgovori čineći nijjet za hadž ili umru, on je ihram učinio, postao je »muhrim«, pa neka se dobro čuva slijedećeg: spolnog općenja, pa čak i spomena o tom u prisutnosti žena, sramotnih riječi, nevaljalih djela, svađe i prepirke, ubijanja kopnenog lova, nagovaranja drugog na to ili davanja znakova na njega, ubijanja insekata, (uš), namirisavanja, rezanja nokata, brijanja ili šišanja glave i drugih dijelova tijela, podrezivanja brade, pokrivanja glave ili lica, pranja glave ili brade kakvom mirisavom tvari (sapunom mirišljavim a običnim može), oblačenja košulje, ili gaća, ili kaputa ili sličnog: džubeta, hrke, ćurka ili saruka, kape ili mestava ili čarapa, ukratko svake za čovjeka skrojene i sašivene odjeće i obuće osim nanula, papuča, firala i si. Treba se čuvati i odjeće, (čaršafa, ihrama) koja je

obojena mirišljavom bojom pa još njom zaudara. U ovom pogledu žensko je slobodnije jer smije pokriti glavu i obući mestve i čarape kao i šivanu haljinu.

Muhrim se smije okupati u banji ili inače, zakloniti se od sunca, suncobranom ili sličnim, svezati čemer oko sebe, izaći u borbu s neprijateljem ili napadačem.

Muhrim treba da mnogo telbije izgovara glasno, iza namaza, kad god se uspne na kakav brijeg ili sade u neku nizinu, kad god se sretne s grupom jahača ili pješaka i uvijek pred zoru.

DUŽNOSTI HADŽIJE

Kad muhrim uniđe u Meku, pošto ostavi svoj prtljag, započeće od El-mesdžidul-harama pa kad ugleda El-bejtul-haram, izgovoriće tekbir (Allahu ekber!) i tehlil (La ilahe illellah) po tri puta, pa će započet od Hadžerul-esveda, okrenuće mu se, donijeti tekbir i tehlil dignuvši ruke kao kad se stupa u namaz i poljubiće ga, ako mogne prići bez gurnjave i stiske, a ako ne mogne, onda će ga dotaknuti dlanom ruku (istilam) ili čim drugim (štapom), pa će dlan ili ono čime ga se dodirnuo poljubiti, a ako ne mogne ni to, onda će samo to izvršiti pokretom tako da će dlanove okrenuti prema njemu ispruživši ruke i onda ih poljubiti. To će učiniti okrenut prema kamenu učeći tekbir i tehlil i zahvaljujući velikom Bogu dž. š. i donoseći salavate na Pejgambera s. a. v. s. Zatim će početi tavaf obavljati pošavši na desno prema vratima tako da mu dođe Kaba s lijeve strane, stavivši gornji čaršaf ispod desnog pazuha i prebacivši mu krajeve preko lijevog ramena. Sedam puta će obići oko Kabe, svaki puta iza El-hatima, a kod prva tri obilaženja malo će kao kasati, tj. ići žurno kratkim koracima tresući pri tome ramenima (reml), dok će kod posljednja četiri obilaženja ići tiho. Kad god prođe pokraj Hadžerul-esveda istilam će ga učiniti, a istilamom će i tavaf završiti. Lijepo je istilam učiniti i Er-ruknul-jemani kad god pokraj njega prođe. Zatim će klanjati dva rekata kod Mekami-Ibrahima ili gdje mogne u El-mesdžidul-haramu. Ova dva rekata su vadžib poslije svakog tavaf a, tj. poslije svakih sedam ophođenja. Ovo je tzv. tavaful-kudum koji je sunnet svakom osim Mekelijama.

Poslije toga će se vratiti Hadžerul-esvedu, istilam ga učiniti, i pošto se napije na vrelu Zemzem, otići će na Safu gdje će se ispeti tako da može vidjeti Bejtullah, okrenuće se prema njemu i donijeti tekbir, tehlil i salavat na Pejgambera a. s. te dignuvši

ruke zamoliće Allaha dž. š. ono što želi. Zatim će se spuštati prema Mervi idući polaganije dok ne dođe do određenog mjesta gdje se nalaze znaci kuda treba da se ide žurnije (sa'j). Kad dođe na Mervu, i tu će raditi isto što i na Safi. To je samo jedan hod (ševt), a treba ili sedam obaviti započevši sa Safom i završavajući sa Mervom. (Od Safe na Mervu je jedan hod, od Merve na Safu drugi).

Iza toga će ostati u Meki kao muhrim i Bejtullah će tavar činiti - kao nafilu - koliko već hoće.

Kad bude sedmi dan zil-hidžeta imam će obaviti jednu hutbu pri čemu će poučiti prisutne hadžskim propisima i obredima. To će isto učiniti i deveti dan na Arefatu i jedanaesti na Mini.

Kad se klanja sabah osmi dan zil-hidžeta (Jevmut-tervije) izaći će se na Minu gdje će se ostati do sabaha devetog dana (Jevmu-arefe) a iza sabaha će se krenuti prema Arefatu.

Po podnevu će imam obaviti dvije hutbe kao za džumu i njima će opet poučiti ljude hadžskim obredima (stajanje na Arefatu, Muzdelifi, bacanje kamenčića na džemreta, klanje kurbana, brijanje, tavafuz-zijare). Poslije hutbe će se klanjati s džematom i podne i ikindija s jednim ezanom i sa dva ikameta.

Sada počinje vukuf. Može se obaviti jašući, što je najbolje, ili stojeći, bolje nego sjedeći, s imamom pod abdes-tom ili okupan, što je sunnet, u blizini brda zvanog Džebelur-rahme. Cijeli je Arefat mjesto za vukuf. Pored Arefata, na lijevo od mjesta gdje se obavlja vukuf, nalazi se mjesto, prostor zvani »Batnu-urene« gdje se vukuf nikako ne može obaviti.

Pri vukufu će se imam okrenuti prema Kibli i raširivši ruke okrenute gore zahvaliće se Allahu, donijeće tekbir, tehlil, telbije i salavat na Alejhisselama i svesrdno moliti Allaha za svoje potrebe. Svijet će stati u blizinu okrenut prema Kibli i slušajući njegove riječi.

Po zalasku sunca svijet će se s imamom vratiti na Muzdelifu, pa će odsjesti u blizinu brda Kuzeh i klanjaće zajedno akšam i jaciju u jedan mah, s jednim ezanom i dva ikameta. Ko bi klanjao akšam na Arefatu ili u putu, dužan je ponovo ga klanjati sve dotle dok zora ne zarudi.

Na Muzdelifi će se noćiti. Kad zora sine, klanjaće sa-+bah još za sumraka i vukuf će se obaviti, a imam će stati na Meš-+ari haramu, pa će i on i svijet raditi ono što su radili na Arefatu (tekbir, tehlil, telbije, salavati i dova). Cijela je Muzdelifa također mjesto vukufa, osim doline Vadi-muhasir koja leži lijevo od Muzdelife.

Kad se malo razvidi krenuće se na Minu još prije sunčeva izlaska. Tu će imam početi sa »remjom«, tj. bacanjem piljaka (sitnih kamenčića od prilike kao košpice). Na Džemretul-akabe se baci po sedam piljaka, tekbir čineći pri svakom bacanju. Daljina bacanja neka ne bude ispod pet aršina = 3,5 m. Piljak se uzme vrhovima palca i kažiprsta, ili se piljak stavi na hrbat palca držeći ga kažiprstom pa se tako baci.

Već kod bacanja prvog kamenčića prestane se s telbijom. Kod Džemretul-akabe se ne zastaje nego se ide kud se hoće. Poslije bacanja piljaka na Džemretul-akabi zaklaće se kurban ako je hadžija »karin« ili »mutemetti« (ako je »mufrid«, onda ako hoće) a iza toga će se obrijati ili ošišati, ali se bolje obrijati. Tek sada se postaje slobodan čovjek, koji se riješio stega muhrima, jedino se još ne smije imati odnošaja sa ženama.

Istog će dana, ili sutra, prekosutra otići u Meku pa će obaviti Tavafuz-zijare bez remla i saja, ako ih je prije obavio, inače će ih sada izvršiti. Tek sada postaje dozvoljena i zadnja zabranjena stvar muhrimu (slobodan odnošaj sa ženom). Vrijeme za Tavafuz-zijare nastaje u zoru prvog dana Bajrama i taj dan ga je najbolje obaviti. Mekruh ga je odgoditi do iza bajramskih dana, iako će vrijediti kad god se obavi.

Nakon toga se vraća na Minu, pa će se bacati piljci na sva tri džemreta drugi dan Bajrama popodne. Počeće s bacanjem na ono džemre koje prvo dolazi po. redu, od džamije zvane Mesdžidul-hajf. Od velikih vrata ove džamije pa do džemreta (prvog) ima oko 1254 aršina. Baciće sedam malih kamenčića čineći tekbir pri svakom bacanju i staće kod tog džemreta te će dovu činiti (dovu može činiti kako hoće i iskati šta hoće, ali je mustehab tražiti oprosta za se, roditelje, svoju braću, sestre, rodbinu, prijatelje i ostale muslimane. Zatim će bacati na slijedeće džemre (udaljeno od prvog 275 aršina) radeći isto onako kao i kod prvog džemreta. Napokon dođe tada na Džemretul-akabe (208 aršina od drugog džemreta) i radi isto tako, samo što ovdje neće zastajati nakon što obavi bacanje kamenčića.

Treći dan Bajrama će raditi isto tako, dakle ono što je radio drugi dan, a zatim će se, ako hoće, vratiti u Meku, a može ostati i na Mini, pa da i četvrti dan obavlja bacanje kao prethodna dva dana, što je i bolje. No, ako ne bi otišao u Meku do zore četvrtog dana Bajrama, onda ne smije ići dok taj dan ne obavi bacanje.

Bacanje kamenčića (remj) može se obaviti i s konja i s deve, ali je bolje sa zemlje, stojeći, osim kod Džemretul-akabe.

Za cijelo vrijeme »remja« noćivaće se na Mini. Mekruh je poslati u Meku svoj prtljag prije nego se vrati. Kad se bude vraćao s Mine u Meku, odsješće makar malo u El-muhassabu.

Kad htjedne da ostavi Meku, obaviće Tavafus-sadr koji se zove još i Tavaful-veda' (oprosni tavaf) bez remja i saja. Ovaj tavaf je vadžib svakome osim Mekelijama. Zatim će doći Zemzemu, zagrabiti vode i napiti se, pa će doći vratima Kabe, poljubiti prag, prislonuti se licem, odnosno desnim obrazom, prsima i trbuhom uz »El-multezem«, a to je zid Kabe između Hadžerul-esveda i vrata njenih, zatim će prihvatiti za pokrivač Kabe (el-istar) jedan čas i skrušenim srcem pa i zaplakavši zamoliće Svemogućeg šta želi i vrati-će se idući natraške dok ne izađe iz El-mesdžidul-harama.

Kad se muhrim ne bi nikako svraćao u Meku nego odmah otišao na Arefat i tu obavio vukuf, spao bi s njega Tavaful-kudum i ne bi podlegao nikakvoj naknadi (otkupu).

Ko bi makar jedan čas zastao na Arefatu ili makar samo tuda prošao u vremenu od podne »Jevmi-Arefata« (devetog dana zil-hidžeta) do zore »Jevmun-nehra« (desetog dana), stigao bi hadž, pa kad bi slučajno to učinio i spavajući ili onesviješćen ili ne znajući da je to Arefat. Koga pak i toliko maši, mašio ga Je hadž, pa će obaviti tavaf i sa'j, riješiće se ihrama tj. svih muhrimskih ograničenja, te će hadi dogodine kada (naknadno) učiniti. Pošto ga je hadž mašio, nije dužan ni kurbana klati.

Žena će vršiti slično sve opisane radnje kod vršenja hadža, jedino što kod žena važi ovo:

1) neće glavu držati otkrivenu, smije i veo nositi na licu ali da veo lice ne dotiče,
2) neće glasno izgovarati telbije,
3) neće trčati između određenih mjesta među Safom i Mervom,
4) neće brljati glave nego će malo podstrići kosu[13],
5) oblačiće salivenu odjeću,
6) neće se primicati Hadžerul-esvedu kad bude kod njega muških. Ako bi joj se pojavio hajz pri ihramu, okupaće se i obaviti sve hadžske obrede osim tavafa. Ako bi to dobila nakon što je obavila Tavafuz-zijare, pao bi s nje Tavafus-sadr bez ikakvih naknada.

Tavafus-sadr spada i s onoga ko naumi biti mukim u Meki.

Ko taklid učini (označi) krupnu životinju (deva ili goveče) što -ga misli dati da se zakolje ili dobrovoljno ili kao naknadu ili

[13] Najmanje što može podnijeti kod sisanja muhrima oba spola je koliko vrhovi prsta da se skine kose.

kaznu za neki propust, npr. za ubijenu lovinu u Haremu, ili' da ispuni zavjet, i pođe s tom životinjom namjeravajući hadž, smatra se da Je on ihram učinio ako nije ni telbije činio. Ako bi životinju poslao pa onda on pošao, neće postati muhrim sve dok je ne stigne, osim ako je ta životinja kao kurban za temettu' ili kiran. Ako bi pak i veliku životinju tedžlil ili iš'ar učinio, ili bravče čak i teklid učinio, ne bi time postao muhrim.

KIRAN I TEMETTU

Kiran je bolji od temettua, a ovaj od ifrada. Kiran se sastoji u ovome:

Od mikata se odmah nijjet učini i umra i hadž. Kad hadžija klanja dva ihramska rekata, reći će: *Allahumme inni uridul-umrete vel-hadždže fe jessir-huma li ve tekabbelhuma minni* - Bože, ja hoću da učinim umru i hadž, pa mi ih učini lakim i primi ih od mene!« Kad dođe u Meku, najprije će početi da obavlja umru te će u tu svrhu obaviti tavaf i saj, a zatim će prijeći na poslove hadža, pa će obaviti tavaful-kudum. (Ako bi slučajno, u cilju skraćenja, odmah, bez prekida obavio oba tavafa, i onog od umre i hadžskog tavaful-kuduma kao i oba sa'ja, dakle četrnaest hodanja između Safe i Merve, moglo bi to važiti, ali nije lijepo). Nakon toga će obaviti hadž onako kako je to gore opisano, pa kad obavi remj na Džemretul-akabi, prvi dan Bajrama, zaklaće kurban za kiran: bravče ili goveče ili devu (u ovo dvoje posljednje može imati još šestoricu učesnika, kao kod običnog kurbana). Ne bude li u stanju zaklati kurbana, postiće prije Bajrama tri dana - najbolje je da posljednji dan bude Jevmi-arefe - i sedam dana pošto obavi cijeli hadž a najbolje kad se kući vrati. Ako ona tri dana ne bi postio, a Bajram nastao, onda ne može drugo važiti nego samo kurban. Ako bi karin vukuf činio na Are-fatu ne obavivši dotle tavaf za umru, ona bi ga mašila i mora za to zaklati kurban[14], pa će je kasnije kada učiniti. Kurban pak za kiran s njega spada.

[14] Meso od ovog kurbana ne smije jesti, jer je on zaklan za prestup, a od kurbana za kiran može jesti, jer se on kolje u ime zahvalnosti prema Bogu koji mu je dao da je dva ibadeta najednom izvršio.

TEMETTU

Temettu može biti s tjeranjem hedja pred sobom i bez njega. Prvo je bolje i teže. Temettu se sastoji u ovome:

Od mikata se ihram učini samo za umru. Nakon klanjanja poznatih dva rekata reći će: *Allahumme inni uridul-umrete fe jassirha li ve tekabbelha minni* - »Bože, želim da izvršim umru, pa mi je olakšaj i primi od mene!« Zatim će činiti telbije dok dođe u Meku, gdje će obaviti umru kao što se i obavlja, a s telbijom će prekinuti odmah početkom tavafa. Nakon obavljene umre (tavafa i sa'ja) obrijaće se ili ošišati i tada se rješava umre i svih muhrimskih stega, pa i zabrane odnošaja sa ženom. Tako će ostati sasvim slobodan sve dok ne učini ihram za hadž. Ovo sve važi ako ne bude potjerao pred sobom hedja, inače se ne rješava nikakvih muhrimskih stega, dok se god ne obrije ili ne ošiša prvi dan Bajrama (kad postaje slobodan i od jednog i od drugog ihrama). Bilo da je potjerao ili ne, na Jevmut-tervije (osmi dan zil-hidžeta) će ihram učiniti za hadž (a prije bi bilo još bolje), i to od Harema, pa će obaviti hadž, i nakon remja će zaklati kurban za temettu kao i karin. Ne bude li u stanju, činiće što i karin, tj. postiti tri dana i sedam dana. Ko ide s hedjom, bolje je da ga goni pred sobom nego da ga vodi, ako je moguće. Ako je to velika životinja, neka je taklid učini, i to je bolje od tedžlila, a može mjesto toga da je iš-ar učini,

Mekelije kao i oni koji su unutar nrikata, ne mogu obavljati ni kirana ni temettua, njima preostaje jedino ifrad.

Kad bi se mutemetti' vratio svome zavičaju nakon obavljene umre, a hedja nije pred sobom potjerao ili poveo, temettu mu je uništen, a ako bi ga potjerao ili poveo, ne bi mu bio uništen.

PRESTUPI

Prestupa ima dvije vrste:

1) l) prestupi protiv ihrama, tj. propisa za muhrima i
2) prestupi protiv harema (ove druge može počiniti i nemuhrim).

Prestupe muhrima dijelimo opet u nekoliko skupina prema kazni koja se za pojedine skupine određuje. Kazna je:

1) kurban, i to veliki ili mali, ili
2) sadaka, j to ili u iznosu sadekai-fitra ili neodređena mala svota, ili
3) naknada vrijednosti.

Dužan je zaklati kurban, i to velikog hajvana:

1) ko bi tavafuz-zijare obavio džunub, a ne bi ga ponovio dok je još u Meki, inače bi spala s njega ta dužnost,
2) ako bi spolno općio poslije vukufa na Arefatu prije nego se obrijao ili ošišao, a ako bi to učinio prije vukufa, onda bi bio hadž sasvim pokvaren.

Dužan je zaklati veliko bravče (ovčiji ili kozji koji bi mogao važiti kao udhije-kurban za Kurban-bajram):

1) ako bi namirisao jedan cio ud,
2) ako bi cio ud namazao uljem (prema Ebu Jusufu i Muhamedu ako nije miriši javo nego obično, samo bi trebao dati sadaku,
3) ako bi obojio knom ili kakvom drugom mirišljavom bojom glavu, bradu ili ruke,

4) ako bi obukao sašivenu haljinu i nosio je cijeli dan,
5) ako bi glavu držao pokrivenu cio dan,
6) ako bi obrijao makar četvrtinu svoje glave, brade, ili vrat ili pazuho ili stidno mjesto, pa i mjesto odakle će krv puštati (za ovaj slučaj Ebu Jusuf i Muhamed kažu da je dovoljna sadaka),
7) ako bi obrezao nokte makar samo jedne ruke ili noge,
8) ako bi obavio tavaful-kudum ili tavafus-sadr džunub,
9) ako bi obavio tavafuz-zijare bez abdesta,
10) ako bi izostavio tavafus-sadr ili veći dio ophođenja (četiri ophođenja) njegovih,
11) ako bi izostavio i manji dio ophođe-njat Tavafuz-zijareta,
12) ako bi se vratio s Arefata prije imama,
13) ako bi izostavio saj između Safe i Merve,
14) ako bi izostavio vukuf na Muzdelifi,
15) ako bi izostavio remj na sva džemreta kroz sve njegove dane,
16) ako bi izostavio remj makar samo kroz jedan dan,
17) ako bi izostavio remj na Džemretul-akabi ili makar veći dio njegov (ograničio se recimo samo na tri piljka),
18) ako bi za umru obavio tavaf i sa'j bez abdesta, a ne obavio ih ponovo, dok se već i kući vratio,
19) ako bi pokvario hadž tim što je spolno općio, makar i zaboravivši da je muhrim, prije vukufa na Arefatu, u kom će slučaju obavljati i druge hadžske poslove, ali ga mora dogodine kada (naknadno) učiniti,

20) ako bi spolno općio nakon brijanja a prije nego je obavio tavafuz-zijare,

21) ako bi sa razjarenom strasti makar se i dotakao žene, a pogotovo ako je bilo što više,

22) ako bi pri umri spolno općio, pa bilo to prije nego je obavio veći dio tavafa ili poslije (samo u prvom slučaju umra bi mu bila pokvarena i morao, bi je ponovo obaviti),

23) ako bi odgodio brijanje ili obavljanje Tavafuz-zijareta ili remj do po Bajramu,

24) ako bi koji hadžski obred obavio prije drugoga a trebalo bi da se obavi poslije ovoga (prema Ebu Jusufu i Muhamedu u ova dva posljednja slučaja nije dužan kurbana),

25) ako bi se obrijao u mjestu izvan Harema.

Gdje god treba mufridu jedan kurban, treba karinu dva.

Muhrim je dužan dati sadaku u iznosu sadekai-fitra u ovim slučajevima:

1) ako bi namirisao manje od cijelog jednog uda,

2) ako bi obukao i nosio sašivenu haljinu ne kroz cio dan,

3) ako bi glavu držao pokrivenom (nošenjem kape ili inače) ne kroz cio dan,

4) ako bi obrijao manje od četvrtine glave, brade, ili jedan dio vrata, pazuha itd.,

5) ako bi obrezao makar samo jedan nokat (za svaki obrezani nokat treba posebna sadaka, osim da ih odreže,toliko da mora kurban zaklati, npr. više od pet nokata, ili i pet ah' samo od jedne ruke ili noge,

6) ako bi obrijao drugoga,

7) ako bi drugome obrezao nokte,

8) ako bi obavio tavaful-kudum ili tavafus-sadr bez abdesta,

9) ako bi izostavio manje od pola (recimo tri) ophođenja tavafus-sadra, (ali za svako izostavljeno ophođenje trebala bi sadaka),

10) ako bi izostavio remj na jedno džemre (kad se baca na sva tri džemreta), ili od svakog džemreta koji hitac (ali za svaki izostavljeni hitac trebala bi sadaka).

Ko se namiriše ili obrije, ili obuče sašivenu haljinku radi potrebe koja ga je na to natjerala, on može ili da za-kolje kurbana, ili da dadne šest sadaka šestorici siromaha, ili da posti tri dana.

Ako ubije recimo uš, skakavca ili si., dužan je šta bilo, bilo ga to pet para, podijeliti.

Dužan je naknaditi štetu plativši protuvrijednost:

1) ako bi ubio kakav lov ili drugog naputio da ga ubije i ovaj ga ubio. Dvojica vještaka treba da procijene njegovu vrijednost na mjestu gdje je lov ubijen ili negdje blizu toga mjesta, ako slučajno na onom mjestu ne bi imao nikakve vrijednosti. (Za lovine koje imaju sebi po veličini sličnih pitomih životinja što se jedu, imami Muhamed misli da mjesto nje treba zaklati prikladnu pitomu životinju, kao: za košutu i hijenu - poveliko bravče, za zeca - jare, za poljskog miša - malo jare (od 4 mjeseca), za noja - devu, za divljeg magarca - goveče. Za druge lovine misli kao i Ebu Hanifa i Ebu Jusuf). Ako bi vrijednost lova iznosila vrijednost jednog hedja, prestupniku je slobodno: da kupi za to hedja i zakolje ga u Haremu, ili kupi hrane pa podijeli siromasima - svakom u vrijednosti sadekai-fitra, ili posti po jedan dan za svaki obrok siromaha (iznos sadekai-fitra). Ako bi u ovom posljednjem

slučaju preteklo nešto preko određenih obroka, pretek treba da podijeli, ili da za to posti cijeli dan.

2) ako bi pernatoj životinji počupao perje (krila) ili lovini odrezao noge pa da ne može bježati, mora platiti potpunu vrijednost životinje.

3) ako bi ranio lovinu, odsjekao joj koji ud ili joj počupao perje (ali da može ipak letjeti ili bježati) treba da namiri štetu tj. onu razliku koja postoji između iste lovine koja je neoštećena i sada iste oštećene.

4) i 5) aki bi pomuzao lovinu ili joj razbio jaje, treba da plati onoliko koliko vrijedi ono mlijeka ili ono jaje. Ako bi iz jajeta izašlo mrtvo ptice za koje se je znalo da je bilo živo i da mu je smrt prouzročena time što je jaje razbijeno, treba da plati koliko to mladunče vrijedi.

6) i 7) ako bi posjekao sirovo haremsko drvo samoniklo, kakvo se ne presađuje, ili pokosio, odnosno požeo sirovu haremsku travu, platiće koliko to vrijedi.

Vrijednost ubijene životinje, ako se ona ne jede, ne smije premašiti vrijednost jednog bravčeta, pa makar ne znam kolika bila. Ako bi zvjerka napala čovjeka, pa je on ubio, ne treba ništa platiti.

Ako bi i nemuhrim ubio haremski tov ili pojnuzao, ili posjekao sirovo haremsko drvo, kakva je gore rečeno, ili pokosio sirovu njegovu travu, mora platiti onoliko koliko to vrijedi. On se ne može postom otkupiti od plaćanja.

Haram je sjeći i pasti haremsku travu osim mekanske birevine (pirike-ezhar). Ebu Jusuf smatra da je dozvoljeno pustiti životinju da pase haremsku travu.

Nema plaćanja za ubijene vrane, vuka, zmije, škorpije, miševe, bijesna psa, komarice, mrava, buhe, kornjače, ose, muhe, obične žabe i uopće onoga što raje lov niti se rađa iz tijela.

Muhrim smije zaklati bravče, goveče, devu, kokoS, pitomu patku, te loviti ribu. Ne smije uopće lova zaklati, te ako bi ga zaklao uzima se kao mrljina i nikako ga ne smije jesti. Smije jesti meso onoga lova što ga je nemuhrim ulovio i zaklao, a on ga nije uputio na njega niti mu rekao da to čini, ili mu pri tom pomagao.

Ko stupi na tlo Harema držeći u ruci npr. pticu, treba da je pusti, pa makar ne bio muhrim.

Muhrim ne smije lova ni kupiti ni prodati. Ta kupoprodaja bila bi ništavna.

O PRELASKU MIKATA BEZ IHRAMA

Ko na putu u Meku pređe mikat a da nije ihram učinio ni za hadž ni za umru, pa kasnije to učini, treba da zato zakolje bravče. Ako bi se pak povratio mikatu telbije čineći kao muhrim, (prema Ebu Jusufu i Muhamedu i ne čineći telbije), spala bi s njega dužnost klanja kurbana. Isto je tako ako bi se povratio i prije nego je ihram učinio, pa to učinio tek od mikata. No, ako bi se vratio nakon što je bio počeo tavaf obavljati, ne bi s njega spala dužnost klanja kurbana.

Ko bi sa strane došao u koje mjesto što leži u »Hillu« s poslom, ne namjeravajući u Meku, pa mu kasnije palo na um da uniđe u Meku, mogao bi unići a da ihram i ne čini. Ako bi mu sunulo da ihram učini, učiniće ga od Hilla kao i pravi stanovnici njegovi.

Ko uniđe u Meku bez ihrama, dužan je da obavi ili hadž ili umru. Ako bi se vratio do mikata pa ihram učinio za hadž, koji je bio otprije dužan, mogao bi mu vrijediti sam taj hadž, ali ako bi se vratio do godinu dana, pa onda ihram učinio za dužni hadž, morao bi da obavi i ono što je bio dužan ulaskom u Meku.

Mekanin i hadžija-mutemeti', kad pređu Harem bez ihrama, isto su kao onaj što pređe mikat bez ihrama. Ako bi počeli obavljati vukuf na Arefatu prije nego su se vratili, dužnost klanja kurbana za njih ostaje (dakle kod njih je vukuf ono što je kod onoga tavaf).

O IHSARU I PROLAŽENJU HADŽA

Kad bi muhrim bio nečim spriječen (bio muhsar npr. bolešću, opasnosti od neprijatelja, propašću novčanih sredstava, smrću mahrema ili muža kod žene) pa ne može otići na određeno mjesto i obaviti hadž ili umru, ako hoće da se oslobodi od ihrama, trebao bi poslati bravče koje će se u ime njegovo zaklati u Haremu u određeno vrijeme ili poslati novac za bravče. Tim će biti riješen ihrama i bez brijanja i sisanja. Ako bi bio karin, trebalo bi da pošalje dva kurbana. To bi se bravče prema Ebu Hanifi, moglo zaklati i prije Bajrama, ali ne izvan Harema, a prema Ebu Jusufu i Muhamedu ne može prije Bajrama, ako je zapriječen od hadža.

Ko je od hadža zapriječen, dužan je kad se riješi zapreke kada učiniti (naknaditi) hadž i umru, ako je od umre bio spriječen,- onda umru, a karin će kadā učiniti hadž i dvije umre.

Ako bi zapreke nestalo nakon što je poslao hedj i mogao bi ga stignuti prije nego se zakolje a ujedno prispjeli i na hadžiluk, ne bi se smio riješiti ihrama, nego bi morao ići da obavi ono od čega je bio zapriječen. S hedjom bi mogao raditi što hoće (prodati, pokloniti, zaklati itd.). Ako bi pak mogao stići samo hadžiluk ili samo hedj, smio bi se onda riješiti.

Koga bi hadžiluk mašio time što nije mogao prispjeti na vukuf, na Arefatu, neka se riješi ihrama izvršenjem činova umre. Hadž mora kada učiniti do godinu, a za to nije dužan hedja.

O ZAMJENJIVANJU U HADŽILUKU

Zamjenjivanje u imovnim ibadetima (kao zekat i sadekai-fitr) je bezuvjetno džaiz (dopušteno), a u tjelesnim (namaz, post) nikako, dok u onim koji su i tjelesni i imovni istodobno (kao hadž) zamjenjivanje je džaiz u slučaju nemogućnosti izvršavanja sobom. Kod hadža se ipak ovaj uvjet traži samo za hadž-farz, a ne za hadž nafile. Spomenuta nemogućnost treba da je trajna i da traje do smrti, ako to nije sama smrt ili je ta nesposobnost takve prirode da nema izgleda da će je do smrti nestati.

Prema tome ko ne bude u stanju da sobom obavi hadžiluk pa pošalje ili naredi da se pošalje neko kao zamjenik (bedel) da uime njega obavi hadž, hadž mu je potpuno valjan. Bedel će u ime njegovo nijjet učiniti hadž rekavši kod telbije: *»Lebbejke bi-hadždžeti an* (ime onoga, uime čije se vrši hadž)« - Odazivljem se Tebi spreman na svaku zapovijed vršeći hadž za (opet ime čovjeka koji šalje zamjenika).

Pretek od onoga što bude dato zamjeniku u ime troškova vratiće isti vlasniku, odnosno nasljednicima, osim ako je zamijenjeni odredio da zamjenik sebi ostavi što preteče ili mu to nasljednici poklone.[15]

Može se kao bedel spremiti i onaj čovjek koji nije prije obavljao hadža[16], pa čak i ženska osoba, ali je svakako bolje poslati muškarca i to koji je prije obavljao hadž (tim prije što

---

[15] Ovo se osniva na tome što nije valjana pogodba o iznajmljivanju (istidžaru) za hadž, kako to Ebu Hanfie veli, ali se fetva može izdati da je to danas džaiz zbog nužde kao i radi proučavanja Kur'ana. Uostalom i imami Šafi dozvoljava takvu pogodbu.

[16] Prijeporno je među učenjacima da li ovakav čovjek treba da dogodine za se hadž učini. Ja mislim da ne treba, jer Allah kaže: Ma dže'ale 'alejkum fid-dini haredžun.

imami Šafija ne dozvoljava da to bude ni muškarac koji nije obavio hadža prije). Najbolje je poslati alima, tj. čovjeka koji dobro poznaje propise o hadžu i njegove obrede i koji je već obavljao hadž.

Koga bi opunomoćila dvojica ljudi da uime njihovo obavi hadž i on ihram učinio za hadž za obojicu, taj hadž ne bi vrijedio ni za jednog od njih nego za njega lično, i morao bi im vratiti novac. Isto bi to morao učiniti ako bi spolno općio prije vukufa na Arefatu i tim pokvario hadž.

Kurban za prekršaj kao i onaj za temettu' i kiran ide na trošak zamjenikov, a onaj za ihsar (zapreku) na trošak zamjenjivanog.

Kad bi neko pošao na hadž i usput se razbolio na smrt, treba da oporuci da se hadž obavi uime njegovo, ako je otprije bio dužan da hadž učini (tj. kao i onaj koji je to bio dužan a nije polazio na hadž). Ako je pak na njega pala ta dužnost tek iste godine, ne treba to oporučivati.

U slučaju oporučenja ako oporučilac bude odredio kolika se svota ima dati ili mjesto odakle će bedel poći, radiće se prema oporuci. U protivnom slučaju bedela treba poslati upravo iz mjesta njegova zavičaja, ako trećina njegove ostavštine može te troškove podmiriti, inače će se poslati iz mjesta odakle se mogne.

Kad bi bedel umro u putu, naći će se drugi bedel - prema Ebu Hanifi - od kuće onog koga je prvi bedel zamjenjivao, i to iz trećine njegove cjelokupne ostavštine, dok Ebu Jusuf i Muhamed vele da se nađe zamjenik od mjesta gdje je bedel umro, i to - prema Ebu Jusufu - iz ostatka trećine ostavine, a prema Muhamedu iz ostatka one svote koja je data bedelu. Pretek bi se morao vratiti vasiji ili nasljednicima ako ovi ne bi pristali da ostane bedelu.

Čovjek je vlastan da sevab od svojih djela u svim ibadetima namijeni drugome.

O HEDJU

Hedj može biti deva, goveče, ovca, ovan, koza ili jarac. Najmanji je, dakle, hedj bravče. Hedj se ne mora slati na Arefat niti se mora na izvjestan način označavati, što god može vrijediti za udhijje, tj. kurban za Bajram, može vrijediti i za hedj. Svugdje može vrijediti bravče osim u slučaju kad neko džunub obavi Tavafuz-zijare ili kad spolno opći nakon vukufa na Arefatu a ne bude se još obrijao. U ta dva slučaja može vrijediti samo goveče ili deva.

Čovjek smije jesti meso hedja što ga je dobrovoljno zaklao, ili za temettu' ili kiran, inače ne.

Hedj za temettu' i kiran se mora zaklati u bajramskim danima a za drugo kad se hoće, ali svaki samo u Haremu. Meso se, međutim, može podijeliti i haremskim i izvanharemskim siromasima.

Pokrovac deve kao hedja, njezin jular ili uže treba kome darovati. Onom ko je klao neće se mesom platiti trud, osim ako je nužda. Ako bi deva usljed jahanja izgubila na težini, treba razliku u novcu podijeliti siromasima. Hedj se neće musti, a ako bi se pomuzao neka se podijeli mlijeko. (Treba nastojati suzbiti mu mlijeko prskanjem vimena studenom vodom).

Kad bi hedj - koji je vadžib - zaglavio ili stekao kakvu veću manu, treba ga zamijeniti drugim, a s onim prvim neka vlasnik radi šta hoće. Međutim, kad bi hedj-nafila htio da zaglavi, zaklaće se i namazaće mu se ogrlina kojom je taklid učinjen krvlju, pa će se tom ogrlinom udariti po hrptu da se zna da je to hedj od kojeg smiju jesti meso siromasi a ne bogati, a i on ga sam neće jesti i nije dužan tražiti drugog hedja.

Taklid se čini samo krupna životinja, i to koja se kolje dobrovoljno a ne za temettu' i kiran. životinje koje se kolju za prestupe kao i uopće bravi ne čine se taklid.

ZAKLJUČNA RIJEČ O HADŽU

Svevišnji Bog dž. š. sam može da odlikuje nekoga ili nešto između ostalih osoba i stvari. On je jedini vlastan da učini nekoga ili nešto svetim i časnim. On je sveznajući i On pri tome ne pita nikoga. »Kome Bog daje, ne pita čiji je sin«, veli i narodna poslovica.

Allah dž. š. je učinio h. Muhameda, Ibrahima, Musa-a, Isa-a, Nuha a. s. i mnoge druge najčasnijim ljudima, svojim poslanicima, odlikovao je neka vremena između ostalih (npr. ramazan, Lejletul-kadr), a nekim mjestima opet dao svetost i čast kao Meki i nekim okolnim mjestima, osobito Kabi, Mekami-Ibrahimu itd.

Kabu je prvi sagradio po Božijoj zapovijedi Ibrahim a. s. sa svojim sinom Ismailom. To je onaj Ibrahim a. s. koji nosi časno ime »Halilullah« - Božiji prijatelj, koji se smatra ocem pejgambera i zato se i zove »Ebul-enbija'«, koji je prvi ustao protiv poganstva, idolopoklon-stva i višeboštva boreći se za ideju jedinstva Božijeg među narodima o kojima istorija malo više zna, pa je kao takav i stekao poštovanje kako kod Jevreja i kršćana tako i kod muslimana. On je sagradio Kabu po Božijoj zapovijedi i pozvao je ljude da je hodočaste.

Hadž je, dakle, ustanova koja potječe još od vremena Ibrahima a. s. Arapi su je sve do Muhameda a. s. brižljivo čuvali, samo su joj tokom vremena svojevoljno koješta dodavali (idole i dr.) Islam je ono osnovno zadržao, odnosno obnovio, ukinuvši ono što je svojevoljno dodavano (npr. ophođenje Kabe bez ikakve odjeće).

Nije lako prodrijeti u sve tajne Božijih odredaba. Mi moženo uvijek razmišljati i tražiti smisao njihov, ali nikad nećemo

potpuno moći to shvatiti. Hadž nam pruža vrlo mnogo koristi ako mi to htjednemo i umjednemo koristiti.

Mekka je rodno mjesto posljednjeg Božijeg poslanika Muhameda a. s., u njoj je sinula prva zraka Islama. Zbog toga i zbog Kabe koja je u njoj i spomenika Ibrahima a. s., zatornika poganstva, Islam je nju učinio središtem i zbornim mjestom svih svojih sljedbenika, koji su mogućni da se tu sastaju, bez obzira iz kojeg su kraja svijeta. Tu treba da se oni upoznaju, raspravljaju i dogovaraju o svojim vjerskim i svjetskim potrebama, te poučavanju u onome što bi im inače ostalo nepoznato. U isto doba tu se sjećaju velikih boraca na Božijem putu Ibrahima ili Muhameda a. s. promatrajući njihove spomenike i vršeći iste činove koje su obavljali. Tu se sjećaju i prvih dana propovijedanja Islama i velikih žrtava i borbe koju je Muhamed a. s. (i njegovi drugovi) vodio za Božiju vjeru i preporod čovječanstva.

Pohodeći veliko svetište Kabu, koja ima i časni naziv »Bejtullah« (Božja kuća). Čovjek zapravo zaboravlja na sve ovosvjetske slasti i tjelesne užitke, ostavlja svoj dom i porodicu, prijatelje i poznanike - i odlazi Svevišnjem Allahu na poklonstvo, posvećuje se Njegovoj molitvi, čisti svoje srce i dušu i postaje Bogu odani i prekaljeni vjernik-mumin. To on sve čini na Božiji poziv, i ako to postigne, on je sretan, jer se riješio grijeha, a Bog dž. š. će ga još posebno nagraditi. Naravno da ovo važi samo za one koji iskreno i radi Božijeg zadovoljstva obavljaju hadž, a ne formalno, jer tada nema nikakve koristi od njega.

Hadž nam pruža divnu sliku opće jednakosti svih ljudi, Njegovih robova, pred uzvišenim Stvoriteljem svjetova, kroz cijelo vrijeme obavljanja hadžskih obreda. Nema tu razlike između bijelih i crnih, gospodara i njegova sluge, vladara i običnog seljaka, siromaha i bogataša, - svi su zamotani u bijele čaršafe, a svi moraju na isti način vršiti odredbe hadža i čuvati se zabrana. Najveći učenjak i najveći neznalica, pobožnjak i griješnik, plemić i obični čovjek - svi stoje pred Gospodarom

svjetova pa Mu se mole za se iza. svoje potrebe, naročito za oproštenje grijeha.

Hadž nam donekle daje makar i blijedu sliku Sudnjeg dana kada svi ljudi ponovo ožive, te goli, bosi, gologlavi iskupe se na određeno mjesto da polažu račun za svoja djela pred jedinim i najpravednijim Sudijom - velikim Allahom, bez obzira ko to bio: stariji ili mlađi, pretpostavljeni ili podređeni, plemić ili seljak. Svi će se tada brinuti o tom kako će odgovoriti pred Svevišnjim i kakvu će osudu dobiti. Ogromne mase hadžija iskupljenih na Arefatu, koji su svoja gola tijela zamotali samo u bijele, kao mrtvačke čaršafe, svi gologlavi, svojim ozbiljnim držanjem, čekajući i razmišljajući o tome kako li će taj njihov čin biti primljen kod Boga dž. š. - taj prizor najbolje dočarava sliku Sudnjeg dana.

Hadž daje najbolju priliku Božjem robu da posvjedoči potpunu svoju odanost, poslušnost i predanje svemogućem Gospodaru - Stvoritelju svega, što se naročito i traži od svakog čovjeka - roba, koji sve što je On zapovjedio vrši skrušeno, znajući da u svemu tome kao i u onom što je On zabranio ima opravdan razlog, koji čovjek nekada ne može ni dokučiti.

Allahumme Rabbenešreh lena sudurena, ve jessir lena umurena! Allahumme veffikna li-hidmeti dinikel-mubini ve zidna ilmen ve elhikna bis-salihin!

Subhane Rabbena rabbil-izzeti amma jesifun, ve selamun ala džemi-il-enbijai vel-murselin, vel-hamdu lillahi Rabbil-alemin!

* * *

Prijepis na latinicu s arebice i dotjerivanje završio u mjesecu Božije milosti i magfireta - ramazanul-mubarekju 1386.

El-muhtadžu ila rahmetillahi

Hadži Muhamed Hazim Tulić

SJEĆANJE NA AUTORA

Tužna srca ističem ovdje da je pisac ove lijepe knjige SERDAREVIĆ Muhamed-Seid efendija, pozvan Božijoj milosti, preselio na ahiret u šabanu, uoči Lejlei-berata ove godine (26. maja 1918.).

Merhum se rodio u Zenici 16. muharema 1299. godine, u četvrtak prije ikindije. Otac mu je merhum Abdul-Hamid ibni Emin ibni Hasanaga Serdar-zade.

Merhum Muhamed-Seid ef. je bio vrlo plemenit i marljiv. Poznavao je naročito vjerske znanosti, što se vidi i iz ovoga njegova djela. S velikim oduševljenjem proučavao je Kur'an i Hadis, čijih se je propisa i držao za svoga života.

Merhum ima još mnogo djela vjerskog sadržaja, koje ću - ako Bog da - u posebnom opisu iznijeti. Sada samo želim merhumu od Boga rahmet, a od ljudi lijep spomen i Fatihu.

Efkarul-muvehhidin:

Mehmed Džemaluddin